CASA ŞCOALELOR
BIBLIOTECA PEDAGOGICĂ
№ 1541

ISTORIA GENERALĂ

A

ROMÂNILOR

DIŃ

AMÊNDOUĂ DACIILE

DE

IOAN N. SOIMESCU

VOLUMULŬ ÂNTÉIŬ

CASA ŞCOALELOR
BIBLIOTECA PEDAGOGICĂ

BUCURESCI

24, TIPOGRAFIA MODERNA, GREGORIE LUIS, STRADA ACADEMIEI, 24.

1889

ISTORIA GENERALA

A

ROMÂNILORŬ DIN AMÊNDOUĂ DACIILE

CASA ŞCOALELOR
BIBLIOTECA PEDAGOGICĂ

7777
Dubl

ADMINISTRAȚIA CASEI ȘCOALELOR

BIBLIOTECA PEDAGOGICĂ

Carte ~~cumpărată~~ donată de la M. Bollack, anticar

cu oferta reg. la No. .....

din 23 II 1910

CASA ȘCOALELOR BIBLIOTECA PEDAGOGICĂ

ISTORIA GENERALA

A

ROMÂNILORU

DIN

AMÊNDOUĔ DACIILE

DE

IOAN N. SOIMESCU

CASA COALELOR
BIBLIOTECA PEDAGOGICA
№ 154.I
284451
141172

PARTEA I

Istoria Daciei-Traiane, din timpiĭ ceĭ maĭ depărtaţĭ, până la fondarea statuluĭ Ţĕreĭ-Româneştĭ saŭ al Munteniei. 513 a. Cr. — 1215 p. Cr.

CASA ŞCOALELOR
BIBLIOTECA PEDAGOGICA

VOLUMULŬ I-ŭ

BUCURESCI

24, TIPOGRAFIA MODERNA, GREGORIE LUIS, STRADA ACADEMIEI, 24.

1889

Tablă de materii coprinse în acestŭ volumŭ

Pag.

Introducere 1

PERIÓDA I

Dacia antică şi popórele carĭ aŭ locuit'o până la transformarea eĭ în provincie romană. 513 a. cr.—106 p. cr.

Cap. I. — Dacia înainte de regĭ 15
Cap II. — Regiŭ Geţilorŭ şi aĭ Dacilorŭ 23
Dromihete 319—281 a cr . . . . . .
Orole saŭ Rolu 176 a cr. . . . . .
Boerebista 57 a. cr. . . . . .
Orole II, Dapije şi Ziraxe 33 — 20 a cr. . . . . .
Cotysone 26 — 14 a. cr. . . . . .
Dura 80 — 82 p. cr . . . . . .
Decebal 82 — 106 p cr. . . . . .
Cap. III. — Intiiulŭ resbelŭ al luĭ Traian cu Dacii. . . . 46
Al doilea resbelŭ dacicŭ 54
Cap. IV.— Caracterulŭ naţionalŭ al Dacilorŭ şi al Geţilorŭ. — Moravurile şi datinele lorŭ. — Instituţiunile şi credinţele lorŭ religióse, civile, politice şi militare. — Industria şi comerţulŭ lorŭ 62
Cap. V. — Câte-va trăsurĭ particolare relative la caracterulŭ naţionalŭ al Dacilorŭ şi Geţilorŭ. la moravurile şi instituţiile lorŭ 77

PERIÓDA II

Starea coloniilorŭ romane în Dacia de la 106—274.

Cap, I. — Dacia provincie romană 81
Cap. II. — Condiţiunea poporuluĭ dacŭ rĕmasŭ în Dacia, dupe stabilirea coloniilorŭ romane într'ênsa 92

Pag.

Cap. III. — Coloniile romane din Dacia, sub imperatorii carĭ aŭ urmatŭ după Traian 117 — 274 96

PERIÓDA III

Starea colóniilorŭ romane în Dacia Traiană pe timpulŭ invaḑiunilorŭ barbarilorŭ, până la venirea Ungurilorŭ 274 – 889.

Cap. I. — Dacia Traiană sub Goţĭ 122
Cap. II. — Dacia Traiană sub Hunĭ 129
Cap. III. – Dacia Traiană sub Gepiḑĭ 137
Cap. IV. – Dacia Traiană sub Avarĭ 139
Cap. V. — Slaviĭ 141
Cap. VI. — Bulgariĭ 145
Cap VII. — Ungurii sau Maghiariĭ —Emigraţiunea lorŭ în Europa. — Stabilirea lorŭ în Ungaria de astăḑĭ 149
Cap. VIII. — Pecinaghiĭ. 139
Cap. IX. — Uziĭ, Cumaniĭ saŭ Polovciĭ 172
Cap X. — Puterea Bulgarilorŭ în cursulŭ celorŭ doŭe regate, Bulgaro-Românŭ şi Româno-Bulgarŭ, întinsu-s'a şi asupra Românilorŭ din Dacia Traiană? 167
Cap. XI. — Creştinismulŭ la Românĭ şi creştinarea popórelorŭ barbare din amêndoŭe Daciile. 177
Cap XII. — Introducerea liturgieĭ slavone în bisericile române. Inlocuirea literilorŭ latine şi a limbeĭ române cu literile cirilice şi cu limba slavonă. 186
Scóterea limbeĭ slavone din biserici şi din afacerile civile şi inlocuirea lorŭ cu limba română şi cu literile latine. 197
Cap. XIII. – Ducatele sau domniatele române formate în diferite părţĭ ale Dacieĭ Traiane maĭ înainte de fondarea Ţêriĭ Româneştĭ şi a Moldoveĭ . . . . . .

CASA ŞCOALELOR
BIBLIOTECA PEDAGOGICĂ

INTRODUCERE

Naţiunile, în raportŭ cu omenirea, ca şi individele, în raportŭ cu societatea din care facŭ parte, aŭ o misiune morală de îndeplinitŭ pe pămîntulŭ în care i-a aruncatŭ voinţa luĭ Dumnedeŭ şi evenimentele timpuluĭ.

Acéstă misiune este de a concurge, după aptitudinea şi geniulŭ lorŭ propriŭ, la triumfulŭ luminei asupra întunereculuĭ, la desvoltarea facultăţilorŭ intelectualĭ, la cultivarea simţimintelorŭ celorŭ nobilĭ, în conformitate cu raţiunea, cu legile morale şi sociale, care tindŭ la unŭ idealŭ alŭ progresuluĭ şi bineluĭ omenireĭ.

Din acestŭ punctŭ de vedere dar plecândŭ, este naturalŭ şi logicŭ a ne întreba : Naţiunea Română, descendinţiĭ vechilorŭ coloniĭ romane din Dacia Traiană, precum şi aceĭ din Dacia Aureliană, avut'aŭ eĭ vre-o misiune în mijlocul popórelorŭ între care aŭ trăitŭ? Indeplinitu-şi-aŭ eĭ menirea la care aŭ fostŭ chemaţĭ?

Pentru a rĕspunde la aceste întrebărĭ atâtŭ de importante, cată să ne aruncămŭ o repede privire retrospectivă asupra istorieĭ Românilorŭ de la aducerea lorŭ în Dacia veche de către Marele Imperatore Traian şi până în ḑilele nóstre. Vomŭ vedea dintr'acésta că poporulŭ românŭ, deşi prin forţa evenimentelorŭ a fostŭ împărţitŭ în maĭ multe state, totuşĭ a jucatŭ unŭ rolŭ importantŭ în istoria omenireĭ.

Cândŭ Marele Imperatore Traian a populatŭ Dacia cu coloniĭ romane, elŭ a avutŭ de scopŭ maĭ multŭ ca să plantese aci o sentinelă depărtată a civilisaţiuneĭ romane, de câtŭ să adaoge o provincie la vastulŭ sĕŭ imperiŭ.

Acestŭ postŭ depărtatŭ al Romeĭ avea să fie nu numaĭ un bulevardŭ puternicŭ pentru apărarea imperiuluĭ în contra roiurilorŭ de barbarĭ carĭ inundaŭ necontenitŭ Europa. Elŭ căta să devie totŭ-de-odată şi unŭ agentŭ precursore al civilisaţiuneĭ, o faclă aşeḑată în întunerecul barbarieĭ, care să aducă la cunoştinţa cea adevĕrată popórele cele sĕlbatice ce veneaŭ să năpădéscă asupra lumiĭ civilisate de atuncĭ.

Istoria ne spune pe largŭ cum acestŭ poporŭ martirŭ, cum descendinţiĭ Romanilorŭ din amândoă Daciile şi-aŭ îndeplinitŭ şi cu braţulŭ, şi cu mintea, şi cu inima, sacra misiune ce aŭ avutŭ de la Provedinţă.

Nu este Naţiune pe suprafaţa pămîntuluĭ care să fi luptatŭ şi să fi suferitŭ maĭ multŭ pentru

apărarea existenţeĭ sale, pentru libertatea şi naţionalitatea eĭ, ca naţiunea Română. Nu este poporŭ care să fi vĕrsatŭ maĭ multŭ sânge pentru apărarea civilisaţiuneĭ europene.

In cursŭ de peste 160 de anĭ, câtŭ Dacia Traiană a statŭ lipită de cóstele mameĭ sale Roma, străbuniĭ noştri, coloniile romane, s'aŭ bucuratŭ de tóte avantagele uneĭ protecţiunĭ bine-făcătóre. In cursulŭ acestuĭ spaţiŭ, Dacia Traiană a ajunsŭ la unŭ gradŭ fórte înaltŭ de desvoltare şi înflorire. Mulţimea cetăţilorŭ legate între ele prin căĭ de comunicaţie sistematice, bazilicele, templele, amfiteatrele, băile, apeducele, ale cărorŭ ruine maĭ există şi astă-dĭ, ne dovedescŭ cu prisosŭ gradulŭ de cultură la care ajunsese străbuniĭ noştriĭ.

Dar în schimbulŭ acestorŭ însemnate avantage, coloniile romane deteră metropoleĭ unŭ tributŭ abondentŭ de sânge. Câtŭ timpŭ Dacia Traiană a fostŭ parte integrantă a Imperiuluĭ Romanŭ, străbuniĭ noştri aŭ luptatŭ necontenitŭ alăturĭ cu legiunile romane în contra torentelorŭ de barbarĭ carĭ veneaŭ să inunde Europa civilisată de atuncĭ.

Dupe ce Aurelian abandonă Dacia-Traiană la propria eĭ sórtă (274), Românii, descendinţiĭ coloniilor romane, ne maĭ putendŭ să se opue puteriĭ celeĭ formidabile a barbarilorŭ, se vĕdură nevoiţĭ, în cursŭ de peste optŭ secolĭ, a-şĭ afla scăparea prin munţiĭ şi speluncele Dacieĭ, pen-

tru a-şĭ conserva intacte naţionalitatea, independenţa, limba, religiunea, moravurile şi tradiţiunile lorŭ străbune.

Cu tóte relele ce căduse asupra nefericiţilorŭ noştri străbunĭ, eĭ nu uitară că aveaŭ o misiune de împlinitŭ pe acestŭ pămêntŭ.

Inconjuraţĭ de tóte părţile de barbarĭ, Românii căta să stabiléscă ne apăratŭ între dênşiĭ un *modus vivendi*, utilŭ pentru existenţa amêndurora popórelor. Barbariĭ, ca nomadĭ, ne avêndŭ nicĭ o cunoştinţă de cultura pămêntuluĭ saŭ de vre-o industrie, avură recursŭ la străbuniĭ noştri, spre a-şĭ procura cele necesariĭ pentru nutrimentulŭ şi îmbrăcămintea lorŭ. Cu modulŭ acesta se stabili nişte relaţiunĭ comerciale între Românĭ şi barbarĭ.

Acestŭ contactŭ dilnic al Românilorŭ cu barbariĭ avu o mare influenţă morală şi civilisătóre asupra unora dint'ênşiĭ. Incetul cu încetul, barbariĭ începură a se domestici. Perdêndŭ din sălbăticia lor primitivă, eĭ începură a se apropia şi a se imprieteni cu Românii. Eĭ învĕţară de la dênşiĭ primele noţiunĭ de agricultură şi artele cele maĭ utile ; moravurile lorŭ se maĭ îndulciră ; în fine eĭ începură a intra pe calea civilisaţieĭ.

Românii din Dacia nouă saŭ Dacia Aureliană eraŭ o parte din coloniile ce trecuse peste Dunăre de o dată cu legiónele romane. Mulţĭ alţiĭ maĭ fuseră aduşĭ aci de Imperatoriĭ carĭ urmară dupe Aurelian, pentru ca să populese acéstă

nouă ţéră, spre a putea resista năvălirilorŭ barbare. Aceştĭ Românĭ jucară unŭ rolŭ fórte importantŭ în istoria omenireĭ, atât prin vitejia braţuluĭ lorŭ, câtŭ şi prin influenţa morală a civilisaţieĭ ce esercitară asupra neamurilorŭ barbare ce inundase peninsula Balcanică.

Sub punctulŭ de vedere al vitejieĭ, eĭ formară în a doua jumĕtate a secoluluĭ VII, impreună cu Bulgariĭ, un *Regatŭ* puternicŭ, care se desfiinţă tocmaĭ pe la anulŭ 1018 de imperatorele bizantinŭ Basiliŭ II bulgaroctonulŭ.

In anulŭ 1186, din creeriĭ Pinduluĭ, centrulŭ celŭ maĭ compactŭ al Românilorŭ din Dacia nouă, eşi puterniculŭ regatŭ Româno-Bulgar. Fraţiĭ românĭ Petru, Asan şi Ioniţă înfiinţară acestŭ de al doilea regatŭ care se investi cu aureola de împărăţie şi care se străluci prin fapte glorióse, ce vorŭ rĕmânea ne şterse în istoria omenireĭ. Elŭ căḑu sub puterea cea formidabilă a Turcilor în anul 1392.

Românii carĭ înfiinţaseră regatulŭ Româno-Bulgar, moştenise tóte virtuţile civice ale estinseĭ Rome şi carĭ degeneraŭ şi se perdeaŭ în conruptulŭ Bizanţiŭ. Prin rolulŭ strălucitŭ ce juca în Europa, acestŭ imperiŭ român întunecase deja gloria imperiuluĭ romanŭ de Orient şi îlŭ înlocuise în peninsula Balcanică.

Sub punctulŭ de vedere moralŭ, românii din Dacia nouă, esercitară o influenţă civilisătóre, puternică asupra Bulgarilor şi a celor-l'alte né-

murĭ slave din peninsula Balcanică. Eĭ contribuiră în cea maĭ mare parte la creştinarea Bulgarilor şi a celor-l'alţĭ slavĭ din Balcanĭ.

Astŭ-felŭ, românii din ambele Daciĭ, şi cu braţulŭ şi cu mintea îşĭ îndeplineaŭ sacra şi înalta lorŭ misiune în mijloculŭ popórelorŭ barbare de carĭ eraŭ încongiuraţĭ, ca nişte apostolĭ aĭ civilisaţiuneĭ, regenerată prin cristinismŭ.

Maĭ târziŭ, în secolul XIII şi XIV, dupe ce românii din Dacia Traiană formară cele douĕ state puternice, România şi Moldova, evoluţiunile lorŭ istorice devinŭ şi maĭ pronunţate în destinele Europeĭ.

La început, cele douĕ state române avură a se lupta necontenitŭ în contra puternicelor regate vecine, Ungaria şi Polonia, carĭ tindeaŭ să le răpéscă atâtŭ independenţa câtŭ şi religiunea.

Maĭ în urmă însă, dupe ce formidabila putere a Musulmanilor pătrunse şi înaintă în Europa, cele douĕ state române, intrară pe o cale cu totulŭ nouă. Ele nu aveaŭ acum a se lupta numaĭ cu Maghiariĭ şi Poloniĭ pentru a 'şĭ apăra naţionalitatea şi religiunea. Prin situaţiunea lorŭ geografică, fiindŭ bulevardulŭ Europeĭ, ele aŭ cătatŭ să lupte cu tărie în contra torentelorŭ musulmane care veneaŭ să inunde Europa, să înfrângă crucea şi să înjuge omenirea creştină la carulŭ Semi-luneĭ.

Cu braţele lorŭ oţelite, Românii şi Moldoveniĭ, aŭ înfrântŭ în atâtea rânduri puterea musulmană

şi le-a paralisatŭ proiectele cele marĭ de cucerire. Câte torente de sânge nu aŭ vĕrsatŭ Românii şi Moldovenii din pepturile lorŭ pentru apărarea crucii şi stăvilirea progresuluĭ Turcilorŭ în Europa! De câte orĭ armiile cele puternice ale Musulmanilorŭ, carĭ porneaŭ ca torentele cele furioase ca să înece centrulŭ Europeĭ, nu s'aŭ sfărîmatŭ de armele gloriosuluĭ Mircea, ale vitézuluĭ Radu de la Afumaţĭ, ale teribiluluĭ Vlad-Ţepeşŭ, ale mareluĭ şi în eternŭ gloriosuluĭ căpitanŭ Mihaiŭ-Bravulŭ, ale luĭ Alexandru cel Bun, ale măreţuluĭ şi viteazuluĭ domnŭ Ştefan celŭ Mare şi ale multorŭ altorŭ domnĭ viteji şi patrioţĭ.

Daca Europa civilisată de astădĭ ar cunóşte maĭ bine istoria Românilorŭ, daca 'şĭ ar aduce aminte de serviţiile cele importante ce eĭ 'ĭ aŭ adusŭ în nişte timpĭ atât de dificilĭ, daca ar cugeta câtŭ de multŭ aŭ contribuitŭ Românii, prin sângele lorŭ vărsatŭ pentru apărarea civilisaţiuneĭ eĭ, acéstă Europă s'ar interesa cu totulŭ altŭfelŭ de sórta acesteĭ Naţiunĭ martire.

Dupe o lucrare de maĭ bine de ḑece anĭ, mĭam luat curagiulŭ de a da publicităţeĭ partea ântêiŭ şi a doua a Istorieĭ Generale a Românilorŭ din amêndouă Daciile.

Cândŭ am întreprinsŭ acéstă importantă dar

fórte dificilă lucrare, *am cedatŭ maĭ* multŭ uneĭ imperióse necesităţĭ, am vrutŭ să umplu maĭ multŭ un golŭ fórte simţitŭ pentru completarea educaţiuneĭ naţionale a junimeĭ nóstre studióse, *de câtŭ a adăoga o carte maĭ multŭ în literatura nóstră istorică.*

Precum am ḑis'o şi cu altă ocasiune, (1) o maĭ repetŭ şi aci:

Avemŭ unŭ nămolŭ de *cronice*, de arhive, de documente, elemente propriĭ pentru a ne servi la scrierea uneĭ istoriĭ a patrieĭ; dar nu avemŭ ăncă nicĭ unŭ manualŭ pe care să 'lŭ punem cu confienţă în mâna junimeĭ studióse. Suntŭ fórte mulţĭ dintre noĭ, ómenĭ învăţaţĭ, ómenĭ politicĭ, bărbaţĭ de statŭ chemaţĭ a conduce destinele ţĕriĭ, carĭ cunoscŭ istoria maĭ tutulorŭ némurilorŭ; dar carĭ aŭ o idee fórte vagă şi maĭ adesea eronată de epocile şi faptele cele maĭ importante ale istorieĭ Patrieĭ.

Dupe unŭ studiŭ foarte îndelungatŭ şi tenace, dupe consultarea şi verificarea scrierilorŭ celorŭ maĭ importante ce avemŭ până acumŭ asupra istorieĭ nóstre, amŭ întreprinsŭ redactarea acesteĭ istoriĭ, conformŭ unuĭ planŭ cu totulŭ nuoŭ, conformŭ cu logica şi cu natura faptelorŭ prin care a trecutŭ istoria nóstră.

Amŭ adoptatŭ în scrierea acesteĭ istoriĭ siste-

---

(1) V. Broşura mea intitulată: B. P. Haşdeŭ şi Radu Negru, fondatorulŭ Ţĕreĭ Româneşti.

mulŭ didacticŭ saŭ maĭ bine sistemulŭ dogmaticŭ. Cele ce se predaŭ scolaruluĭ după catedră, trebue să fie dogmă pentru dênsulŭ; daca profesorulŭ ênsuşĭ se îndoeşte de veracitatea faptelorŭ ce voeşte a învĕţa pe şcolarŭ, şcolarulŭ perde confienţa în profesorŭ şi cu dênsa perde zelulŭ care 'lŭ susţine, care îĭ dă putere ca să lupte cu dificultăţile studiuluĭ. Insă, fiindŭ-că istoria nóstră coprinde multe cestiunĭ îndoióse, multe controverse, amŭ discutatŭ în note cele maĭ multe şi maĭ importante din acele cestiunĭ, amŭ expusŭ într'unŭ modŭ scurtŭ opiniunile istoricilorŭ noştri în privinţa unorŭ asemenea puncte şi amŭ emisŭ şi opiniunea mea personală.

Departe de mine ideea de a fi dat ultima şi adevĕrata soluţiune în privinţa cestiunelorŭ controversate ale istorieĭ nóstre; dar fiindŭ-că orĭ ce dificultate istorică trebue *ciuruită* şi lămurită prin prisma criticeĭ, pentru a putea ajunge la adevĕrata soluţiune, mĭ-amŭ făcutŭ şi eŭ datoria cu toată atenţiunea cuvenită unorŭ asemenea cestiunĭ. Prin urmare, şcolarulŭ care va ajunge la maturitate, amatorulŭ de adevĕrurĭ istorice, istoriculŭ eruditŭ, vorŭ avea ocasiunea să cugete şi să verifice ăncă o dată asemenea cestiunĭ, şi să îşĭ dea verdictulŭ lorŭ finalŭ. Din parte'mĭ, voiŭ fi fericitŭ orĭ când voiŭ vedea că amŭ pututŭ provoca discuţiunea şi lucidarea vre unuĭ punctŭ obscurŭ şi îndoiosŭ în istoria Patrieĭ.

Istoria nu este averea saŭ monopolul nimĕnuĭ;

ea este bunulŭ sacru al Patrieĭ. Fericitŭ acela ce o tratéză cu conştiinţă şi fără pasiune, nedemnŭ acela ce o maculéză. Fie-care, după capacitatea şi inteligenţa sa, este datorŭ să contribue la descoperirea adevĕruluĭ, şi Patria şi generaţiunile viitóre îĭ vorŭ fi recunoscĕtóre. Este micŭ la sufletŭ, este nedemnŭ istoriculŭ care îşĭ face unŭ amorŭ propriŭ de a'şĭ susţine cu orĭ-ce preţŭ o opiniune, chiar când se dovedeşte eronată. Este fericitŭ orĭ-ce adevĕratŭ istoricŭ când vede că ştiinţa istorică progreséză cu timpulŭ, când vede că se lucidéză, se deslégă din când în când câte o problemă istorică, căcĭ numaĭ ast felŭ o naţiune póte ajunge să aibă o adevĕrată istorie.

Acéstă istorie este împărţită în cincĭ părţĭ carĭ corespundŭ cu divisiunea logică şi naturală a faptelorŭ istorice despre care ea tratésă:

Partea I coprinde istoria Dacieĭ-Traiane din timpiĭ ceĭ maĭ depărtaţĭ şi până la fondarea Statuluĭ Ţĕriĭ-Româneştĭ, 513 a. Cr. — 1215 p. Cr.

Partea II coprinde istoria Ţĕriĭ-Româneştĭ saŭ a Munteniei de la fondarea acestuĭ Statŭ românŭ de către Radu-Negru şi până la redobândirea domnilorŭ pămêntenĭ. 1215—1822.

Partea III coprinde istoria Moldoveĭ, de la întemeierea eĭ ca Statŭ şi până la redobândirea domnilorŭ pămîntenĭ 1349—1822.

Partea IV coprinde istoria Transilvanieĭ de la

venirea Ungurilorŭ saŭ Maghiarilorŭ şi până în timpiĭ de faţă.

Partea V coprinde istoria Dacieĭ Aurelianăsăŭ a românilorŭ din peninsula Balcanilorŭ, de la 274 şi până în timpiĭ de faţă.

Am adoptatŭ acéstă divisiune în scrierea acesteĭ istoriĭ pentru că ea corespunde cu mersulŭ şi natura faptelorŭ istorice despre care tratésă.

Sórta politică şi socială a Românilorŭ din Dacia-Traiană a fostŭ aceiaşĭ atâtŭ în timpulŭ câtŭ ea a făcutŭ parte din imperiulŭ Romanŭ ca provincie a sa, câtŭ şi în tot cursulŭ secolilorŭ câtŭ aŭ duratŭ invasiunile diferitelorŭ soiurĭ de barbarĭ carĭ aŭ trecutŭ peste dênsa.

Dupe nimicirea Avarilorŭ de către Pepin II, 797, Dacia a rĕmasŭ liberă despre orĭ ce turburărĭ din partea barbarilorŭ. Românii aŭ începutŭ să ésă de prin munţĭ unde aflase până aci unŭ azilŭ sigurŭ, se risipiră în diferite direcţiunĭ prin plaiurile şi câmpiile cele mânóse ale Dacieĭ şi formară diferite *domniate*, care-şĭ aveaŭ fie-care o existenţă politică şi socială a sa proprie.

Astŭ-felŭ dar nu maĭ putea fi vôrba de unitatea politică şi socială a tuturorŭ Românilorŭ, şi istoria lorŭ varia dupe natura evenimentelorŭ prin care treceaŭ diferitele fracţiunĭ în care se împărţise fostele colonii romane saŭ maĭ bine disŭ, poporulŭ românŭ care se născuse din ele.

Românii din Transilvania, dupe nişte lupte

crâncene şi sângeróse, căḑèndŭ sub puterea Maghiarilorŭ, aŭ avutŭ şi aŭ şi astăḑĭ o sórtă, şi prin urmare o istorie, cu totulŭ diferită de a fraţilorŭ din Muntenia şi Moldova.

Românii din Ţéra Românéscă, maĭ favorisaţĭ de cursulŭ evenimentelorŭ şi înţelegêndŭ maĭ de timpuriŭ importanţa uneĭ unirĭ maĭ compacte între dênşiĭ, şi-aŭ datŭ mâna cu toţiĭ. Diferitele ducate saŭ dominate ce existaŭ la începutŭ, slabe şi neputincióse în faţa duşmanuluĭ ameninţătorŭ, aŭ renunţatŭ fie-care la mica sa suveranitate şi aŭ formatŭ împreună, în secolulŭ al XIII unŭ statŭ mare şi puternicŭ, care a jucatŭ unŭ rolŭ importantŭ în analele omenireĭ, care a avutŭ individualitatea luĭ politică şi socială şi prin urmare istoria luĭ proprie.

Unŭ secolŭ maĭ târḑiŭ, Românii din Moldova adunându-se împrejurul unuĭ vitézŭ duce românŭ din Maramureşŭ care trecuse în Moldova urmatŭ de o mulţime de nobilĭ şi vitejĭ cavalerĭ şi de unŭ însemnatŭ numĕrŭ de populaţie română, aŭ formatŭ statul Moldoveĭ. Acestŭ statŭ asemenea a strălucitŭ mulţĭ secolĭ de glorie şi de mărire şi de asemenea a avutŭ individualitatea sa politică şi istoria luĭ proprie.

Astŭ-felŭ dar fiindŭ lucrurile, putém eŭ să caḑŭ în greşala în care aŭ căḑutŭ uniĭ din istoriciĭ noştri, de a trata de o dată şi într'unŭ singurŭ contestŭ istoria acestorŭ treĭ state ro-

mâne? Aceste state, deşi compuse de unŭ poporŭ de aceiaşĭ origină, care vorbeşte aceiaşĭ limbă, care are aceiaşĭ religiune şi obiceiurĭ, în fine de acelaşĭ popolŭ românŭ, totuşĭ ele aŭ avutŭ fiecare o existenţă politică separată, legĭ şi instituţiunĭ diferindŭ óre-cum între dênsele, în fine o istorie cu totulŭ proprie şi separată una de alta.

Sistemulŭ practicatŭ de uniĭ din istoriciĭ noştri este nu numaĭ în contra logiceĭ şi a natureĭ faptelorŭ istorice, dar elŭ este şi de unŭ resultatŭ practicŭ fórte nefericitŭ. A trata de o dată istoria a doă saŭ treĭ state carĭ aŭ luatŭ naştere la epoce diferite, carĭ aŭ trecutŭ prin evenimente distinse unulŭ de altulŭ, carĭ aŭ fost adesea chiar în resbelŭ între ele, acésta mi se pare o procedare eronată care aduce confusiune în mintea orĭ-căruĭ omŭ maturŭ, şi maĭ cu sémă în mintea scolaruluĭ care va simţi o mare dificultate de a ţine şirulŭ faptelorŭ istorice a doă saŭ treĭ ţĕrĭ de o dată.

Étă pentru ce amŭ adoptatŭ în scrierea acesteĭ istoriĭ divisiunea espusă maĭ susŭ.

Eŭ am adoptatŭ maĭ cu sémă acestŭ sistemŭ logicŭ şi naturalŭ şi pentru cuvêntulŭ că acéstă istorie este menită ca să servéscă ca textŭ maĭ desvoltatŭ de studiŭ pentru scolariĭ de prin gimnaze şi licee.

In ceea-ce priveşte istoria Munteniei şi a Moldoveĭ de la anulŭ 1822 şi până în zilele nóstre

ea, făcênd parte maĭ multŭ din domeniulŭ istorieĭ contimporane, va fi tratată în parte formând unŭ volumŭ care va purta titlu de, istorie contimporană a Românilorŭ din Muntenia şi Moldova.

Autorulŭ.

ISTORIA GENERALA

A

ROMÂNILORŬ DIN AMÊNDOUĂ DACIILE

PERIÓDA I

Dacia antică şi popórele cari aŭ locuit'o până la transformarea eĭ în provincie romană. 513 a. Cr. — 107 p. Cr.

CAP. I

Dacia inainte de regĭ

Vasta regiune dintre Tisa, Dunăre, Marea-Négră, Dnistru şi partea superióră a Carpaţilorŭ a fost locuită, din cea maĭ depărtată antichitate, de o mulţime de popóre carĭ aŭ trecutŭ peste dênsa, fără a lăsa urme pronunţate nicĭ despre origina. nicĭ despre limba, nicĭ despre datinele şi gradulŭ lorŭ de cultură.

Aceste popóre, pe carĭ istoriciĭ vechĭ şi nouĭ le-aŭ desemnatŭ cu numele generalŭ de popóre Indo-europene, pornind din centrul Asieĭ, aŭ venitŭ

maĭ ântâiŭ în părţile caucasice, într'o epocă care nu se poate precisa; de aci apoĭ, ca un torentŭ formidabilŭ, s'aŭ rĕvĕrsatŭ, la diferite epoce, şi aŭ populatŭ maĭ tótă Europa.

Scriitoriĭ ceĭ vechĭ, începênd cu Homerŭ, ne daŭ noţiunĭ fórte scurte şi fórte obscure, atâtŭ despre ţĕrile cunoscute maĭ târdiŭ sub numele de Dacia, câtŭ şi despre popórele ce le-aŭ străbătutŭ.

Herodot, care a trăitŭ între aniĭ 484—406 a Cr., începe a risipi puţinŭ întunericulŭ care înfăşura ţĕrile dintre Carpaţĭ şi Dunăre. Elŭ, descriind resbelulŭ întreprinsŭ de către Dariŭ Istaspe, regele Persieĭ peste Dunăre, în contra Sciţilorŭ (513 a Cr.), ne spune că pe acelŭ timpŭ regiunea care maĭ târdiŭ s'a numitŭ, Dacia Traiană era locuită în cea maĭ mare parte, adică de la Nistru până la Oltŭ, de Sciţĭ, apoĭ spre vestŭ de Oltŭ de către Agatirsĭ, apoĭ maĭ spre apusŭ de aceştia, şi a nume în Temişéna, de Siginĭ. Iar spre Nordŭ de Sciţĭ eraŭ Neuriĭ, Androfagiĭ şi Melancleniĭ.

Sciţiĭ luĭ Herodot, [1]) venise despre marea Cas-

---

1. Grimm şi Danaldson aŭ arătatŭ că sciţiĭ luĭ Herodotŭ sunt unŭ poporŭ Indo-europénŭ; fără să arate însă cărĭ a nume din grupele acesteĭ mari familiĭ aparţinŭ.

Mullenhoff deslégă cestiunea etnografică a Sciţilorŭ şi Sarmaţilorŭ. Elŭ probésă maĭ întiiŭ că Sarmaţiĭ sunt de origină medică şi că Sciţiĭ sunt în înrudire cu Sarmaţiĭ. Apoĭ elŭ stabileşte că Sciţiĭ şi Sarmaţiĭ vorbiaŭ aceiaşĭ limbă, însă în dialecte diferite. Dupe acésta, prin mijloculŭ filologiei, elŭ probésă că Sciţiĭ şi Sarmaţiĭ aŭ fostă unŭ poporŭ eranicŭ.

pieĭ şi se aşezase de la Donŭ până la Oltŭ[1]). Herodotŭ împărţea confederaţiunea scitică în triburĭ, distingêndu-le pe fie-care dupe traiulŭ lorŭ. In partea apusénă a Sciţieĭ, adică în România de astădĭ, de la Nistru până la Oltŭ, locuiaŭ Sciţiĭ plugarĭ [2]).

Ancă de pe timpulŭ emigraţiuneĭ popórelorŭ în Europa, două triburĭ de origină tracică, vorbind

---

Prin urmare se conchide că Sciţiĭ n'aŭ fostŭ: nicĭ mongolĭ saŭ tătarĭ, nicĭ germanĭ, nicĭ slavĭ: ci numaĭ eranĭ.

[1]) Este mare divergintă între autorĭ în privinţa întinderiiSciţieĭ luĭ Herodotŭ pe pămêntulŭ ţĕrĭĭ Româneşti. D-nu Hăsdeŭ şi generalitatea comentatorilorŭ luĭ Herodotŭ, întindŭ până la Oltŭ limita apusénă a Sciţieĭ luĭ Herodotŭ. Rusul Nadasdin, alţiĭ şi D-nu Tocilescu, mărginescŭ Sciţia luĭ Herodotŭ, despre apusŭ, numaĭ până la rîulŭ Siretŭ.

Lăsândŭ la o parte via discuţiune la care a dat naştere frasa din textulŭ luĭ Herodotŭ „διὰ μέσου τούτων ἰόντες“ relativă la afluenţiĭ Dunăriĭ: Prorata, Tiarantus, Ararus, Naparis şi Ordesus; lăsândŭ asemenea la o parte identificarea, puţinŭ probabilă, a rîuluĭ Maris cu Oltulŭ, şi raportându-ne la altŭ textŭ maĭ clarŭ al luĭ Herodotŭ, nu esităm a crede, împreună cu D-nu Hăsdeŭ şi cu generalitatea autorilorŭ, că Sciţia luĭ Herodotŭ se întindea spre apusŭ până la Oltŭ:

Herodotŭ, determinândŭ hotarele Sciţieĭ dice:

„Veciniĭ aĭ Sciţilorŭ, începêndŭ de la Istru şi înaintândŭ spre „interiorulŭ pămintuluĭ sunt: întîiŭ Agatirşiĭ, apoĭ Neuriĭ, de „aci Androfagiĭ şi în fine Melancleniĭ“

Nimenĭ nu se îndoeşte că pe timpulŭ luĭ Herodotŭ, Agatirşiĭ locuiaŭ despre laturea apusénă a Oltuluĭ şi că teritoriulŭ lorŭ unitŭ cu al Neurilorŭ, forma laturea Nord-Vestică a Sciţieĭ. Apoĭ daca Herodotŭ ne spune positivŭ că Sciţiĭ se învecineaŭ despre apusŭ cu Agatirşiĭ, resultă evindentŭ că Stiţia sa se întindea până la Oltŭ.

[2]) Herodotŭ dice:

„Dincolo de Alazanĭ locuiaŭ Sciţiĭ plugarĭ carĭ semĕnaŭ grîŭ, „nu însă pentru usulŭ lorŭ, ci de vîndare.“

BIBLIOTECA CENTRALĂ UNIVERSITARĂ BUCUREŞTI

aceiaşĭ limbă, avènd aceleaşĭ obiceiurĭ, Daciĭ şi Geţiĭ, se aşeḑase în peninsula Balcanică. Geţiĭ se stabilise la nordulŭ munteluĭ Hemulŭ; iar Daciĭ se aşeḑase la sudulŭ acestuĭ munte şi în Rodopŭ. Maĭ târḑiŭ, nu se ştie când, aceste două popóre veniră şi se aşeḑară la drépta Istruluĭ. Ast-felŭ, pe timpulŭ espediţiuneĭ luĭ Dariŭ Istaspe în contra Sciţilorŭ (513 a Cr.) şi chiar maĭ târḑiŭ pe timpulŭ luĭ Herodotŭ, dupe cum ne spune Tuciditŭ, Geţiĭ se aflaŭ stabiliţĭ la drépta Istruluĭ, de la gura Oltuluĭ şi până la gurele Dunăriĭ. Iar Daciĭ eraŭ tot la sudulŭ Dunăriĭ şi ocupaŭ Moesia superioară [1]).

Aceste doă triburĭ, deşi de aceiaşĭ origină tracică, deşi vorbiaŭ aceiaşĭ limbă şi aveaŭ aceléşĭ obiceiurĭ, nu se contopiră şi nu formară unŭ singurŭ şi acelaşĭ statŭ de câtŭ fórte târḑiŭ, sub inţeleptulŭ şi belicosulŭ rege dacŭ Boerebista (57 a cr.).

Dintre aceste doă triburĭ, Geţiĭ aparŭ în istorie cu multŭ maĭ înainte de câtŭ Daciĭ:

Când Dariŭ Istaspe, regele Persieĭ, întreprinse formidabila sa expediţiune în contra Sciţilorŭ

---

[1]) Scriitoriĭ eleni dedeaŭ o acceptiune generală numeluĭ de getŭ, întinḑéndu-lŭ şi asupra Dacilorŭ Acéstă confusiune provenea din causă că Elinei, pe când Geţiĭ înfiinţase puterniculŭ lorŭ regatŭ pe amêndouă laturele Istruluĭ, eĭ îĭ cunoşteaŭ maĭ de aprópe prin cultulŭ lorŭ propriŭ, prin spiritulŭ lorŭ religiosŭ şi resbelnicŭ.

Romaniĭ însă, după cum spune Dion Casius, care fusese prefectŭ al Panonieĭ şi care vorbea în cunoştinţă de causă, îĭ numiaŭ Daci, aşa precum se nnmiaŭ eĭ singurĭ.

(513 a cr.), Geţiĭ, fórte curagioşĭ prin natura lorŭ, s'aŭ opusŭ cu armele contra luĭ Dariŭ. Acesta însă îĭ învinse şi-ĭ luă cu dênsulŭ in contra Sciţilorŭ. Dariŭ trecu Dunărea peste unŭ podŭ pe vase (lîngă Brăila) şi pătrunse pe pămêntulŭ inemicilorŭ. Voindŭ apoĭ să înainteze în ţéra Sciţilorŭ, cu formidabila sa armată, încredinţă paza poduluĭ pentru unŭ numĕrŭ hotărîtŭ de ḑile, unorŭ căpitanĭ grecĭ cariĭ veniseră cu corăbiile lorŭ acolo.

Sciţiĭ, înspăimêntaţĭ la vederea uneĭ armate atât de numerósă, nu cutesară să dea peptŭ cu inamiculŭ; ci, pentru a'lŭ învinge, alergară la alte miḑlóce indirecte. Eĭ formară planulŭ de a atrage pe Persĭ în părţile sĕlbatece şi sterpe ale ţĕriĭ lorŭ. Fără a perde pe duşmanŭ din vedere, eĭ se retragŭ necontenitŭ d'înaintea luĭ, arḑêndŭ şi distrugêndŭ tot ce lăsaŭ în urmă. Persiĭ urmară ast-felŭ după Sciţĭ cursŭ de maĭ multe ḑile, până cândŭ se pomeniră pe nesimţite în miḑloculŭ pustielorŭ celorŭ maĭ sĕlbatece.

Dariŭ, obositŭ de atâta cale infructuósă, începe totŭ de o dată a simţi şi lipsa de hrană şi de apă. Nu maĭ puţinŭ elŭ se teme ca să nu i se ridice saŭ să i se sfărame podulŭ ce lăsase la Dunăre în paza unorŭ grecĭ asupra cărora nu putea să pue îndestulă confienţă, maĭ cu sémă că şi ḑilele pentru care îĭ însărcinase cu paza poduluĭ espirase deja. Elŭ începe dar a se îngriji de securanţa luĭ şi se opreşte pe locŭ.

Pentru ca să pue capătŭ acesteĭ întreprinderĭ atâtŭ de hazardóse, Dariŭ trimise pe unŭ ostaşŭ d'aĭ sĕĭ la căpetenia Sciţilorŭ cu invitare ca saŭ să stea la luptă cu dênsulŭ, saŭ să-ĭ trimită pământŭ şi apă, în semnŭ de supunere. Sciţiĭ, spre respunsŭ la cererile luĭ Dariŭ, îĭ trimitŭ o pasere, o bróscă, unŭ şórece si cincĭ săgeţĭ. Dariŭ se bucură de o cam dată la priimirea acestorŭ obiecte, luându-le ca semnŭ de supunere din partea Sciţilorŭ. Dar unŭ învĕţatŭ getŭ esplică luĭ Dariŭ simnificarea emblematecă a acestorŭ obiecte. Elŭ îĭ spuse că aceste obiecte va să ḑică: „Persilorŭ, dacă nu veţĭ sbura ca pasĕrile în aerŭ, dacă nu vĕ veţĭ afunda ca brósca în apă saŭ dacă nu vĕ veţĭ ascunde în pământŭ ca şórecele, nu veţĭ scăpa de săgeţile Sciţilorŭ".

Acéstă interpretare se şi adeveri îndată, căcĭ Sciţiĭ, încuragiaţĭ de strimptorarea în care se aflaŭ Persiĭ, începură a-ĭ ataca şi a-ĭ hărţui necontenit ḑioa şi nóptea. Persiĭ inchietaţĭ de dificila situaţie în care se aflaŭ, nu se maĭ gândeaŭ de câtŭ cum să scape de săgeţile Sciţilorŭ. Eĭ inventară o stratagemă prin care reuşiră a face pe Sciţĭ să-ĭ pérḑă unŭ momentŭ din vedere şi să ajungă la Dunăre. Aci temerea morţiĭ îngheţă unŭ momentŭ inimile tutulorŭ, căcĭ eĭ nu maĭ aflară în fiinţă podulŭ pe care trebuiaŭ să tréca Dunărea înapoĭ, şi pericolulŭ era mare ca duşmanulŭ să nu-ĭ ajungă dupe urmă. Dar unŭ norocŭ estraordinarŭ făcu ca podulŭ să vie la locŭ şi astŭ-

felŭ trufaşulŭ Dariŭ şi numerósa luĭ óste abia scăpară de la o mórte certă din partea Sciţilorŭ.

După retragerea luĭ Dariŭ şi a ósteĭ sale, Geţiĭ rĕmaseră liniştiţĭ în ţéra lorŭ.

Maĭ târdiŭ când Filip II regele Macedonieĭ se sculă cu resbelŭ în contra Sciţilorŭ (340—338 a cr.), Geţiĭ îĭ veniră în ajutorŭ. Cu puterniculŭ lorŭ concursŭ, Filip reuşi a desfiinţa regatulŭ Sciţilorŭ. Atuncĭ Geţiĭ se aşedară de amîndoă laturile Dunăriĭ, unde înfiinţară unŭ regatŭ puternicŭ care se întindea de la porţile de ferŭ până la Nistru. O parte din populaţiunea scită fu gonită şi împrăştiată; iar altă parte se contopi cu Geţiĭ. Tot cam p'atuncĭ şi Daciĭ trecură d'a stînga Dunăriĭ, aşedându-se în Transilvania, Banatulŭ Temişóreĭ şi în o parte din câmpiile dintre Tisa şi Dunăre. (338 a cr).

Pe la 336 a cr., Alexandru celŭ Mare, regele Macedonieĭ, voi să facă resbelŭ Persilorŭ. Spre a întreprinde acéstă mare expediţiune maĭ cu securanţă, elŭ voi să supue maĭ întîiŭ pe Geţĭ. Geţiĭ se aflaŭ pe atuncĭ aşedaţĭ de amîndoă laturile Dunăriĭ.

Alexandru, voind să trécă Dunărea, Geţiĭ îl aşteptară d'a stînga acestuĭ fluviŭ cu patru miĭ călărĭ şi cu cincĭ-spre-ţece miĭ pedeştri. Atuncĭ Alexandru căută un locŭ de trecere, pe unde să nu fie vĕdutŭ de către Geţĭ. Elŭ străbătu Istru într'o nópte pe nave bizantine, de comerţŭ, pe vase d'ale piraţilor, pe luntriĭ şi altele.

Geţiĭ, vĕḑendu-se surprinşĭ de către Macedoneni, se retraseră în cetatea lorŭ de lemnŭ. Dar înţelegênd că Alexandru are să-ĭ bloceze aci, eĭ şi-aŭ luatŭ femeile şi copiiĭ şi s'aŭ retrasŭ în deserturĭ.

Alexandru, din causa necunoştinţeĭ locurilorŭ celorŭ sĕlbatice în care trebuia să urmăréscă pe Geţĭ şi din causa uneĭ rĕscóle ce se iscase în Iliria şi Grecia, trece Dunărea înapoĭ, şi Geţiĭ rĕmânŭ în pace.

Puterniculŭ regatŭ înfiinţatŭ de Geţĭ de amêndoĕ laturile Dunăreĭ, nu se bucură prea multŭ timpŭ de o viaţă pacinică şi înflorită. Când Galiĭ fondară regatul Galo-Tracic, de la Muntele Emuluĭ până la Marea Négră (278 a. cr.) regatulŭ Geţilorŭ de pe laturea dréptă a Dunăreĭ se desfiinţă. Acela din partea stîngă a Dunăreĭ nu avu o sórtă maĭ fericită. Geţiĭ, necontenit în luptă cu Bastarniĭ, un popolŭ de origină germană, se desfiinţă şi regatulŭ lorŭ dupe laturea nordică a Dunăreĭ. Geţiĭ remaseră sub dominaţia Bastarnilor maĭ multŭ de un secolŭ, până ce înţeleptulŭ şi valorosulŭ rege dacŭ, Boerebista, iĭ liberă de sub Bastarnĭ pentru a-ĭ contopi pentru tot d'auna cu omogeniĭ lorŭ Daciĭ şi a format ast-fel o singură şi puternică naţiune Dacă.

In privinţa naţionalităţi Geţilorŭ şi Dacilorŭ, s'a ajuns, prin ajutorulŭ filologieĭ, a se conchide în

modŭ definitivŭ că eĭ nu sunt nicĭ germanĭ, nicĭ slavĭ, nicĭ Celţĭ; ci numaĭ Tracĭ de origină [1]).

Etnografiĭ şi filologiĭ modernĭ recunoscŭ cu toţiĭ că Traciĭ sunt un poporŭ Indo-Europénŭ, diferind numaĭ în determinarea grupeĭ la care eĭ aparţinŭ.

Acestea sunt puţinele noţiunĭ ce ne-a lăsat antichitatea despre ţĕrile şi popórele de la Dunăre.

Dupe ce însă armele victorióse ale Romaninilorŭ se apropiară maĭ multŭ către Dunăre, istoria începe a ne da noţiunĭ maĭ satisfăcătóre despre popórele de la Sudulŭ şi Nordulŭ Dunăreĭ.

Din puţinele noţiunĭ istorice ce aŭ ajuns până la noĭ, putemŭ numĕra vre-o şépte regĭ Geţĭ şi Dacĭ, incepênd de la Dromihete şi până când Dacia fu transformată în provincie romană.

CAP. II

Regiĭ Geţilorŭ şi aĭ Dacilorŭ

Dromihete. 319—281 a. Cr.

Dupe mórtea luĭ Alexandru Macedon (323 a. cr.) vastulŭ sĕŭ imperiŭ s'a împărţit între dife-

---

[1]) Herodot este celŭ d'întĕiŭ dintre scriitoriĭ ceĭ vechĭ care vorbesce despre Geţĭ, arătându-ĭ ca un poporŭ vitézŭ şi că sunt adevĕraţi Tracĭ.

Strabonŭ asemenea îĭ numeşte un tribŭ din marea familie tracică, adăogindŭ că eĭ vorbiaŭ una şi aceiaşĭ limbă. Elŭ considera ambele popóre ca identice, stabilind o deosebire celŭ puţinŭ topică: locuitoriĭ din josŭ de cataracte până la Marea Négră, Geţĭ; iar ceĭ de la cataracte în susŭ spre Germania, Dacĭ.

riţiĭ sĕĭ generalĭ. Tracia căḑu în partea luĭ Lisimah, celŭ maĭ bravŭ dintre căpitaniĭ luĭ Alexandru. Pe timpulŭ acela, Geţiĭ aveaŭ de rege pe înţeleptulŭ şi belicosulŭ Dromihete. Lisimah ambiţioná ca să restabilésca stăpânirea macedonéná la Dunăre. Elŭ învinge maĭ întêiŭ pe Geţĭ în Dobrogea; apoĭ reuşeşte a trece d'a stînga Dunăriĭ. Dromihete, regele Geţilor, bate armatele luĭ Lisimah şi prinde captivu chiar pe Agatocles fiulŭ sĕŭ. Atuncĭ Lisimah, ca să rescumpere pe fiulŭ sĕŭ Agatocles, este silitŭ să închee pace cu Geţiĭ. El restitue Geţilor tóte pămênturile şi cetăţile ce le coprinsese, şi peste tóte aceste avantage, maĭ dă şi pe fie-sa de soţie luĭ Dromihete.

O asemenea pace, pentru un omŭ ambiţiosŭ ca Lisimah, nu putea fi de o lungă Durată. Puţin dupe încheerea păciĭ, Lisimah porneşte cu o armie numerósă asupra Geţilor şi trece d'a stînga Dunăriĭ.

Pentru a face ca Lisimah şi óstea luĭ să caḑă în cursă, Dromihete trimite la dênsulŭ pe unulŭ din ostaşiĭ sĕĭ ca fugarŭ care s'a lăsat să caḑă în mânele luĭ, cerêndu-ĭ ajutorŭ. Stratagema a reuşit pe deplin. Lisimah, increḑêndu-se în spusele pretinsuluĭ fugarŭ care îĭ promitea să-ĭ arate calea pe unde să pótă surprinde pe Geţĭ, fu atrasŭ cu óstea sa prin locurĭ selbatice şi cu totulŭ nepracticabile, dintre Prut şi Nistru. Hărţuit necontenit de către inemicĭ, slăbitŭ de fóme şi de sete,

Lisimah căḑu în aşa strâmtorare în câtŭ fu silitŭ a se da prinsŭ în mânele Geţilor cu tótă óstea sa.

Armata getă era atâtŭ de înfuriată în contra duşmanilorŭ eĭ în câtŭ voia îndată a repune cu totul pe Lisimah cu óstea sa. Dar Dromihete, agerŭ şi prevĕḑĕtorŭ pentru viitorŭ, a ştiut să înfrêne şi să contenéscă pornirea cea brutală a poporuluĭ sĕŭ. Usînd de marea sa autoritate asupra soldaţilorŭ, elŭ i-a făcutŭ să înţelégă că era maĭ în interesulŭ patrieĭ lorŭ ca să aibă pe Macedonĭ amicĭ de câtŭ duşmanĭ. Elŭ spuse ostaşilorŭ sĕĭ că sângele luĭ Lisimah şi al ósteĭ sale va da naştere la miĭ de resbunătorĭ carii le va turbura necontenit liniştea în viitorŭ. Şi într'unŭ momentŭ de înduioşire elŭ îmbrăţişéḑă pe Lisimah ca pe unŭ părinte.

Armata getă, învinsă de seducătórea elocinţă a regeluĭ lorŭ, cedésă simţimintelorŭ sale umanitare şi generóse şi ast-felŭ Lisimah şi óstea sa, scăpaţĭ de orĭ ce pericolŭ pornescŭ cu toţiĭ la cetatea Geţilor Elia.

Dromihete, maĭ nainte de a lăsa pe Lisimah şi óstea luĭ să se întórcă în ţéra lorŭ, voi să-ĭ ospătese ca pe nişte amicĭ. Elŭ ordonă să se prepare doă mese una în faţa alteia. Masa destinată pentru Lisimah şi Macedoneniĭ sĕĭ ceĭ maĭ de frunte era fórte luxósă şi încărcată cu bucatele cele maĭ gustóse şi vinurile cele maĭ alese, carĭ spumegaŭ în cupele de aurŭ; pe când masa luĭ Dromihete, a căpitanilorŭ şi demnitarilorŭ sĕĭ era simplă, cu bucate frugale, cu talere de lemnŭ şi

cu cornurĭ de animale în locŭ de cupe, pentru a bea vinulŭ.

Dromihete prin acestŭ ospăţŭ, maĭ multŭ emblematicŭ, voi să arate Macedonenilorŭ că Geţiĭ de şi cunoşteaŭ luxulŭ nu voiaŭ să usese de dênsulŭ, căcĭ îlŭ consideraŭ ca unŭ viţiŭ care corumpe moravurile şi virtuţile unuĭ poporŭ. Elŭ voi âncă să le dea să înţelégă că este maĭ bine pentru dênşiĭ ca să aibă amicŭ de câtŭ inamicŭ pe unŭ poporŭ atâtŭ de frugalŭ care ştie să se bată şi să móră pentru independinţa ţĕreĭ sale.

Dupe acestŭ ospăţŭ, Lisimah şi óstea sa fură liberĭ şi se întórseră nesupĕraţĭ în ţéra lorŭ.

Se dice că Lisimah totŭ a maĭ făcutŭ resbelŭ Geţilorŭ; dar nu avemŭ cunoştinţe istorice despre cele întêmplate.

Se crede că Dromihete ar fi murit apărându-şĭ ţéra în contra Galilor pe la 281 a. Cr. dupe care curîndŭ în urmă se şi desfiinţă regatul Geţilorŭ din drépta Dunăriĭ.

Orole saŭ Rolu. 176 a. Cr.

Dupe desfiinţarea regatuluĭ Geţilor din partea drépta a Dunăriĭ, istoria ne dă noţiunĭ fórte slabe şi fórte obscure în privinţa regatuluĭ Geţilor din partea stîngă a Dunăriĭ. Ea ne spune că Geţiĭ de pe laturea stângă a Dunăriĭ aŭ fostŭ necontenitŭ în luptă cu Bastarniĭ, unŭ popolŭ de rasă germană care tindea a'ĭ subjuga cu desăvîrşire.

Pe când Perseŭ împăratulŭ Macedonieĭ, în alianță cu maĭ multe popóre nordice avea resbelŭ cu Romaniĭ (171 a. Cr.) Geții aveaŭ de rege pe Orole saŭ Rolu. Elŭ fu invitatŭ de către Perseŭ ca să intre în alianță cu dênsulŭ și să ia parte la resbelŭ în contra Romanilorŭ. Orole însă, aflându-se în resbelŭ cu Bastarniĭ, nu acceptă propunerea luĭ Perseŭ. Ostașiĭ luĭ Orole nepurtându-se cu destulă vitejie într'o lovire ce aŭ avutŭ cu Bastarniĭ, fură învinșĭ. Orole, ca să-ĭ pedepséscă de puțina lorŭ bărbăție, i-a condemnatŭ ca să dórmă cu capulŭ la piciórele femeilorŭ lorŭ și să le servéscă ca niște supușĭ. Óstea luĭ Orole îndură acéstă umilire până ce avu ocasie, într'o altă luptă cu inamiculŭ, să spele desonórea ce apăsa asupra lorŭ, repurtând o victorie strălucită.

Cu tóte luptele eroice și sângeróse ce Geții susținură în contra Bastarnilorŭ, nu le fu cu putință a'șĭ scăpa țéra de la peire. Slăbind din ce în ce maĭ multŭ, regatulŭ lorŭ de la nordulŭ Dunăriĭ, căḑu și elŭ sub complecta dominațiune a Bastarnilorŭ. Geții suportară maĭ multŭ de unŭ secolŭ jugulŭ aspru alŭ sclavieĭ, până ce o voce providențială îĭ deștéptă din somnulŭ sclavieĭ în care zăceaŭ, îĭ chiamă să se unéscă cu frații lorŭ Dacĭ și să formese o națiune puternică, de care avea să tremure maĭ târḑiŭ ênsă-șĭ neînvinsa Roma.

Dupe Orole, care nu se știe câtŭ a domnitŭ, și până la venirea luĭ Boerebista ca rege al Daci-

lorŭ, adică până la anulŭ 57 a. cr., nu se ştie despre Dacĭ şi Geţĭ de câtŭ numaĭ óre carĭ fapte isolate.

Acestŭ spaţiŭ de timpŭ este plinŭ maĭ cu sémă de succesulŭ armelorŭ romane în peninsula Balcanică până la Dunăre.

Astŭ-felŭ, la 148 a. cr., Macedonia se reduce în provincie romană. La 118, armele Romanilorŭ sunt învingătóre în Dalmaţia. La 113, Marcu Didiu înfrânge cu desăvîrşire pe Tracĭ şi-ĭ respinge în limitele ţĕriĭ lorŭ. La 112, Liviu Drusu ajunge până la Dunăre şi pune capătŭ incursiunilorŭ ce Daciĭ făceaŭ peste acestŭ fluviŭ.

Atuncĭ Romaniĭ făcură pentru prima óră cunoscinţă cu locuitoriĭ Dacieĭ. La eĭ însă locuitoriĭ de la cataracte (porţile de ferŭ saŭ gheardapurile) în giosŭ se numiaŭ Geţĭ; ceĭ din susŭ de cataracte se numiaŭ Dacĭ. Maĭ în urmă însă numele de Dacĭ se generalisă şi tótă ţéra, începêndŭ de la rîulŭ Morava, hotarulŭ Germanieĭ, şi până la Boristene, se chema Dacia.

La 108, Marcu Minuciu bate pe Tracĭ în tot ţinutulŭ Ebruluĭ, şi atacă pe Scordiştĭ şi pe Tribalĭ. Daciĭ veniră în agiutorulŭ Scordiştilorŭ; însă spăimîntaţĭ de sunetulŭ trombelorŭ romane, luară fuga.

La 86, C. Scriboniŭ Curione supune pe Dardanĭ şi pe Moesĭ, merge până la Dunăre şi trece chiar în Dacia. Insă înfricoşatŭ de pădurile cele întunecóse ale Dacieĭ, nu cutésă a înainta în întrulŭ

ţĕriĭ şi se trage înapoĭ, preferindŭ a vedea pe Dacĭ maĭ de departe de câtŭ a se bate cu dênşiĭ.

Boerebista. 57 a. Cr.

Pe când Geţiĭ se aflaŭ sub dominaţia Bastarnilorŭ, Daciĭ eraŭ stabiliţĭ de multŭ timpŭ în Transilvania, Banatulŭ Temişéneĭ şi în câmpiile d'între Dunăre şi Tisa. Impărţiţĭ în maĭ multe triburĭ, avêndŭ fie-care căpetenia sa, eĭ trăiaŭ necontenitŭ în lupte intestine.

Daciĭ aparŭ în istorie multŭ maĭ târdiŭ de câtŭ Geţiĭ, cam pe la 112 a cr., când aŭ începutŭ a veni în contactŭ cu Romaniĭ şi când Liviu Drusu a pusŭ capătŭ deselorŭ incursiunĭ ce făceaŭ în provinciile Romane d'a drépta Dunăriĭ.

In acéstă epocă moravurile Dacilorŭ se corupsese fórte multŭ; eĭ căduse în moliciunea şi desfrînarea cea maĭ mare; viţiulŭ băutureĭ, sorgintea tutulorŭ relelorŭ, îĭ coprinsese cu totulŭ. Eĭ póte ar fi şi peritŭ cu totulŭ, ca naţie, dacă Provedinţa nu le trimitea unŭ omŭ care să-ĭ scótă din abisulŭ în care se prăvălise, unŭ omŭ care să-ĭ regenerese cu desăvîrşire şi să facă din eĭ o naţiune bravă care să lase urme neperitóre în istoria popórelorŭ. Acestŭ omŭ menitŭ ca să scape de la o peire certă poporulŭ Dacŭ, fu Boerebista care se ridică ca rege al Dacilorŭ cam pe la anulŭ 57 a. cr.

Boerebista, bărbatŭ inteliginte, înţeleptŭ, ener-

gicŭ şi vitézŭ, a înţelesŭ chiar de la inceputŭ că, spre a regenera poporulŭ Dacŭ, trebuia nu numaĭ instituţiunĭ şi reforme radicale; dar pentru ca aceste reforme salutariĭ să fie primite şi observate de poporŭ, trebuia ca ele să fie introduse prin organulŭ unuĭ personagiŭ divinŭ. De aceea Boerebista îşĭ asocie la putere pe Dekeneŭ, marele preotŭ al Dacilorŭ.

Acestŭ Dekeneŭ se ḑice că colindase multe ţĕrĭ şi că fusese chiar în Egiptŭ, spre a se iniţia în ştiinţele preoţilorŭ egiptenĭ.

In unire cu Boerebista, Dekeneŭ puse în lucrare a regenera moravurile poporuluĭ Dacŭ. Elŭ scóse din cultulŭ Dacilorŭ sĕrbătorile de nópte în care junele fecióre, cu torţe aprinse, cântaŭ şi jucaŭ ca nişte bacante; preoţiĭ, beţĭ de vinurĭ, presiceaŭ viitorulŭ; iar junimea Dacă, cu capetele aprinse de băutură şi de voluptate, se abandonaŭ la desfrênările şi escesele cele maĭ oribile. Elŭ ordonă stîrpirea tutulorŭ viilorŭ din ţéră, spre a lua din mânele poporuluĭ acestŭ miḑlocŭ de moliciune şi de desfrênare.

Daciĭ priimiră şi observară cu religiositate tóte aceste măsurĭ salutariĭ, creḑêndŭ că ele sunt ordonate chiar de Ḑeĭ prin gura ponteficeluĭ lorŭ Dekeneŭ. In scurtŭ timpŭ eĭ deveniră unŭ poporŭ sobru şi valorosŭ.

Astŭ-felŭ regenerate moravurile Dacilorŭ, Boerebista procede la organisarea politică a statuluĭ seŭ. Elŭ uneşte sub singurulŭ seŭ sceptru tóte

triburile din care se compunea poporulŭ Dacŭ; organisésă o óste considerabilă, o deprinde la arme şi la disciplină. Acum Daciĭ eraŭ o naţiune aptă de orĭ ce întreprinderĭ belicóse.

Boerebista îşĭ indréptă maĭ întîiŭ armele în contra vecinilorŭ seĭ de către Apusŭ. Intr'o bătălie sângerósă care avu locŭ la rîulŭ Tisa, elŭ sdrobi cu desăvîrşire puterea Boilorŭ şi învinse şi pe regele Tauriscilorŭ, care venise în ajutorulŭ lorŭ. Boerebista, deplinŭ victoriosŭ, pradă şi pustieşte atâtŭ de reŭ ţéra inemicilorŭ seĭ, în câtŭ multŭ timpŭ în urmă nu se maĭ numia de câtŭ pustiile Boilorŭ.

Dupe aceste succese strălucite, Boerebista îşĭ întórce privirile către Răsăritŭ. Aci se aflaŭ Bastarniĭ cariĭ supusese de multŭ timpŭ pe Geţĭ. Boerebista chémă la libertate poporulŭ Geţilorŭ. Aceştia, setoşĭ de a scutura jugulŭ celŭ aspru al Bastarnilorŭ care apăsa de multŭ timpŭ asupra lorŭ, iaŭ armele, se unescŭ cu fraţiĭ şi liberatoriĭ lorŭ Daciĭ şi batŭ atâtŭ de cumplitŭ pe Bastarni, în câtŭ cea mai mare parte se risipescŭ şi se aşéḑă peste Dunăre în Balcanĭ. Dupe aceea Boerebista, coprinde şi dărîmă cetăţile greceştĭ dupe ţĕrmulŭ nordicŭ al Ponteluĭ-Euxinŭ, până la Boristene.

Ingînfatŭ de măreţele sale victoriĭ, Boerebista cutésă acum a-şĭ îndrepta privirile d'încolo de Dunăre. In fruntea uneĭ armate considerabile, elŭ pradă şi devastă Tracia, Iliria şi Macedonia. Acé-

stă cutezanţă a luĭ Boerebiste, deştéptă viĭ temerĭ în inima vitézuluĭ poporŭ Romanŭ. Unŭ mare geniŭ militarŭ şi bărbatŭ de statŭ, Iulius Cesarŭ, conducea atuncĭ destinele republiceĭ Romane. Elŭ, dupe ce învinse pe Pompeiŭ şi pe Pompeianĭ şi se întórse la Roma, decise să pornéscă cu armele ca să coprindă maĭ întîiŭ tóte ţĕrile până la Dunăre, să facă din acestŭ mare fluviŭ fruntarea statuluĭ Romanŭ; apoĭ să pedepséscă aspru pe Dacĭ pentru cutesanţa lorŭ; iar dupe aceea să trécă în Asia, în contra Parţilorŭ.

Fama proiectelorŭ luĭ Cesarŭ umple de spaimă popórele ameninţate. Boerebista, decisŭ a se opune cu armele, prepară o óste de doă sute miĭ ómenĭ. Dar pumnalulŭ ucigătorŭ al luĭ Brutu, curmândŭ ḑilele erouluĭ romanŭ, scapă pe Dacĭ şi pe Parţĭ de pericolulŭ eminente ceĭ ameninţa.

Dupe mórtea luĭ Iulius Cesarŭ, Roma intră intr'o fasă cu totulŭ nuoă. Antoniŭ, amiculŭ şi partisanulŭ înfocatŭ al luĭ Cesarŭ, prin seducătórea sa elocinţă, isbuteşte a rĕscula poporulŭ în contra asasinilorŭ luĭ Cesarŭ, pe care îĭ urmăreşte şi îĭ asediază în Modena (43 a. Cr.).

Declaratŭ de către senatŭ inemicŭ al patrieĭ, şi bătutŭ la rêndulŭ sĕŭ de consoliĭ Hirţius şi Pansa, elŭ se uneşte cu Lepidu şi cu junele Octavŭ, fiulŭ adoptivŭ al luĭ Cesarŭ şi forméză al doilea triumviratŭ. In urma proscripţiunilorŭ celorŭ maĭ sângeróse, prin care se distinge acestŭ triumviratŭ, Antoniu, ajutatŭ de Octavŭ, bate

CASA ŞCOALELO BIBLIOTECA PEDAGOGI

cu desăvîrşire pe Brutus şi pe Casius în câmpiile de la Filipe, nimiceşte cu totulŭ partidulŭ republicanŭ (42 a. cr.) Dupe acestŭ triumfŭ complectŭ, triumviriĭ îşĭ impartŭ Imperiulŭ Romanŭ, Antoniŭ ia Grecia şi Asia.

Ajungêndŭ ştirea în Dacia despre mórtea luĭ Cesarŭ şi despre sfişierile ce sbuciumaŭ Imperiulŭ Romanŭ, Boerebista cu Daciĭ, iar începŭ invasiunile şi devastările lorŭ în provinciile romane. Antoniŭ ceru de la senatulŭ Romeĭ putere armată ca să pue capĕtŭ cutesanţeĭ inamicilorŭ; dar Senatulŭ, ne dândŭ creḑĕmêntŭ celorŭ ce i se raporta şi temêndu-se ca Antoniŭ să nu întórcă armele în contra Romeĭ, 'ĭ-a refusatŭ cererea.

Antoniŭ află miḑlocŭ să înşele pe Senatŭ şi să se proclame comandantŭ al oştilorŭ din Macedonia. Maĭ târḑiŭ elŭ, purtândŭ resbelŭ în contra Bastarnilorŭ aliaţĭ cu Mesiĭ, fu învinsŭ la oraşulŭ Istrianilorŭ. Se crede că la acéstă bătălie aŭ luatŭ parte şi Daciĭ, căcĭ maĭ târḑiŭ s'aŭ aflatŭ la cetatea dacică Genucla semne militare d'ale luĭ Antoniŭ.

Pe câtŭ timpŭ republica Romană fu sguduită de rivalitatea triumvirilorŭ ce o guvernaŭ, nimenĭ nu se maĭ ocupa cu afacerile Dacieĭ. Dar resculându-se Dalmaţiĭ şi Panoniĭ, Octavianŭ Augustŭ veni cu armată la Segesta (Siscia), oraşŭ alŭ Panonieĭ în malulŭ rîuluĭ Sava, cu scopŭ de a învinge pe Bastarnĭ şi a plânta apoĭ aquilele romane în pămêntulŭ Dacieĭ.

Dar voindŭ a se asigura maĭ bine de către Dalmaţĭ carii tot se maĭ ţineaŭ în Setonia, fu rănitŭ în acestŭ resbelŭ şi se întórse la Roma. Astŭ-felŭ resbelulŭ ce se proiectase în contra Dacilorŭ rĕmase fără nicĭ unŭ efectŭ.

Cu tóte acestea, preparative marĭ se făceaŭ la Roma. Sgomotulŭ de unŭ resbelŭ apropiatŭ şi fama despre eroismulŭ luĭ Augustŭ, înfricoşése tare pe Boerebista. Octavian Cesarŭ era gata să intre cu armele în Dacia şi să pedepséscă aspru pe Dacĭ de cutezanţa ce avusese de a devasta provinciile imperiuluĭ Romanŭ. Dar sórta şi de astă dată a fostŭ părtinitóre Dacilorŭ. Rivalitatea dintre Octavian şi Antoniŭ; nuolŭ resbelŭ civilŭ în care aceştĭ doĭ marĭ ambiţioşĭ eraŭ gata să arunce republica romană, înlăturară şi de astă dată fulgerile Romeĭ d'asupra Dacilorŭ.

Regele Dacilorŭ, profitândŭ de o ocasiune atâtŭ de favorabilă pentru Dacia, cugetă să-şĭ atragă favórea luĭ Cesarŭ. De aceea elŭ trimise solĭ la Roma să propue luĭ Octavian ajutorulŭ sĕŭ în contra luĭ Antoniŭ. Acéstă solie însă fu respinsă de către Cesarŭ, care nu putu priimi condiţiunile puţinŭ demne ce i se făceaŭ.

Boerebista, supăratŭ tare de refusulŭ luĭ Augustŭ, s'a decisŭ să trécă în partea luĭ Antoniŭ. Dar curêndŭ dupe aceea întêmplându-se o rescólă între Dacĭ, Boerebista îşĭ perdu viaţa, şi ast-felŭ planulŭ sĕŭ rĕmase fără efectŭ.

Orole II, Dapige şi Ziraxe. 33—20 a. cr.

Dupe mórtea luĭ Boerebista, imperiulŭ Dacilorŭ se divise în treĭ părţĭ, avênd de căpeteniĭ : pe Orole II saŭ Rolu, pe Dapige şi pe Ziraxe. Acésta fu o mare causă de slăbiciune pentru Dacĭ. Unde până aci Daciĭ puteaŭ scóte sub arme până la 200.000 ómenĭ, acum nu maĭ puteaŭ arma în contra Romanilorŭ de câtŭ de la 50—60 miĭ ostaşĭ.

Profitândŭ de slăbiciunea în care se aflaŭ Daciĭ din causa disidenţilorŭ din lăuntru, o ramură a Iazighilorŭ, poporŭ sarmatŭ dintre Dnistru şi Donŭ străbătu Carpaţiĭ şi pătrunse în valea de susŭ a Tiseĭ. Dupe maĭ multe lupte ce avură cu Daciĭ, eĭ se stabiliră în câmpiile cele mănóse dintre Tisa şi Dunăre, de unde goniră pe Dacĭ. Aceştĭ Iazighĭ se numiră Metanastasĭ adică, *emigraţĭ*, spre deosebirea celorŭ de la Marea-Négră.

Acum Daciĭ se aflaŭ în pericolŭ şi maĭ mare din partea Romanilorŭ. Din fericire însă pentru dênşiĭ, Romaniĭ eraŭ continuŭ în lupte intestine care nu le daŭ pasŭ a se gândi la supunerea Dacilorŭ.

Poporulŭ Dacŭ, aflândŭ că Romaniĭ eraŭ prada resbeluluĭ civilŭ provocatŭ de ambiţiunile triumvirilorŭ Antoniŭ şi Octavian, silea pe unulŭ din capiĭ lorŭ, Orole, să se scóle în contra Romanilorŭ. Orole, care era fórte prudentŭ, înţelegea că

disidenţile romanilorŭ aŭ să încetese în curênd şi că în slăbiciunea în care se aflaŭ, Daciĭ nu vorŭ putea să lupte în contra forţelorŭ Romanilorŭ.

Pentru ca să înduplece pe poporŭ să se lase de o asemenea întreprindere pericolósă, Orole aduse în faţa Dacilorŭ doĭ cânĭ cariĭ începură a se încăera şi a se mânca între dênşiĭ. Dar pe când cânii se mâncaŭ maĭ tare, Orole dete drumulŭ unuĭ lupŭ care începu să fugă. Cânii cum vĕdură pe lupŭ, se lăsară de a se maĭ mânca între dênşiĭ şi alergară amêndoĭ, ca doĭ amicĭ, în contra lupuluĭ.

Acestŭ esemplu frapantŭ, care spunea Dacilorŭ într'unŭ modŭ pipăitŭ că Romaniĭ, vĕdêndu-se atacaţĭ de către Dacĭ, îşĭ vorŭ lăsa certurile dintre dênşiĭ şi vorŭ alerga uniţĭ în contra lorŭ, determină pe Dacĭ a se lăsa de dorinţa lorŭ resboinică şi cedară hotărîreĭ înţelepte a duceluĭ lorŭ Orole.

Dar ceĭ l'alţĭ capĭ aĭ Dacilorŭ nu fură tot atâtŭ de înţelepţĭ ca celŭ d'ântâiŭ. Unindu-se cu Iazigiĭ, cu Sarmaţiĭ şi cu Bastarniĭ, eĭ prădară Mœsia şi Dardania; apoĭ străbătură Emulŭ, bătură şi despuiară pe Dentileţĭ, poporŭ tracicŭ supusŭ Romanilorŭ.

Dupe strălucita bătalie navală de la Acţŭ câştigată de Octavianŭ în contra luĭ Antoniŭ (31 a cr.), republica Romană se prefăcu în Imperiŭ şi Octavianŭ luă numele de Augustŭ (adică alesŭ de zeĭ, inviolabilŭ).

Pe la 29 a cr., Statiliu Tauru, respinse pe Dacĭ

peste Dunăre, prinse mulți ditr'ênșiĭ și-ĭ duse la Roma unde-ĭ puse să se lupte în amfiteatru.

Devastările Dacilorŭ în provinciile romane cerêndŭ o rĕsbunare maĭ simțitóre, M. Liciniu Crassu, comandantele oștilorŭ din Macedonia, piimi ordinŭ de la Octavianŭ ca să pedepséscă pe regiĭ și popórele carĭ ajutaseră luĭ Antoniŭ. Crassu bate pe Bastarnĭ și-ĭ incongióră la Dunăre într'un locŭ în care se retrăsese dupe bătălie. Orole II, dete ajutorŭ Romanilorŭ la astă împresurare. Dupe ce Crassu termină lupta cu succesŭ, trimise pe Orole cu recomandație la Octavianŭ, care îlŭ numi amicŭ și soțŭ alŭ Romanilorŭ (28 a cr.)

In urma acestora, Crassu, bătutŭ de inamicĭ, se retrăsese la iernatecŭ în Tracia, decisŭ a se lăsa de orĭ ce întreprinderĭ militare. Dar, pe de o parte supăratŭ de Bessĭ, de Tracĭ și de Bastarnĭ; iar pe de alta chematŭ de Orole să-ĭ dea ajutorŭ în contra luĭ Dapige, altă căpetenie a Dacilorŭ, Crassu apucă iar armele (27 a cr.). Elŭ bate maĭ ântâiŭ pe Bessĭ, apoĭ, trecênd Dunărea, înfrânge și risipește pe Daciĭ luĭ Dapige. O parte dintr'ênșiĭ cariĭ scăpase din luptă se retrăsese într' unŭ castelŭ. Aci eĭ fură trădați de unŭ militarŭ grecŭ care introduse nóptea pe Romanĭ în castelŭ. Daciĭ, vădêndu-se astŭ-felŭ vênduțĭ, se ucise între dênșiĭ, ca să nu cadă viĭ în mânele Romanilorŭ. Dapige peri de-o-dată cu aĭ sĕĭ.

Dupe acésta, Crassu, se duse cu armata sa la

o spelunca mare şi fórte întărită, numită Cira. Acéstă spelunca era ocupată de Dacĭ care-şĭ dusese acolo vitele şi tóte avuţiile lorŭ. Crassu închise tóte intrările şi eşirile spelunceĭ şi constrânse prin fóme pe Daciĭ carĭ eraŭ refugiaţĭ acolo să se predea.

In urma acestorŭ victoriĭ, Crassu, se duse cu armata sa la cetatea Genucla, cea maĭ tare din cele ce avea Ziraxe, a treia căpetenie a Dacilorŭ. In acestŭ castru se ţineaŭ trofeele militare ce Daciĭ luase de la Antoniŭ în bătălia de la cetatea Istrianilorŭ. Genucla era construită lângă Dunăre. Crassu o bătu de pe uscatŭ şi de pe apă. Dupe unŭ asediŭ destulŭ de îndelungatŭ, Crassu reuşi a lua cetatea. Ziraxe nu se afla aci, căcĭ se dusese să céră ajutorulŭ Sciţilorŭ.

Dupe acéstă victorie strălucită, Crassu se întórse în Tracia, apoĭ se duse la Roma unde triumfă despre Tracĭ şi despre Dacĭ. (26 a cr).

Cotysone, (26—14 a cr.)

Daciĭ vĕḑuseră în fine unde îĭ adusese desbinările dintre dênşiĭ şi rivalităţile ambiţióse ale căpeteniilorŭ lorŭ. De aceea pe când Liciniu Crassu triumfa la Roma eĭ, înlăturând urele şi ambiţiunile personale, se adunară şi aleseră cu toţiĭ de rege unicŭ pe Cotysone.

Sub acestŭ rege, Daciĭ, iar îşĭ începură incursiunile şi prădările lorŭ în provinciile romane, trecênd Dunărea peste ghiaţă. Imperatorele Octa-

vianŭ trimise la Dunărea superióră pe doĭ fiĭ vitrigĭ aĭ sĕĭ, Drussu şi Tiberiŭ, ca să bată şi să supue popórele de acolo şi să pună în respectŭ pe Dacĭ. Iar la Dunărea inferióră trimise pe Cneu Lentulu.

Daciĭ fură respiuşĭ de către Cneu Lentulu peste Dunăre în ţéra lorŭ. Pentru a ţine în respectŭ pe Dacĭ şi pentru a-ĭ opri de a maĭ trece peste fruntariĭ în provinciile romane, Cneu Lentulu construi castre şi fortereţe d'a stânga şi d'a drépta Dunăriĭ în care aşedă óste romană. Daciĭ însă atacă din nuoŭ pe Romanĭ chiar în întăririle lorŭ. Cneu Lentulu respunde cu vigóre la atacurile Dacilorŭ, apoĭ luând ofensiva le face unŭ resbelŭ teribilŭ. In aceste lupte Romaniĭ uciseră Dacilorŭ treĭ ducĭ între carĭ fu şi regele Cotyson.

Acéstă perdere simţitóre în locŭ de a descuragia pe Dacĭ, iĭ întărîtă şi maĭ multŭ. Peste câţĭ-va anĭ, eĭ se uniră cu Panoniĭ, cu Sarmaţiĭ şi cu Bessiĭ şi atacară din noŭ pe Romaní. Lungile lupte ce Daciĭ avusese cu Romaniĭ şi armele luĭ Tiberiŭ abia iĭ maĭ putură domoli (anulŭ 10 a. cr.). Cu tóte acestea în anulŭ úrmătorŭ eĭ iarăşĭ erupse în Panonia şi o prădară. În anulŭ 4 p. cr. Aeliu Catu veni în contra Dacilorŭ ca să-ĭ înfrânese. Elŭ a strămutatŭ peste 50,000 de Dacĭ din vecinătatea Dunăriĭ în Moesia, şi 'ĭ-a supus la plată de tributŭ.

In timpulŭ împărăţieĭ luĭ Tiberiŭ care a succedatŭ la tronulŭ Romeĭ în anulŭ 14 p. cr. dupe

mórtea luĭ Octavianŭ August, Daciĭ şi Sarmaţiĭ bătŭ legiónele Macedonice şi coprindŭ Moesia. Către sfîrşitulŭ împărăţieĭ luĭ Tiberiŭ, Daciĭ deveniră şi maĭ cutezătorĭ; incursiunile lorŭ fură şi maĭ dese şi maĭ vătămătóre provinciilorŭ Romane, căcĭ imperiulŭ, în acea epocă, devenise fórte slabŭ (37 p. cr.).

Cătŭ stătură pe tronulŭ Romeĭ Caligula, Claudiŭ şi Neronŭ (37—68 p. cr.), nu se vede ca Daciĭ să fi făcutŭ vre-o escursiune d'a drépta Dunăriĭ. Dar rivalităţile dintre Galba, Otonŭ şi Viteliu şi miseriile ce aŭ decursŭ din ele, aŭ datŭ curagiŭ Dacilorŭ cariĭ iar aŭ respinsŭ legiunile Romane.

Sub Vespasian, Marcu Plauţiŭ propretorulŭ Moesieĭ, înfrânse pe Dacĭ şi pe ceĭ l'alţĭ barbarĭ carĭ năvăliše asupra provinciilorŭ Romane. Elŭ strămută ca la 100,000 de locuitorĭ în Moesia pe care iĭ făcu tributarĭ Romanilorŭ.

In timpul luĭ Titu, provinciile romane remaseră ne supărate de către Dacĭ.

Dura (80—82 p. cr.)

Pe timpulŭ imperatoreluĭ Domiţianŭ, Daci aveaŭ de rege pe Dura. Domiţianŭ accordă Suabilor unŭ ajutorŭ de 100 călărĭ în contra Ligilorŭ cariĭ locuiaŭ pe atuncĭ în Moesia. Din acéstă causă, Ligiĭ s'aŭ unitŭ cu Iasigiĭ şi s'aŭ preparatŭ ca să trécă Istru. Daciĭ, cu regele Dura,

s'aŭ sculatŭ şi eĭ, şi năvălindŭ asupra Romaniloŭ le-aŭ omorîtŭ santinelele şi aŭ sfărâmatŭ cu totulŭ óstea romană.

Dupe acéstă victorie Dura, prevĕdĕnd atacurile teribile ce Daciĭ se aşteptaŭ să aibă din partea Romanilorŭ şi voind să dea patrieĭ sale unŭ braţŭ maĭ vigurosŭ şi o inteligenţă maĭ ageră şi maĭ abilă pentru resbelŭ, abdică coróna în favórea valorosuluĭ şi esperimentatului Decebal, care deveni astŭ-felŭ regele Dacilorŭ.

Decebal (82—106. p. cr.)

Decebal era unŭ bărbatŭ cunoscutŭ pentru vitejia sa. Elŭ era fórte iscusitŭ atâtŭ pentru a întinde curse inamiculuĭ, câtŭ şi pentru a se lupta cu dĕnsulŭ. O mare înţelepciune îlŭ conducea atâtŭ în triumfŭ câtŭ şi în desastru.

Indată dupe venirea sa pe tronulŭ Dacieĭ, Decebal îşĭ propuse a ridica naţia sa la puterea şi la mărirea la care ajunsese o dată sub Boerebista şi a'ĭ întinde hotarele maĭ multŭ de câtŭ orĭ când. Spre a-şĭ atinge acestŭ mare scopŭ, elŭ îşĭ asocie la putere, ca şi Boerebista altă dată, unŭ omŭ sântŭ, pe Ponteficele Vezinas, prin gura căruia transmitea poporuluĭ dacŭ tóte ordinele sale. Cu modulŭ acesta elŭ isbuti a readuna într'unŭ singurŭ corpŭ compactŭ tóte triburile Dacilorŭ, a le organiza şi a le deprinde la luptă şi la disciplină. Pe lângă acésta Decebal

maĭ făcu şi alianţă cu Pacor regele Parţilorŭ, cu Sarmaţiĭ şi cu Iazighiĭ.

Astŭ-felŭ pregătitŭ de resbelŭ, Decebalŭ, în anulŭ 86 p. cr. străbate Istrulŭ în Moesia, cu o armată considerabilă. In deşertŭ Opius Sabinus, propretorulŭ Moesieĭ îlŭ întêmpină cu o armată considerabilă (87 p. cr.). Elŭ este bătutŭ de către Dacĭ; armata romană este sfărîmată cu desăvêrşire şi Oppius Sabinus însuşĭ cade mortŭ pe câmpulŭ de bătae. Incuragiat de acéstă mare victorie, Decebal bate şi coprinde castrele cele micĭ ale Romanilorŭ; iar cele marĭ sunt fórte ameninţate.

In timpulŭ acesta Domiţianŭ era ocupatŭ cu resbelulŭ ce purta în contra Caţilorŭ, unŭ poporŭ de rasă germană. Aflândŭ despre succesele luĭ Decebal în Moesia, elŭ îşĭ intórce privirile către Dunăre, spre a scăpa ţéra de desastru ce o ameninţa. Decebal, aflând despre demersulŭ luĭ Domiţianŭ îĭ trimite solĭ pentru a trata cu dênsulŭ de pace. Dar condiţiunile propuse de Decebalŭ eraŭ atâtŭ de umilitóre pentru Romanĭ, în câtŭ ele fură respinse ca nedemne. Domiţianŭ persistă dar în hotărârea de a pedepsi cu armele pe Dacĭ. Dar elŭ fiindŭ unŭ omŭ molatecŭ, conruptŭ şi nepriceputŭ în ale resbeluluĭ, însărcină pe Corneliŭ Fuscus, Prefectulŭ Pretoruluĭ, cu conducerea acestuĭ dificilŭ resbelŭ. Decebal, aflândŭ despre tóte acestea, iar maĭ trimite, însă numaĭ în derîdere, solĭ de pace la Domiţianŭ. Acesta respinge iară pacea propusă de Decebal.

Intre acestea, Cornelius Fuscus străbate Dunărea şi pătrunde în Dacia. Decebalŭ se retrage înaintea sa şi îl atrage astŭ-felŭ cu tótă armata în pădurile cele dese şi întunecóse ale Dacieĭ. Dupe o bătălie crâncenă şi sângerósă, armata romană este sfărîmată cu desăvîrşire. Insuşi Fuscus cade în luptă şi este îmmormêntatŭ într'o pădure dacică, 89 p. cr.

Domiţian, întărîtatŭ fórte de atâtea perderĭ, se decide a merge ênsuşĭ în contra Dacilorŭ. Elŭ plécă din Roma spre a lua comanda oştirilorŭ. Dar ajungêndŭ în Moesia, se aruncă în braţele moliciuneĭ şi a desfrênăriĭ şi trimite în contra Dacilorŭ cu óstea pe distinsulŭ şi vitézulŭ generalŭ Iulian. Acesta, în urma maĭ multorŭ lupte ce a avutŭ cu Daciĭ, reuşaşte a înfrêna desele şi vătămătórele lorŭ năvălirĭ. Voindŭ însă a pune capĕtŭ cu desăvêrşire păgubitórelorŭ invasiunĭ ale Dacilorŭ, se decide a trece Dunărea şi a bate pe Dacĭ în propria lorŭ ţéră.

Iulianŭ, maĭ 'nainte de a trece Dunărea, ordonă ostaşilorŭ sĕĭ ca fie-care să-şĭ scrie numele pe pavĕză, spre a putea şti cum s'a purtatŭ în luptă. Dupe acésta armatele romane trecŭ Dunărea (94 p cr.) şi înaintéză până la Tape (care se crede a fi în Banatul Temişeanĭ), unde se afla Decebal cu numerósa luĭ armată. Aci se dete o luptă teribilă şi sângerósă de amândoă părţile. Dar oştile romane remânŭ învingĕtóre, Daciĭ învinşĭ, fură siliţĭ să se retragă. Insuşĭ Vezinas,

ponteficele Dacilorŭ, ca să-şĭ scape viaţa, se prefăcu mortŭ, culcându-se printre oştenii carii zăceaŭ fără suflare pe câmpulŭ de luptă. Dar îndată ce veni nóptea, elŭ se strecură şi fugi la aĭ sĕĭ.

In urma acesteĭ victoriĭ, Iulian se luă pe urmele Dacilorŭ. Se ḑice că Decebalŭ, temêndu-se ca Romaniĭ să nu vie asupra reşedinţeĭ lorŭ, ordonă a se tăia arboriĭ dintr'o pădure de înălţimea unuĭ statŭ de omŭ şi trunchiurile lorŭ să se îmbrace cu haine militare şi să se încingă cu arme. stratagema reuşi de minune. Romaniĭ, privindŭ din depărtare, credură că vĕdŭ înaintea lorŭ o armie formidabilă şi nu cutezară a maĭ inainta.

Astŭ-felŭ eraŭ lucrurile. Romaniĭ se credeaŭ óre-cum asiguraţĭ din partea Dacilorŭ. Dar Domiţian comise o greşélă care ilŭ costă fórte scumpŭ. Mănioşŭ asupra Cuazilorŭ şi asupra Marcomanilorŭ că nu i-aŭ datŭ ajutorŭ în contra Dacilorŭ, comise o barbarie neertată. Elŭ ucise cu cruḑime pe soliĭ acestora cariĭ venise în Panonia să-ĭ céră pace.

Marcomaniĭ şi Cuaziĭ, furioşĭ de acéstă conduită barbară şi ne omenósă, se sculară în contra luĭ Domiţian cu armele şi ilŭ bătură. Dupe acéstă perdere, Domiţianŭ temêndu-se şi de partea Dacilorŭ, se grăbi a trimite solí la Decebalŭ invitândŭ-lŭ să vie să facă pace cu dênsulŭ. Decebal nu se duse în persónă, ci trimise la Domi-

ţianŭ pe frate-sĕŭ Diege şi alţĭ generalĭ ca să tratese de pace.

Domiţian priimi pe solii luĭ Decebalŭ cu multă bucurie. Elŭ le dete arme. maĭ mulţĭ captivĭ, o mare sumă de banĭ, maĭ mulţĭ fabricanţĭ de arme şi de alte lucrurĭ necesare pentru resbelŭ; în fine elŭ se obligă a plăti Dacilorŭ şi unŭ tributŭ anualŭ. Pe langă acestea, Domiţianŭ, în vanitatea luĭ, trimise luĭ Decebalŭ şi o coróná, ca cum ar fi voitŭ să înţelégă că elŭ îlŭ încoronéză şi-lŭ lasă să domnéscă din graţia sa.

Dupe încheerea acestuĭ tractatŭ umilitorŭ, Domiţianŭ s'a întorsŭ la Roma şi a avut neruşinarea de a triumfa de Dacĭ şi de Caţĭ, luând numele de Dacicŭ (94 p. cr). Dar nu trecu multŭ timpŭ dupe aceea şi Roma scâpă de acestŭ tiranŭ crudŭ şi coruptŭ. Domiţian fu asasinatŭ de unŭ libertŭ. (a 96 p. cr.)

Dupe mórtea luĭ Domiţian, conspiratoriĭ luĭ aleseră şi desemnară de imperatore pe Nerva. Senatulŭ aprobă astă alegere şi ilŭ întări. Nerva guverna imperiulŭ cu multă înţelepciune şi blândeţe. Dar fiind-că era prea bĕtrânŭ şi pentru ca să înlăture nemulţumirile ce luaseră naştere între poporŭ şi între pretorianĭ, elŭ adoptă de fiŭ şi succesorŭ al sĕŭ pe M. Ulpiŭ Traianŭ, omŭ cu marĭ talente şi pentru resbelŭ şi pentru pace şi care era fórte multŭ amatŭ de armată.

Către finitulŭ anuluĭ 97 p. cr., Traian fu chematŭ la Roma unde, dupe ce fu adoptatŭ de Nerva

se numi Cesare şi peste puţinŭ consolŭ pentru a doa óră. Dar nu multŭ dupe aceea Nerva încetéză din viaţă (27 Ianuarie anulŭ 98 p cr.) şi Traian ia îndată, în vigurósele sale mâní, frânele guvernuluĭ.

CAP. III

Intîiulŭ resbelŭ al luĭ Traian cu Dacii.

Marele imperatore Marcu Ulpiu Nerva Traian era născutŭ în Italica, o cetate în Spania, la 18 Septembre anulŭ 52 p. cr. Din cea maĭ fragedă a sa juneţe elŭ îmbrăţişése cariera armelorŭ. Dotatŭ de natură atâtŭ cu calităţile militare cele maĭ distinse, câtŭ şi cu acelea ale omuluĭ de statŭ, Traian ajunse în scurtŭ timpŭ a dobândi stima şi afecţiunea tutulorŭ, precum şi a se ridica la demnităţile cele maĭ marĭ.

Indată ce veni pe tronulŭ Romeĭ, Traian fu preocupatŭ de a sterge câtŭ maĭ curênd desonórea ce Domiţian pusese pe augusta eĭ frunte, aceea de a plăti tributŭ anualŭ Dacilorŭ. Elŭ, nu numaĭ că refusă de îndată plata acestuĭ tributŭ umilitorŭ, dar luă chiar hotârîrea nestrămutată să supue cu desăvîrşire pe Dacĭ şi să facă din astă ţéră, încongiurată la nordŭ cu atâta tărie de culmea munţilorŭ Carpaţĭ, unŭ bulevardŭ de apărare pentru imperiulŭ romanŭ. Âncă din tómna anuluĭ 100, Traian începe să facă preparativele cele maĭ serióse pentru resbelulŭ ce proiec-

tase în contra Dacilorŭ. Elŭ însuşĭ petrecu tótă iarna în Moesia ocupându-se cu concentrare de trupe, cu aprovisionare de cele necesariĭ pentru resbelŭ, cu construirĭ de fortificaţiĭ, cu dregerea căilorŭ de comunicaţie etc.

Decebalŭ, aflândŭ despre tóte aceste mişcărĭ ale luĭ Traian, se îngriji fórte tare. Elŭ ştia că de astă dată nu maĭ avea a face cu unŭ Domiţian, ci cu unŭ mare generalŭ ca Traian şi cu neînvinsulŭ poporŭ romanŭ. De aceea elŭ se grăbi să pue totulŭ în mişcare, spre a pune ţéra în stare de apărare în contra unuĭ duşmanŭ atâtŭ de puternicŭ. Decebal utilisă tóte mijlócele ce avea la îndemână: întări tóte cetăţile cele vechĭ, maĭ construi şi altele din nuoŭ, făcu aprovisionărĭ marĭ de arme, de muniţiunĭ şi de maşine de resbelŭ, adună óste câtŭ putu maĭ multă şi începu a o esercita la arme.

Indată ce dete în primăvara anuluĭ 101, Traian trecu Dunărea pe nave şi pătrunse în ţéra inamică. Maĭ 'nainte de a păşi maĭ departe elŭ se asigură de neutralitatea Iazighilorŭ carĭ locuiaŭ între Tissa şi Dunăre, spre a nu fi lovitŭ de dênşiĭ pe la spate. Dupe aceea Traian pâşi cu óstea înainte în lăuntrulŭ Dacieĭ, spre a da peptŭ cu duşmanulŭ. Decebal, spre a atrage pe romanĭ maĭ în lăuntrulŭ ţĕriĭ sale în locurĭ maĭ favorabile de luptă pentru dênsulŭ, se tot retrăgea dinaintea lorŭ. In fine Traian şi óstea sa înaintaseră până aprópe de rîulŭ Berzana (astăţĭ Jidovinŭ)

care se varsă în Temeşŭ, unde se pare că şi Daciĭ îĭ aşteptaŭ pentru luptă.

Când Traian ajunse acilea i se aduse din partea Burilorŭ, unŭ tribŭ aliatŭ cu Daciĭ, unŭ burete mare pe care era scris cu litere latine: „Buriĭ cu toţĭ soţiĭ lorŭ consiliasă pe Traian să se întórcă îndărătŭ şi să respecte pacea“. Traian ne luândŭ în considaraţie aceste vorbe deşarte, veni în faţa inamiculuĭ şi dete semnalulŭ de bătăe.

Insuşĭ Traian comanda dupe o colină oştile sale în acéstă bătălie însemnată. Elŭ nu avu în acea ḑi să se lupte numaĭ cu vigurósa óste a Dacilorŭ, ci trebuia să înfrunte şi asprimea elementelorŭ, căcĭ se întâmplase o tempestă teribilă. Daciĭ pedestri luptaŭ corpŭ la corpú cu Romaniĭ şi le opuneaŭ o resistenţă disperată. Lupta a fostŭ crâncenă şi sângerósă de amêndouă părţile; dar legionariĭ luĭ Traian remaseră până în fine triumfâtorĭ şi stăpânĭ pe câmpulŭ de bătae.

Mulţĭ Dacĭ şi Romanĭ zăceaŭ morţĭ pe câmpulŭ de luptă. Dar răniţiĭ Romanilorŭ eraŭ atâtŭ de mulţĭ la numĕrŭ în câtŭ nu se maĭ ajungeaŭ cârpele cu care să le lege ranele. Atuncĭ Traian, în devotamentulŭ şi afecţiunea ce avea pentru ostaşiĭ sĕĭ, îşĭ rupse hainele dupe dênsulŭ şi le dete să serve pentru a lega plagele celorŭ răniţĭ. In urma acesteĭ strălucite victoriĭ Traian este salutatŭ de oşteniĭ seĭ ca imperatore, adică victoriosŭ.

Decebalŭ deşi îuvinsŭ, nu-şĭ perde însă corajulŭ. Elŭ, trăgându-se maĭ în lăuntrulŭ ţĕriĭ, îşĭ

readună şi-şĭ reîntocmeşte oştirea, fiindŭ gata să stea din noŭ la luptă cu Traian. Maĭ multŭ în derîdere, de câtŭ în modŭ seriosŭ, Decebalŭ trimite la Traian solĭ luaţĭ din clasa de josŭ a poporuluĭ numiţĭ comaţĭ, fiind-că se purtaŭ cu capulŭ golŭ, ca să-ĭ céră pacea. Traian îĭ înapoiasă fără măcar să-ĭ asculte, şi se dispune pentru continuarea resbeluluĭ. Maĭ multe lupte destulŭ de sângeróse avură locŭ între Romanĭ şi Dacĭ şi maĭ tóte se terminară în avantagiulŭ Romanilorŭ. In fine timpulŭ celŭ rigurosŭ al iernii puse capătŭ de o cam dată campanieĭ din acestŭ anŭ 101. Romanii se aşeḑară în castre întărite pentru iernatecŭ; iar Traian se duse să petrécă iarna în Mœsia.

In cursulŭ iernii Romanii tot nu fură liniştiţĭ în castrele lorŭ. Daciĭ, întărîtaţĭ de a vedea pe duşmanĭ în ţéra lorŭ, îĭ atacaŭ ne contenit şi le făceaŭ viaţa amară. O dată eĭ atacă cu putere unŭ castru mare al Romanilorŭ, pe care îlŭ încongióră de tóte părţile. Romanii se apăraŭ cu vigóre din lăuntru; dar Daciĭ, prin ajutorulŭ maşinelorŭ de resbelŭ şi a berbecelorŭ (unŭ felŭ de bîrnă saŭ pîrghie mare de lemnŭ care avea la căpătîiŭ unŭ capŭ de berbece de bronzŭ saŭ de ferŭ) reuşescŭ a face largĭ spărturĭ în zidurĭ prin care eraŭ gata să străbată în castru. Romanii eraŭ ameninţaţĭ de celŭ maĭ mare pericolŭ. Sórta însă fu şi de astă dată în contra Dacilorŭ. Călărimea dacă voia să trécă un riŭ pe ghiaţă ca să alerge în ajutorulŭ asediatorilorŭ, ghiaţa se sparse, călă-

rimea dacă se înnecă în rîŭ. Ast-felŭ Romanii reuşiră a inlătura peirea d'asupra capuluĭ lorŭ.

Cum soseşte primăvara, Traianŭ vine de se pune în fruntea legiunilorŭ sale. Daciĭ îndată ce aflară de sosirea luĭ Traianŭ, începură a-şĭ înfrêna atacurile şi a fi maĭ reservaţĭ în întreprinderile lorŭ. Traianŭ este silitŭ a înainta în ţéra lorŭ spre a da peptŭ cu dênşiĭ. Prima şi cea maĭ sângerósă bătălie cu care se începu campania anuluĭ 102 fu aceea de la Tape. Aci altă dată vitézulŭ generalŭ al luĭ Domiţian, Iulianus, repurtase o victorie strălucită în contra Dacilorŭ. Tot aci legiónele romane, comandate de marele Traianŭ, învingŭ cu desăvêrşire pe Decebalŭ şi armiile sale aliate. Multe şi abondente fură prăţile şi provisiunile ce Romanii luară de la Dacĭ. Mulţime de trofee, între care şi aquila legionară pe care generalulŭ luĭ Domiţianŭ, Fuscus, o perduse într'o bătălie cu Daciĭ. Cu tóte acestea multe şiroaie de sânge se scurseră şi din pepturile romanilorŭ, mulţime de ligionarĭ vitejĭ plătiră cu viaţa lorŭ acéstă strălucită victoriă. Traianŭ nu lipsi de a lăuda şi de a recompensa şi de astă dată prin darurĭ brava sa armată pentru vitejia cu care se purtase în luptă; iar legionariĭ salutară pentru a doa óră pe Traianŭ de *imperatore*.

Insemnatele perderĭ ce suferiră Daciĭ în acéstă bătălie nefericită, îngrigiră fórte multŭ pe Decebalŭ Elŭ începu a înţelege gravitatea situaţiuneĭ sale şi începu a cugeta maĭ seriosŭ pentru pace. Cu

tóte acestea orgoliulŭ sĕŭ naţionalŭ nu-lŭ lăsă nicĭ de astă dată a face către Traianŭ nişte demersurĭ maĭ favorabile pentru pace. Elŭ maĭ multŭ ca să câstige timpŭ de câtŭ ca să ajungă la o înţelegere cu Traianŭ, îĭ trimite de astă dată deputaţĭ din clasa pileaţelorŭ (purtătorĭ de pălăriĭ) cariĭ rógă pe Traianŭ să numéscă şi din parte-ĭ representanţĭ cu cariĭ să tratese de pace. Traianŭ se înduplecă de astă dată şi denumi pe Sura şi pe Claudiŭ Livian, prefectulŭ pretoruluĭ, ca să mérgă la Decebalŭ să se întreţie cu dênsulŭ pentru pace. Decebalŭ însă nu voi să intre în conferinţă cu trimişiĭ luĭ Traianŭ. Atuncĭ Traianŭ înţelese că Decebalŭ nu dorea pacea cu seriositate şi se dispuse pentru continuarea resbeluluĭ.

Acum Daciĭ nu maĭ aveaŭ să se lupte peptŭ la peptŭ cu Romaniĭ. Eĭ, ridicând obstacole şi întăririĭ colosale în tot lungulŭ drumuluĭ celŭ muntosŭ şi dificilŭ ce avea să străbată Traianŭ, căutaŭ să sfărâme pe duşmanĭ cu încetulŭ şi din adăposturĭ. Traianŭ, a căruia ţintă era de a ajunge la Sarmisegetuza, capitala Dacilorŭ, căta să învingă, şi să înlăture tóte obstacolele ce Daciĭ le ridicase în cale.

Cu o vitejie indescriptibilă, eĭ luară una câte una tóte întăririle Dacilorŭ, până ce-ĭ siliră să se retragă şi să se închidă prin cetăţile lorŭ cele tarĭ ce aveaŭ prin vêrfulŭ munţilorŭ. Romaniĭ atacară pe Dacĭ şi în aceste întăririĭ unde aflară o mulţime de captivĭ romanĭ, multe arme şi multe

provisiĭ. Unŭ generalŭ romanŭ, Massimŭ, luă cu asaltŭ unŭ castelŭ situatŭ în vêrfulŭ uneĭ stânce. Aci elŭ află pe sora luĭ Decebalŭ pe care o duse captivă la Roma.

Multŭ sânge vitézŭ curse de amêndoă părţile. Romaniĭ, animaţĭ de eroismulŭ ce le inspira marele lorŭ căpitanŭ şi imperatore Traianŭ, care împărtăşea cu legionariĭ sĕĭ tóte ostenelile şi asprimele unuĭ resbelŭ atâtŭ de dificilŭ, se luptaŭ ca nişte leĭ. Daciĭ, carĭ vedeaŭ ţéra, libertatea şi independinţa lorŭ ameninţate de a câdea prada duşmanuluĭ, se luptaŭ cu curagiulŭ disperăriĭ.

Ura şi turbarea crescuse atâtŭ de multŭ între ambele oştirĭ duşmane, în câtŭ făcuse din tr'ênsele nişte fére selbatece. Romaniĭ eraŭ cruḑĭ şi inumanĭ cu captiviĭ dacĭ. Daciĭ la rêndulŭ lorŭ trataŭ pe romanĭ cu cruḑimea cea maĭ mare. Captiviĭ romanĭ eraŭ daţĭ pe mâna femeilorŭ dace ca să-ĭ omóre prin tortură. Esercitândŭ asupra lorŭ unŭ felŭ de cultŭ al resbunăriĭ, femeile dace îĭ legaŭ de mânĭ şi de picióre şi apoĭ îĭ ardeaŭ cu torţe încetulŭ cu încetulŭ, până ce sĕrmaniĭ nefericiţĭ îşĭ dedeaŭ viaţa. Se pare nu numaĭ că ele trăgeaŭ o beatitudine sufletéscă din chinurile şi suferinţele victimelorŭ; dar că ceteaŭ chiar misterele viitoruluĭ în aceste turmente teribile.

In fine, dupe atâtea lupte sângeróse şi dupe atâtea marĭ sacrificiĭ, Traianŭ şi victoriósa luĭ armată, se află ameninţătorĭ în faţa Sarmisegetuzeĭ. Decebalŭ, strimtoratŭ din tóte părţile, nu

maĭ vede salvare pentru ţéra sa de câtŭ într'o pace, fie ea orĭ câtŭ de aspră. Elŭ trimite la Traianŭ o deputaţie fórte numerósă compusă astă dată din ómeniĭ ceĭ maĭ de frunte aĭ ţĕriĭ, din femeĭ şi copiĭ ca să róge pe imperatorele să'ĭ ierte şi să le accórde pacea. Astă deputaţie venindŭ înaintea luĭ Traianŭ, îşĭ aruncă armele la piciórele luĭ spre semnŭ de supunere, îngenuchiă înainte-ĭ şi cu multă umilinţă cerŭ pacea.

Traianŭ priimi acéstă deputaţie şi declară că le accórdă pacea cu condiţie să se înapoiese Romanilorŭ toţĭ artisaniĭ ce Daciĭ priimise de la Domniţianŭ, să li se predea toţĭ fugariĭ şi tóte machinele de resbelŭ, să distrugă tóte cetăţile şi să nu maĭ construiască altele din nuoŭ, în fine să recunóscă de amicĭ şi de inamicĭ pe toţĭ aceia carĭ suntŭ şi aĭ Romanilorŭ.

Decebalŭ trebuia să vie înaintea luĭ Traianŭ să jure admiterea şi respectarea acestorŭ condiţiĭ. Elŭ, constrânsŭ de necesitate, calcă preste inima şi orgoliulŭ sĕŭ, se presintă înaintea Imperatoreluĭ, îşĭ aruncă armele la piciórele luĭ, se închină înainte-ĭ şi prestésă jurămêntulŭ ce i se cerea. Dar tot de o dată elŭ jură în amărâtulŭ luĭ sufletŭ că nu va trece multŭ timpŭ şi va reda ţĕriĭ sale tótă aureola libertăţiĭ de care se bucurase până aci. Decebalŭ trimise totŭ de o dată şi deputaţĭ la Roma cariĭ să arate şi înaintea Senatuluĭ supunerea sa şi a ţĕriĭ sale.

Astŭ-felŭ se termină campania din anulŭ 102

şi cu dênsa primulŭ resbelŭ dacicŭ. Traianŭ, dupe ce fu salu tatŭ pentru a treia óră de imperatore de către oştirea sa, se întórce la Roma. Senatulŭ priimeşte înaintea sa pe deputaţiĭ Dacilorŭ cariĭ se presintă înaintea sa cu mânele legate la spate, în semnŭ de supunere, şi întăreşte pacea încheiată de Traian cu Decebalŭ.

Dupe acésta Traianŭ triumfâ despre Dacĭ şi Senatulŭ îĭ deferă titlulŭ de, Daciculŭ, adică învingătorulŭ Dacilorŭ. Óstea victoriósă şi poporulŭ se daŭ la veselie şi la petrecerĭ pentru a serba o victorie atâtŭ de strălucită.

Al doilea resbelŭ dacicŭ

Pacea încheiată de Romanĭ cu Daciĭ nu putea fi de o lungă durată. Poporulŭ dacŭ, născutŭ şi trăitŭ în libertate; Decebalŭ, pentru care independinţa absolută a ţĕriĭ era unŭ cultŭ, nu puteaŭ să supórte multŭ timpŭ umilirea juguluĭ romanŭ. Cu orĭ ce preţŭ eĭ trebuiaŭ saŭ să-şĭ redobêndéscă libertatea perdută saŭ să dispară din cartea naţiunilorŭ celorŭ viĭ.

De îndată ce Traianŭ şi legiónele sale eşiră din Dacia, Decebalŭ începe a călca condiţiunile păciĭ. Elŭ întreprinde a'şĭ fabrica arme, a-şĭ restaura castelurile şi întăririle cele dărîmate de Romanĭ, a priimi la sine pe fugariĭ romanĭ, a face alianţe cu naţiunile vecine cari asemenea îşĭ iubiaŭ liber-

tatea şi se temeaŭ de jugulŭ Romanilorŭ; în fine elŭ începe a ataca şi a pedepsi pe naţiunile vecine carĭ în resbelulŭ trecutŭ, precum fusese Iasigiĭ, nu voise a le da ajutorŭ în contra Romanilorŭ.

Traianŭ, informându-se despre tóte aceste demersurĭ ale Dacilorŭ, se indignésă fórte tare şi decide a merge din nuoŭ în contra Dacilorŭ. Elŭ ia cu sine pe Adrianŭ, nepotulŭ sĕŭ, pe Luciŭ Quinţiu Mauru şi pe alţĭ căpitanĭ însemnaţĭ şi vine la Dunăre pe la începutulŭ anuluĭ 104.

De astă dată nu maĭ era vorba să pedepséscă pe Dacĭ. Traianŭ decise să cucerésca Dacia cu desâvêrşire şi s'o anexese la vastulŭ sĕŭ imperiŭ, declarând'o provincie romană. Fiindŭ dar vorba de unŭ resbelŭ seriosŭ care trebuia condusŭ cu multă prudenţă şi prevedere, Traianŭ cugetă să construiască maĭ întêiŭ unŭ podŭ de pétră stâtătorŭ pe Dunăre, care să-ĭ garantese maĭ cu sémă comunicaţia între Moesia şi Dacia. Elŭ alese, pentru construirea acestuĭ podŭ, unŭ locŭ favorabilŭ în josŭ de cataracte lêngă Severinŭ, şi însărcină cu esecutarea luĭ pe faimosulŭ arhitectŭ Apolodorŭ Damascenŭ.

Pentru a garanta construirea acestuĭ podŭ de atacurile inamicilorŭ, Traianŭ construi unŭ podŭ provisoriŭ pe vase pe care trecu unŭ numĕrŭ însemnatŭ de óste. Acéstă óste aşeḍată la o distanţă óre-care de Dunăre, pre pâmêntulŭ Dacieĭ, căta să protégă pe lucrătoriĭ poduluĭ şi lucrările lorŭ. In

timpulŭ construcţiuneĭ poduluĭ, Traianŭ se aşeḑase cu grosulŭ óste sale în Moesia unde se ocupa cu eserciţiile militare, cu priimirea şi ascultarea solilorŭ trimişĭ din partea naţiunilorŭ inamice Dacilorŭ, iar maĭ cu sémă a Iasighilorŭ, cu priimirea fugarilorŭ dacĭ, carii veneaŭ în tabăra luĭ Traianŭ.

Decebalŭ luând ştiinţă despre tóte întreprinderile şi cugetările luĭ Traianŭ se îngrijéşte fórte tare. Elŭ ar fi doritŭ acum să vie la o pace stabilă cu Romanii, dar acésta nu maĭ era cu putinţă, căcĭ inimiciţia între aste doă popóre luase prea marĭ proporţiĭ şi lucrurile ajunsese prea departe. De aceea Decebalŭ oţelindu-şĭ coragiulŭ în simţimêntulŭ de patrie, îşĭ ia din parte-ĭ tóte mĕsurile de apărare.

Maĭ întîiŭ Decebalŭ face apelŭ la toţĭ vecinii sĕĭ iubitorĭ de libertate şi independinţă, chemându-ĭ în alianţa sa, ca cu forţe unite să lupte spre a înlătura pericolulŭ eminentŭ care bătĕ la uşa tutulorŭ. Dupe aceea trimite o parte din oştirea sa să se lupte la Dunăre, spre a impedica construirea poduluĭ. Aci se facŭ multe şi sângeróse lupte între Dacĭ şi Romanĭ; dar în tóte Romaniĭ rĕmânŭ triumfătorĭ şi podulŭ continuă a se construi fără nicĭ unŭ obstacolŭ.

Vĕḑênd că cu modulŭ acesta nu póte ajunge la vre unŭ resultatŭ, Decebalŭ decide a-şĭ forma întăririĭ în faţa oştilorŭ romane de unde să ésă să atace pe lucrătoriĭ poduluĭ şi să-ĭ impuţinese.

Dar Romanii luară cu asaltŭ întăririle Dacilorŭ şi îi risipiră.

Decebalŭ, vĕdĕndŭ că cu puterea armelorŭ nu póte reuşi să împedice pe Traianŭ în esecutarea proiectelorŭ sale, şi că în curênd legiónele romane aŭ să pătrundă în inima ţĕrii, alérgă la armele viclenieĭ cu care se încércă să ucigă pe geniulŭ distrugătorŭ al Dacieĭ: Elŭ alege doĭ soldaţĭ dacĭ fórte devotaţĭ carii să se introducă în tabăra luĭ Traianŭ sub titlu de fugarĭ, dar carii să pândéscă unŭ momentŭ favorabilŭ spre a asasina pe marele imperatore. Dar aceştĭ nefericiţĭ fură descoperiţĭ în intenţiunea lorŭ şi plătiră cu capulŭ perfida încercare a regeluĭ lorŭ.

Intre acestea construcţiunea giganticuluĭ podŭ se termină. Traianŭ trece în Dacia cu tóte oştirile sale în primăvara anuluĭ 105 şi începe lupta teribilă cu Daciĭ. Multe şi sângeróse bătăliĭ s'aŭ făcutŭ şi atâtŭ Romaniĭ câtŭ şi Daciĭ s'aŭ purtatŭ cu unŭ eroismŭ demnŭ de tótă lauda. Dar geniulŭ militarŭ al Cesareluĭ Romanilorŭ, devotamentulŭ generalilorŭ sĕĭ şi credinţa ce soldaţiĭ romanĭ puneaŭ în victorie, aŭ făcutŭ ca maĭ în tóte luptele ce aŭ avutŭ cu Daciĭ să ésă triumfătorĭ, deşi adese orĭ cu marĭ perderĭ.

Multe şi minunate fapte de arme s'aŭ făcutŭ în acestŭ resbelŭ teribilŭ, de către generaliĭ luĭ Traianŭ. Dintre toţĭ însă s'a distinsŭ fórte multŭ Longinŭ care, în fruntea legióneĭ sale, ataca şi bătea necontenitŭ pe Decebalŭ. Acesta, vĕdĕndŭ

că nu póte să-lŭ învingă cu armele, concepu unŭ planŭ astuţiosŭ prin care să-lŭ facă să cadă în cursa luĭ. Elŭ trimise la Longinŭ să-ĭ spue că, sătulŭ de luptă, voeşte să facă pace cu Cesarele, că doreşte a se întreţine cu dènsulŭ spre a-lŭ ruga să fie miḑlocitorŭ între elŭ şi Traianŭ pentru a ajunge la încheerea păciĭ.

Longinŭ, în marea sa lealitate, se amăgeşte de vorbele cele umilite ale luĭ Decebalŭ şi se induplecă a se întêlni cu dènsulŭ. Decèbalŭ însă, uitând scopulŭ întêlnireĭ şi legile onóreĭ militare, pune mâna pe Longinŭ şi-lŭ duce captivŭ în tabăra sa.

Indarnŭ se încércă Decebalŭ, când prin promisiunĭ, când prin ameninţărĭ, să smulgă din gura luĭ Longinŭ secretele tacticeĭ luĭ Traianŭ şi intenţiunile luĭ în privinţa Dacieĭ. Nicĭ nămolulŭ darurilorŭ somtuase ce-ĭ oferea Decebalŭ, de o dată cu punerea sa în libertate, nicĭ temerea de o mórte crudă cu care îlŭ ameninţa, nu avură vre-o influenţă asupra caracteruluĭ sĕŭ de romanŭ. Decebalŭ nu ştia âncă destulŭ de bine că romanulŭ este fericitŭ când póte să móră servindu-şĭ patria. Elŭ, ne maĭ sperând nimicŭ de la Longinŭ îlŭ aruncă în carcere.

Decebalŭ ştiind că Traianŭ iubeşte şi se intereséză fórte multŭ de persóna luĭ Longinŭ, îĭ trimite vorbă că elŭ este gata a-ĭ înapoia pe Longinŭ şi pe ceĭ-l'alţĭ captivĭ romanĭ, daca dènsulŭ priimeşte a eşi din Dacia, a-ĭ respecta ţéra până

la Dunăre şi a-ĭ plăti şi tóte cheltuelile de resbelŭ. Traianŭ, ne voind a da luĭ Decebalŭ să înţelégă câtŭ de multŭ se interesa de Longinŭ, îĭ dete unŭ respunsŭ evasivŭ, făcându'lŭ să créḑă că elŭ nu ţine la persóna luĭ Longinŭ şi că puţinŭ le pasă Romanilor daca va libera pe Longinŭ saŭ daca îlŭ va ţine la dênsulŭ.

Dar Longinŭ, temêndu-se de vre o slăbiciune din partea luĭ Traianŭ, pe de o parte şi-a procurat otravă printr'unŭ libertŭ al seŭ, iar pe de alta a promisŭ luĭ Decebalŭ că va interveni prin scrisorĭ la Traianŭ ca să-lŭ împace cu Decebalŭ, trimiţêndŭ aceste scrisorĭ chiar prin libertulŭ seŭ. Decebalŭ se amăgi de vorbele luĭ Longinŭ şi permise libertuluĭ seŭ ca să mérgă la Traianŭ să-ĭ vorbéscă de pace. Cu totulŭ altulŭ însă era mandatulŭ oralŭ ce Longinŭ dedese libertuluĭ sĕŭ către Traianŭ.

Dupe plecarea libertuluĭ, Longinŭ, când dete cu socotéla că elŭ a ajunsŭ în tabăra romană şi a transmisŭ vorbele sale luĭ Traianŭ, a luatŭ otrava peste nópte şi s'a liberatŭ de catenele cele nedemne ale captivităţiĭ.

Decebalŭ aflând pe Longinŭ a doa ḑi mortŭ în carcere, a înţelesŭ că a fostŭ înşelatŭ de dênsulŭ. Furiosŭ, elŭ a voitŭ să-şĭ resbune în contra libertuluĭ. De aceea elŭ a trimesŭ la Traianŭ pe unŭ centurionŭ ce fusese prinsŭ do o dată cu Longinŭ să-ĭ propue că-ĭ trimete corpulŭ luĭ Longinŭ şi alţĭ ḑece căpitanĭ, dacă-ĭ dă pe libertŭ.

Centurionulŭ venindŭ în tabără romană spuse luĭ Traianŭ tóte cele ce se întâmplase luĭ Longinŭ şi scopulŭ trimiteriĭ sale. Traianŭ nu socoti demnŭ de a sacrifica viaţa a doĭ romanĭ viĭ pentru a putea avea cadavrulŭ luĭ Longinŭ. De aceea iĭ ţinu pe amêndoĭ la dênsulŭ.

Decebalŭ, veḑêndu-se înşelatŭ pentru a doa óră în aşteptările sale, se infurie atâtŭ de tare în câtŭ voi să-şĭ rĕsbune asupra cadavruluĭ luĭ Longinŭ. Elŭ spêndură corpulŭ luĭ Longinŭ, atêrnându'lŭ de zidurile Sarmisegetuzeĭ.

Intre acestea armatele romane, necontenitŭ în luptă cu Daciĭ şi tot d'auna învingătóre, se apropiase de capitala Sarmisegetuza şi o incongiurase. Multŭ suspină Traianŭ vĕḑêndŭ corpulŭ amatuluĭ sĕŭ Longinŭ spânḑuratŭ de ḑidurile cetăţeĭ şi multŭ s'a înfuriutŭ óstea romană în faţa unuĭ spectacolŭ atâtŭ de neomenosŭ şi barbarŭ.

Traianŭ, profitând de momentulŭ de indignare alŭ armateĭ sale, dete semnalulŭ pentru a întreprinde asaltulŭ cetăţiĭ. Daciĭ se apăraŭ cu disperare de pre zidurile cetăţiĭ; soldaţĭ, bĕtrânĭ, femeĭ, toţĭ luptaŭ cu învierşunare, aruncândŭ nu numaĭ săgeţĭ asupra Romanilorŭ, dar âncă şi petre şi orĭ ce obiecte sdrobitóre. Soldaţiĭ romanĭ, cu totŭ desavantagiulŭ poziţieĭ lorŭ, se luptaŭ cu credinţă în reuşită, căcĭ sórta cea bună a armelorŭ nu-ĭ trădase nicĭ o dată până acum.

Traianŭ vĕḑênd că lupta era tenace, că Daciĭ făceaŭ multă stricăciune in armata sa şi că iĭ

va fi cu anevoe să escladese zidurile cetăţiĭ, desparte pe nesimţite o parte din legionariĭ sĕĭ. Sub comanda vitézuluĭ sĕŭ generalŭ Luciu Quinţiu Mauru, elŭ iĭ îndréptă în partea opusă loculuĭ în care se petrecea acţiunea cea mare a asaltutuluĭ şi în care parte cetatea Dacilorŭ era fórte slabŭ apărată. Aci generalulŭ romanŭ atacă cu furie pe apărătoriĭ cetăţiĭ; şi pe când o parte a ósteĭ romane ţine lupta cu dênşiĭ, o altă parte escaladéză maĭ în lăturĭ zidurile cetăţiĭ şi étă-ĭ peptŭ la peptŭ cu inamiciĭ.

Daciĭ din acéstă parte, ţinură cu vigóre lupta în contra Romanilorŭ. Dar curagiulŭ ce anima pe romanĭ din causa triumfului lorŭ şi numĕrulŭ celŭ superiorŭ al romanilorŭ, siliră pe Dacĭ să bată în retragere şi să se risipéscă. Legionariĭ romanĭ înaintară cu iuţéla fulgeruluĭ în partea aceea în care Daciĭ ţineaŭ lupta cea mare cu Romaniĭ, atacêndu'ĭ de pe la spate.

Atuncĭ o panică teribilă coprinde inima luptătorilorŭ dacĭ ;curagiulŭ lorŭ se îmmoaie, lupta se slăbeşte şi peste puţinŭ eĭ începŭ a se risipi în fugă. Armatele romane care pĕtrundŭ în cetate din tóte părţile, iĭ urmărescŭ de aprópe şi iĭ ucide. Cea maĭ mare parte din óstea dacă móre în luptă cu arma în mână; dar fórte mulţĭ dintre luptătoriĭ dacĭ se ucidŭ între dênşiĭ saŭ beaŭ otravă, căcĭ era o credinţă tare la dênşiĭ că este maĭ bine a-şĭ curma viaţa de bună voe de câtŭ a cădea viŭ în mânele duşmanuluĭ. Căpeteniile Dacilorŭ

asemenea puseră capĕtŭ vieţiĭ lorŭ, ucigându-se între dênşiĭ. Insuşĭ Decebalŭ, ca să scape de desonórea de a cădea viŭ în mânele romanilorŭ, îşĭ repune viaţa cu o lovitură de pumnalŭ.

Astŭ-felŭ se termină şi acestŭ resbelŭ care şterse din cartea naţiunilorŭ unŭ poporŭ atâtŭ de vitézŭ, unŭ poporŭ care a trăitŭ liberŭ şi independentŭ în cursŭ de maĭ mulţĭ secolĭ, unŭ poporŭ care, prin puterea armelorŭ sale, impusese superbeĭ Rome unŭ tributŭ pe care l'a plătitŭ în curs de 12 anĭ.

Nu putemŭ să abandonămŭ uitării pe acestŭ valorosŭ dar nefericitŭ poporŭ fără a spune ceva despre caracterulŭ sĕŭ naţionalŭ, despre mora vurile şi instituţiunile cu care a trăitŭ şi s'a guvernatŭ în cursulŭ lungeĭ sale vieţĭ naţionale.

CAPITOLULŬ IV.

Caracterulŭ naţionalŭ alŭ Dacilorŭ şi al Geţilorŭ. — Moravurile şi datinile lorŭ. — Instituţiunile şi credinţeîe lorŭ religióse, civile, politice şi militare — Industria şi comerţulŭ lorŭ. [1]

Trăsurile generale ale caracteruluĭ naţionalŭ alŭ Dacilorŭ şi al Geţilorŭ sunt : Că atâtŭ uniĭ câtŭ şi alţiĭ formaŭ unŭ poporŭ valorosŭ; că religiunea pătrunsese în tóte formele vieţiĭ lorŭ sociale; că dogma nemurireĭ sufletuluĭ îĭ făcea fórte

[1] Instructivele noţiunĭ coprinse în acestŭ capitolŭ şi în celŭ următorŭ, le datorim maĭ cu sémă importanteĭ opere a D-luĭ Gr. G. Tocilescu: „Dacia înainte de Romanĭ," capit. XI. pag. 633 înainte.

curagioşĭ în resbelŭ, despreţuitorĭ de pericolele cele maĭ marĭ, nepăsătorĭ şi doritorĭ de mórte. Eĭ eraŭ temănătorĭ de ḑeĭ, ospitalierĭ, supuşĭ regilorŭ şi preoţilorŭ lorŭ. Eĭ cunoşteaŭ arta de asediŭ şi de apărare; ştiaŭ să ridice castre, întăririĭ şi fortereţe dupe sistemulŭ Romanilorŭ.

Locuinţele Dacilorŭ şi ale Geţilorŭ eraŭ în generalŭ de lemnŭ. Ele aveaŭ o împrejmuire de parĭ saŭ de scânduri în carĭ se ţineaŭ oile în timpulŭ nopţiĭ. Se crede că păreţiĭ caselorŭ rurale eraŭ de gardŭ, acoperişulŭ, maĭ obicinuitŭ de şiovarŭ, trestie saŭ paie. Casele se părea a fi fostŭ risipite prin câmpiĭ, păduri şi pe malurile riurilorŭ. In câmpiĭ, unde lemnele lipseaŭ cu totulŭ, Geţiĭ locuiaŭ prin bordee, construite cam ca la noĭ.

Unele locuinţe ale Dacilorŭ eraŭ simple colibe; altele făcute numaĭ din scânduri, avênd acoperişŭ cu doă streşinĭ. Aceste locuinţe aveaŭ numaĭ fereste fără uşĭ. Intrarea era d'asupra printr'unŭ chiopengŭ saŭ uşe orizontală.

Interiorulŭ şi mobilierulŭ caselorŭ ţĕrăneştĭ era de o mare simplitate. Uneltele domestice eraŭ maĭ tóte de pămêntŭ, puţine de lemnŭ şi fórte rar de metalŭ. Casele cele avute de prin oraşe şi cetăţĭ aveaŭ obiecte şi unelte de brondŭ, de argintŭ şi de aurŭ. Ceĭ avuţĭ îşĭ mobilaŭ casele cu lucrurĭ scumpe, frumóse şi de gustŭ.

Costumulŭ care predomina de la Marea Caspică până la Dunărea de midlocŭ, era costumulŭ medicŭ cu óre-carĭ modificaţiunĭ.

Nutrimentulŭ Geţilorŭ şi al Dacilorŭ era în generalŭ fórte simplu, ca şi traiulŭ lorŭ. Elŭ consistă maĭ cu sémă din lăpturĭ, legume şi cereale.

Religiunea Geţilorŭ şi a Dacilorŭ era aceea ce li se dedese de câtre Zamolxis, [1]) divinitatea lorŭ supremă şi universală.

Astă religiune era politeismulŭ, era adică personificarea forţelorŭ celorŭ marĭ ale natureĭ: căldura saŭ sórele, ploile, fulgerile şi trăsnetele, cursulŭ apelorŭ, creşterea şi cócerea vegetalelorŭ etc. Tóte aceste forţe ale natureĭ eraŭ închipuite ca atâtea fiinţe însufleţite şi schimbătóre. Prin urmare astă religiune era o religiune a natureĭ

---

[1]) Etă ce spune Strabon despre Zamolxis: „Unŭ omŭ din naţiunea Getă, a nume Zamolxis, fiindŭ ca sclavŭ în serviciulŭ lui Pitagora, învaţă de la dënsulŭ cunoştinţe astronomice, cum şi in Egiptŭ unde asemenea călătorise. Intorsŭ în patria sa, elŭ se bucură de o mare consideraţiune din partea poporuluĭ şi a căpeteniilorŭ luĭ, pentru ştiinţa luĭ de a prediçe viitorulŭ dupe semnele cereştĭ. Iu fine elŭ reuşi să facă pe rege a-lŭ asocia la domnie, ca pe unŭ organŭ alŭ voinţeĭ Ḑeilorŭ. Deşi la începutŭ, Zamolxis trecea numaĭ de preotŭ alŭ ḑeuluĭ; cu timpulŭ însă deveni ḑeŭ elŭ însuşĭ Retrăgându-se într'o peşteră din muntele sacru, Kogainon départe de orĭ ce contactŭ cu ómenii, elŭ nu priimea la sine de câtŭ pe rege şi pe miniştrii luĭ. Elŭ fu de mare ajutorŭ regeluĭ, care câştigă supunerea órbă a poporului celŭ neascultătorŭ până atuncĭ, făcêndu-lŭ să créḑă că ordinile sale sunt chiar ordinile Ḑeilorŭ.

D-nu Tocilescu analisésă într'unŭ modŭ fórte judiciosŭ punctele principale din acéstă naraţiuue şi convine, cu Herodotŭ, că Zamolxis a existatŭ cu mulţĭ anĭ înaintea luĭ Pitagora: că prin urmare elŭ trebue consideratŭ ca o divinitete proprie a Geţilorŭ.

în care divinitatea nu se considera ca ceva superiorŭ natureĭ şi distinsă de dênsa; ci ca ceva immanentŭ eĭ, ca ceva care există în lăuntrulŭ fiinţelorŭ, ca sufletulŭ lorŭ.

Dupe religiunea luĭ Zamolxis, Geţiĭ şi Daciĭ credeaŭ: în nemurirea sufletuluĭ, credeaŭ că ceĭ morţĭ se ducŭ la Zamolxis unde gustă o fericire eternă. Dogma nemureĭ era atâtŭ de generală la eĭ, atâtŭ de puternică în câtŭ în sacrificiile cincinale [1]) ale luĭ Zamolxis, ceĭ carĭ nu puteaŭ muri se socoteaŭ ca nişte criminalĭ, căcĭ ḑeulŭ, refusând să'ĭ priiméscă în locaşulŭ sĕŭ, arăta că voeşte a-ĭ pedepsi lăsându-ĭ în viaţă şi lipsindu-ĭ de fericirile eterne ale celeĭ l'alte lumĭ.

Preoţiĭ poporuluĭ, Geto-Dacŭ, care credea cu atâta putere în ḑeiĭ sĕĭ protectorĭ, esercitaŭ o mare influenţă şi aveaŭ unŭ mare prestigiŭ asupra luĭ în afacerile religióse ca şi în cele politice, căcĭ elŭ credea că preoţiĭ sĕĭ sunt în comunicaţie cu Ḑeiĭ.

Strabon arată pe însuşĭ Zamolxis ca fondatorŭ

---

[1]) Herodotŭ naréză astŭ-felŭ acestŭ sacrificiŭ: „Din cincĭ în cincĭ anĭ, Geţiĭ trimitŭ la Zamolxis pe unulŭ dintr'ênşiĭ trasŭ la sorţĭ, şi-ĭ daŭ sarcina de a-ĭ spune cele ce le face în generalŭ trebuinţă. Uniĭ din eĭ se puneaŭ la rîndŭ, ţiindŭ câte treĭ sulițĭ în mână; iar alţiĭ, apucândŭ de mânĭ şi de picióre pe solulŭ lorŭ către Zamolxis, îĭ făcea vêntŭ în susŭ d'asupra lăncilor şi daca elŭ murea străpunsŭ, eĭ credeaŭ că Ḑeulŭ le este favorabilŭ. Iar dacă nu murea, eĭ îlŭ batjocoreaŭ şi îlŭ insultaŭ ca pe unŭ omŭ rĕŭ. In fine, dupe ce îlŭ insultaŭ îndestulŭ, trimiteaŭ Ḑeuluĭ pe unŭ altulŭ şi-ĭ daŭ acea sarcină, maĭ 'nainte de a fi sacrificatŭ.

al autorităţiĭ teocratice. De la Zamolxis datéză la Dacĭ şi la Geţĭ asociarea ponteficeluĭ supremŭ la cârma ţĕriĭ, împărţindŭ tronulŭ între rege şi Dumneḑeŭ, adică unŭ pontefice rege-profetŭ.

Preoţiĭ Geţilorŭ maĭ eraŭ întrebuinţaţĭ ca ambasadorĭ şi miḑlocitorĭ de pace. Imbrăcaţĭ în haine albe şi largĭ, eĭ îşĭ îndeplineaŭ solia cântând din cytare. Se pare că eĭ ar fi fostŭ şi judecătorĭ între particolarĭ ; sancţiunea sentinţelorŭ lorŭ era cu totulŭ religiósă. Pe lângă preoţĭ maĭ eraŭ şi profeţĭ carĭ prevedeaŭ şi preḑiceaŭ evenimentele viitóre prin numere, divinaţiune ce se ḑice că o învĕţase chiar de la Zamolxis. Eĭ aveaŭ şi ómenĭ carĭ practicaŭ medicina empirică. Medicina lorŭ se confunda cu vrăjitoria, cu magia şi adesea aceiaşĭ persónă îndeplinea rolulŭ de preotŭ, judecătorŭ, vrăjitorŭ, medicŭ şi erboristŭ.

Osebitŭ de preoţĭ, grijea serviţiuluĭ divinŭ era încredinţată femeilorŭ. Femeile organisaŭ serbătorile religióse şi suplicaţiunile publice, aduceaŭ sacrificiĭ în sunetulŭ cimbalelorŭ sgomotóse şi în giocurĭ şi salturĭ pline de veselie.

In timpiĭ maĭ primitivĭ, Daciĭ eraŭ divisaţĭ în triburĭ (dupe Ptolomeŭ vre o 15) isolate, sleindu-se în certurile dintre dènsele şi ocupândŭ fiecare câte o porţiune de teritoriŭ. Maĭ târḑiŭ, şi maĭ 'nainte ca Daciĭ să fi intrat în lupte cu Ro-

manii, aceste diferite triburĭ se uniră şi constituiră naţiunea dacă.

Constituţiunea politică a Dacieĭ era regalitatea. In capulŭ naţiuneĭ era unŭ rege cu puterea absolută, avênd subordonată ideea teocratică. Regele avea de colegŭ unŭ omŭ sântŭ prin a căruĭ gură se credea că ese tóte ce regele ordonă. Ordinele regeluĭ comunicate poporuluĭ prin gura omuluĭ divinŭ, eraŭ ascultate ca nişte ordine cereştĭ. Numaĭ prin ajutorulŭ uneĭ asemenea constituţiunĭ, regele Boerebista şi profetulŭ Deceneŭ, întreprinse reforma religiósă-politică prin care poporulŭ dacŭ, decăḑutŭ, se regeneră, se transformă, îşĭ reînfiinţă unitatea politică, sfâşiată unŭ momentŭ de ambiţiunea maĭ multorŭ principĭ. Eĭ înfiinţară unŭ statŭ puternicŭ pe ambele laturĭ ale Dunăriĭ, ale căruia hotare se întinse până în Tracia, Iliria şi Noriculŭ.

Afară de rege şi clerŭ, principĭ şi fiĭ de principĭ, Daciĭ maĭ aveaŭ nobilimea care constituia clasa militară şi teritorială. Acéstă clasă puternică privilegiată şi avută, usurpa adesea autoritatea legilorŭ şi a puterilorŭ constituite. Din acéstă clasă se alegeaŭ esclusivŭ regiĭ şi sacerdoţiĭ; atribuţiunile eĭ eraŭ numaĭ politice şi militare.

In capulŭ fie-căria cetăţĭ se afla câte unŭ guvernatorŭ, luatŭ dintre dignitariĭ regeluĭ. Numaĭ nobiliĭ aveaŭ privilegiulŭ de a purta o pălărie în capŭ, pentru care se chemaŭ *pileaţĭ*; iar popo-

rulŭ fiindŭ cu capulŭ golŭ se numia capilatus saŭ comatus.

Dupe capilaţĭ, cariĭ sub despotismulŭ unuĭ guvernŭ teocratico-aristocraticŭ eraŭ într'o stare de plânsŭ, din causa estorsiunilorŭ de totŭ felulŭ ce serviaŭ pentru înavuţirea nobililorŭ, şi al cărorŭ rolŭ politicŭ era nulŭ, venea şi clasa fórte numerósă a sclavilorŭ.

Asupra bazeĭ constitutive a familieĭ dace, dacă era adică fondată pe poligamie saŭ pe unirea liberuluĭ consimţimêntŭ dintre femee şi bărbatŭ, nu se ştie nimicŭ positivŭ înaintea reformeĭ politico-religiósă a luĭ Deceneŭ. Dar după acéstă reformă pe care Mommsenŭ o numeşte evangeliulŭ cumpătăriĭ şi alŭ vitejieĭ, poligamia nu maĭ exista la Dacĭ şi familia se distingea nu numaĭ prin moravurĭ curate, dar chiar puritane.

Femeile dace eraŭ de o constituţiune robustă. Devotate bărbaţilorŭ lorŭ, ele iĭ egalaŭ nu numaĭ prin talie şi corpŭ dar şi prin curagiulŭ ne clintitŭ de mórte, prin amorulŭ arḑêtorŭ ce aveaŭ pentru patrie, pentru Ḑeĭ şi libertate.

Dreptulŭ de proprietate în Dacia, pe timpulŭ imperatoruluĭ Augustŭ, era unŭ dreptŭ recunoscutŭ şi înrădăcinatŭ.[1])

---

[1]) Un autorŭ a susţinutŭ că pe timpulŭ imperatoruluĭ August Daciĭ nu cunoşteaŭ nicĭ o proprietate privată, ci că în fie-care anŭ pâmêntulŭ arabilŭ, stăpânitŭ în comunŭ, se divisa şi se da în parte spre a se lucra de către locuitorii comunităţii. Alţii, că poporulŭ Dacŭ în acea epocă nu renuuţase încă la viaţa nomadă, căcĭ nu remânea maĭ multŭ de unŭ anŭ în ace-

Puţinele noţiunĭ ce aflămŭ în autorĭ despre instituţiunile militare ale Dacilorŭ, sunt maĭ tóte relative la ultima perióda de existenţă a statuluĭ dacicŭ, la epoca resbelelorŭ luĭ Decebalŭ cu Romaniĭ. In astă perióda arta resbeluluĭ fácuse marĭ progrese la Dacĭ, cariĭ se instruiaŭ în tóte ḑilele prin propriele lorŭ perderĭ.

Armata dacă se compunea din infanterie şi cavalerie; infanteria era, fără îndoială, multŭ maĭ numerósă, serviciulŭ militarŭ se pare că era obligatoriŭ la Dacĭ pentru toţĭ, începêndŭ de la o etate destulŭ de crudă. Comanda trupelorŭ aparţinea nobilimeĭ princiare, fiindŭ unŭ privilegiŭ esclusivŭ al eĭ. Purtătoriĭ în luptă aĭ stindarduluĭ dacŭ (draconele) ca şi aĭ stégulu ĭ (vexilulŭ) eraŭ luaţĭ dintre ofiţeriĭ superiorĭ.

Daciĭ aveaŭ şi eclerorĭ cariĭ făceaŭ recunóşterĭ în timpulŭ acţiuneĭ, ca să afle mersulŭ trupelorŭ duşmane, forţele şi posiţiunile lorŭ. Eĭ aveaŭ şi unŭ corpŭ technicŭ, cu însărcinare de a face

---

laşĭ locŭ şi pentru că teritoriulŭ vecheĭ Daciĭ era o ţéră de stepurĭ şi de munţĭ, Alţiĭ în fine vĕdŭ numaĭ o simplă idealisare cu scopŭ de a mări contrastulŭ între societatea barbară, dar simplă şi fericită, şi societatea romană, civilisată, dar conruptă.

In urma tutulorŭ acestora D-nu Tocilescu observă cu dreptŭ cuvêntŭ aceea ce urméză: „Gradulŭ inaintatŭ de civilisaţiune la care ajunsee Daciĭ, natura văilorŭ mănóse care înclina maĭ multŭ spre lucrarea pâmêntuluĭ şi aşeḑăminte stabile, mulţimea oraşelorŭ şi satelorŭ, agricultura, isvorulŭ principalŭ alŭ traiuluĭ şi propriŭ numaĭ vieţeĭ statornice, nu admitŭ lipsa de proprietate, schimbarea pe fie-care anŭ a pâmêntuluĭ şi a locuinţelorŭ, căcĭ locuinţele fixe, prin atare mutabilitate nu deveneaŭ posibile“.

lucrările trebuincióse în orĭ ce espediţie. Elŭ repara armele stricate, procura materialulŭ de resbelŭ etc. Tot în sarcina luĭ era de a face aparatulŭ pentru asediŭ saŭ apĕrare, artileria şi construirea podurilorŭ.

Daciĭ maĭ aveaŭ şi unŭ numĕrŭ de soldaţĭ însărcinaţĭ cu ridicarea rănițilorŭ şi a morţilorŭ de pre câmpulŭ de resbelŭ.

Costumulŭ militarŭ al soldatuluĭ pedestru se compunea: dintr'unŭ sagum (unŭ felŭ de tunică) cu mânecĭ, lungă până la genunche cu cingătóre la mijlocŭ; dintr'o mantie aruncată pe umerĭ şi ţinută de unŭ agrafŭ; dintr'unŭ pantalonŭ încreţitŭ josŭ şi băgatŭ în încălţăminte. In capŭ nu purta nimicŭ, celŭ puţinŭ în timpulŭ acţiuneĭ resbeluluĭ.

Costumulŭ cavaleruluĭ era maĭ acelaşĭ.

Ofiţerulŭ purta: Sagum cu ornamente de aurŭ saŭ de argintŭ; manta simplă agrafată pe umerĭ; pantalonĭ; şi în capŭ căciula rĕsfrântă.

Armele ofensive eraŭ:

1. Sabia încovoiată, când scurtă în forma unuĭ cosorŭ, când lungă ca unŭ iataganŭ.

2. Spada lungă şi dréptă, cu mânerŭ şi téca frumosŭ lucrată. Cu acéstă armă se serveaŭ maĭ cu sémă şefiĭ şi călărimea

3. Sabia solidă, scurtă, ascuţită la vêrfŭ şi cu doă tăişiurĭ: astă armă era maĭ multŭ pentru a împunge.

4. Pumnalŭ dreptŭ, cu téca ornamentată, şi

care se purta în stânga, atêrnatŭ de o cingătóre.

5. Cuţitŭ mare, lungŭ ca unŭ satîrŭ, şi cuţitŭ maĭ micŭ cu vêrfulŭ recurbatŭ şi ascuţitŭ.

6. Lancea lungă, ce se purta cu verfulŭ înainte.

7. Suliţa, unŭ fulŭ de lance mică care se arunca cu mâna.

8. Arculŭ care era în mare usŭ la Dacĭ şi la Geţĭ.

9. Praştia cu care se arunca petre şi darde de plumbŭ oblungĭ, în forma uneĭ migdale.

10. Toporŭ maĭ mare saŭ maĭ micŭ cu códa de lemnŭ; buzdugane, ciomege şi măciucĭ.

Armele defensive eraŭ:

1. Casca cu forma conică; ea avea mantoniere largĭ de curea, spre a o ţine pe capŭ, partea posterióră era întórsă, acoperită cu solḑĭ, suprafaţa era împodobită cu săpăturĭ de totŭ felulŭ.

2. Zaoa, unŭ felŭ de cămaşe de ferŭ, cu pólele tăiate în unghiurĭ. Ea se purta peste tunică; însă numaĭ de către ofiţerĭ. Ea era formată din inele metalice; era unŭ felŭ de cuirasă.

3. Cuirasa de bronzŭ, întocmaĭ ca a legiónelorŭ romane.

4. Scutulŭ, care era nedespărţitŭ în resbelŭ de soldatulŭ dacŭ, spre a-lŭ apăra de totŭ felulŭ de loviri. Forma luĭ era ovală; iar decoraţiunea ce-lŭ acoperea, era de o variaţiune infinită.

Din usulŭ stégurilorŭ şi al semnalelorŭ militare la Dacĭ, se póte deduce că armata lorŭ era împărţită în maĭ multe corpurĭ.

Stégulŭ dacŭ (vexilulŭ) consta dintr'o bucată de pânză pătrată, diversŭ colorată şi pe la margine cu ciucurĭ; elŭ era fixat în vêrfulŭ uneĭ suliţe.

Stindardulŭ era un balaurŭ enormŭ (draco) cu capulŭ de lupŭ şi cu gâtlegiulŭ căscatŭ, de i se vedea limba şi înfiorătoriĭ sĕĭ dinţĭ. Elŭ era fixatŭ pe o suliţă înfiptă tocmaĭ sub gâtlegiŭ. Cu capulŭ de bronzŭ saŭ de argintŭ, cu corpulŭ de metalŭ maĭ uşorŭ saŭ de lemnŭ îmbrăcatŭ în stofă, stindardul dac dedea semnale prin vâjîiturile sale ascuţite.

Semnalele de atacŭ şi de retragere, de plecare şi de înştiinţare a vedetelorŭ, se făceaŭ prin instrumente de musică, din care cunóştemŭ treĭ felurĭ distinse: trompeta dréptă, buciumulŭ şi cornulŭ recurbatŭ la una din estremităţile sale şi terminatŭ cu unŭ capŭ de draconŭ saŭ de animalŭ cu cóma lungă.

Daciĭ eraŭ destulŭ de înaintaţĭ în arta militară. Graţie acesteĭ arte, Boerebista putu să mérgă cu armele, victoriosŭ, până la Macedonia şi Iliria; iar Decebalŭ putu să se mésóre cu puterniculŭ Romanŭ, să-lŭ învingă de multe orĭ şi să-ĭ impue tributŭ ca sub Domiţianŭ.

Daciĭ aveaŭ fortificaţiunĭ de campanie şi fortificaţiunĭ permanente.

Fortificaţiunile de campanie consistaŭ din metereze prelungite pe pământŭ, de pétră saŭ de trunchiurĭ şi crăcĭ de arborĭ, din care şi palisade cu care încongiuraŭ posiţiunile lorŭ, ca prin nişte zidurĭ ce împedicaŭ trecerea Romanilorŭ la den-

şii. Daciĭ adoptase maĭ multe din tactica şi arhitectura militară romană, maĭ cu sémă în urma tractatuluĭ încheiatŭ cu Domiţianŭ.

Fortificaţiunile permanente ale Dacilorŭ consistaŭ în: fortereţe, castele, în ziduri şi şanţurĭ cu carĭ încongiuraŭ oraşele, şi în opidele de refugiŭ de pre vêrfulŭ şi de prin fundulŭ munţilorŭ, în care nu aveaŭ locuinţe fixe.

Nu avemŭ nicĭ o cunoştinţă despre modulŭ cum se menţinea disciplina la soldaţiĭ dacĭ; nicĭ despre pedepsele, recompensele şi înaintările lorŭ în graduri.

Atâtŭ din cele ce aflămŭ de la autoriĭ ceĭ vechĭ, câtŭ şi din faptulŭ că printre dignitariĭ curţiĭ, Daciĭ aveaŭ şi uniĭ cu misiune de a se ocupa şi de a îngriji de lucrările agricole, este fórte de credutŭ că la Geţĭ şi la Dacĭ, agricultura avea o mare însemnătate în comerţulŭ lorŭ. Acolo unde posiţiunea topică şi climatică a ţĕriĭ nu era favorabilă agriculturei, ea era înlocuită cu economia domestică a creşteriĭ vitelorŭ.

Tóte semĕnăturile alimentariĭ carĭ crescŭ în climele temperate, a trebuit să se rĕspândéscă de timpuriŭ în Dacia. Cele maĭ multe din ele, ca: meiulŭ, orzulŭ, ovăzulŭ, fasolea şi altele, se potŭ socoti ca native pe solulŭ nostru. Diferitele speciĭ de grîŭ, precum şi păşunele, sunt productele prin escelenţă ale Dacieĭ. De aceea provin-

cia Dacieĭ se represinta pe medaliĭ cu spice de grîŭ, spre semnŭ de abondenţa semănăturilorŭ sale.

Meiulŭ servea Dacilorŭ de alimentŭ sub forma maĭ probabilă, de mămăligă. Grîulŭ se măcina cu rîşniţa, care se învêrtea în cântice de către femeĭ saŭ sclave. Este probabilŭ că cu timpulŭ Daciĭ avură şi morĭ de apă. Se crede că instrumentele aratoriĭ, la Dacĭ, nu eraŭ de tot primitive. Grînele se conservaŭ în gropĭ, precum se obicinueşte şi până astădĭ în Ţéra Românéscă.

Viţa de vie era cultivată în Dacia deja înaintea luĭ Deceneŭ. Daciĭ maĭ cultivaŭ cânepa şi inulŭ carĭ le serveaŭ nu numaĭ de hrană, dar şi pentru îmbrăcăminte. Din legume, eĭ maĭ aveaŭ lintea şi usturoiulŭ care se întrebuinţa multŭ în bucătăria celorŭ săracĭ.

In unele regiunĭ ale Dacieĭ, maĭ presus de agricultură, venea păstoria. Geţiĭ fiindŭ maĭ toţĭ călăreţĭ, dedeaŭ o mare importanţă perfecţionăriĭ raseĭ cailorŭ, pe care îĭ întrebuinţaŭ numaĭ pentru călărie. Boiĭ eraŭ întrebuinţaţĭ în specialŭ pentru munca câmpuluĭ şi pentru transporturĭ. Vacile le aveaŭ pentru lapte de care consumaŭ fórte multŭ atâtŭ próspětŭ câtŭ şi transformatŭ în caşŭ, brânză şi untŭ.

Oile carĭ se nutreaŭ pe munţĭ eraŭ în fórte mare numĕrŭ. Ele se coboraŭ tómna la câmpie pentru adăpostŭ, spre a se întórce primăvara iar în munţĭ pentru păşunatŭ. Pe lângă brânzeturĭ şi carne, oile aveaŭ o importanţă maĭ mare pen-

tru lâna lorŭ. Ea era fórte preţiósă pentru stofele necesariĭ la confecţionarea hainelorŭ, într'unŭ timpŭ maĭ cu sémă când bumbaculŭ nu era cunoscutŭ. Velinţele şi covórele de lână, pîsla din care se fabrica saga şi alte haine, sunt tot aşa de vechĭ ca şi apariţiunea primelorŭ veştminte în ţéra nóstră.

Carnea de porcŭ era unŭ nutrimentŭ însemnatŭ alŭ Dacilorŭ, care s'a adoptatŭ apoĭ şi de coloniile romane. Cu carnea de porcŭ próspătă, sărată şi în şuncĭ se făcea unŭ mare comerţŭ.

Din pelea caprelorŭ, care eraŭ fórte numeróse, şi a boilorŭ, se fabrica burduşe, carĭ se întrebuinţaŭ atuncĭ maĭ cu sémă pentru transportarea licuidelorŭ (a vinuluĭ maĭ alesŭ), precum şi a trecerii peste rîurĭ, în lipsă de podurĭ. Ómeniĭ cariĭ se ocupaŭ cu confecţionarea burduşelorŭ şi a transporturilorŭ se numiaŭ, dupe cucerirea Dacieĭ, *utriculari*, saŭ *utriclari*.

Eemeile se ocupaŭ atâtŭ cu creşterea pasărilorŭ domestice : gâsca, raţa, găina etc., precum şi cu creşterea albinelorŭ alŭ cărora faguri de miere era nu numaĭ unŭ articolŭ de comerţŭ, dar şi unŭ alimentŭ pentru economia caseĭ.

La Dacĭ şi la Geţĭ vînătórea juca unŭ rolŭ însemnatŭ. Ea nu era numaĭ unŭ eserciţiŭ corporalŭ şi o plăcere; dar servia şi ca apărare contra animalelorŭ sĕlbatice, din munţiĭ şi pădurile Dacieĭ.

Daca autoriĭ ceĭ vechĭ nu ne-aŭ lăsatŭ nicĭ o

noţiune sigură despre comerţulŭ Dacilorŭ şi al Geţilorŭ, numerósele şi diferitele monede aflate maĭ cu sémă în partea sudică a Transilvanieĭ, precum monedele din timpiĭ diadohilorŭ luĭ Alexandru celŭ Mare, staterele de aurŭ şi drahmele de argintŭ ale luĭ Lisimah regele Traciei, monedele Macedonieĭ, ale Egiptuluĭ şi ale statelorŭ maritime grece, dinariĭ republiceĭ romane, tóte acestea probéză că Dacia avea dese şi strânse relaţiunĭ comerciale, maĭ 'nainte de a fi cucerită de Romanĭ.

Dunărea fusese pentru Dacĭ o însemnată arteră comercială, maĭ cu sémă pentru comerţulŭ ce se făcea, din cea maĭ depărtată antichitate, la gurele acestuĭ fluviŭ, cu grâne, animale, carne şi peşte săratŭ, miere, céră, sare, lână, cânepă lemne şi sclavĭ. Osebitŭ de acéstă mare cale de comunicaţie, Dacia maĭ aveaŭ şi alte căĭ, care o puneaŭ în comunicaţie cu peninsula Balcanică: una care pleca de la Castolacĭ şi ducea la Salonicŭ, lângă marea mediterană; o alta care ducea în Italia de susŭ etc.

Se pare că aurulŭ estrasŭ din minele Transilvanieĭ şi din nisipurile aurifere, era fórte căutat în ţările mediterane. Acestŭ aurŭ era pusŭ în comerţŭ în vergele pătrate, bătute cu ciocanu.

CAPITOLULŬ V

Câte-va trăsurĭ particolare relative la caracterulŭ naționalŭ alŭ Dacilorŭ și Geților, la moravurile și instituțiunile lorŭ.

Deși Daciĭ și Geții, popóre de aceiașĭ origine și carĭ vorbiaŭ aceiașĭ limbă, formaŭ o națiune compactă și bine organisată, dotată de totŭ felulŭ de legĭ și instituțiunĭ, guvernată de aceiașĭ regĭ, totușĭ existaŭ óre-carĭ trăsurĭ particolare, relative la caracterulŭ lorŭ național, la moravurile lorŭ, la instituțiunile lorŭ religióse politice și militare, precum se va vedea în acestŭ capitolŭ.

Opiniunile autorilorŭ celorŭ vechĭ difereaŭ fórte multŭ în privința caracteruluĭ particolarŭ alŭ Geților:

Herodotŭ dicea că Geții sunt ceĭ maĭ curagioșĭ din némurile tracice și totŭ-de-o dată și ceĭ maĭ drepți.

Ovidŭ, din contra, îĭ tratéză de ómenĭ aspri, neumanĭ, sĕlbatecĭ, maĭ crudĭ de câtŭ orĭ ce popolŭ din lume, feroșĭ, gâlcevitorĭ și totŭ d'auna gata a-șĭ face dreptate singurĭ, cu sabia saŭ cu cuțitulŭ, care nu lipsește de la brâŭ, etc.

Geții aveaŭ o mândrîe împinsă până la nebunie. Eĭ credeaŭ că potŭ să lupte chiar în contra elementelorŭ. Plinĭ de mânie, eĭ aruncaŭ cu săgeți în contra fulgerilorŭ și a trăsnetelorŭ. Eĭ obicinuiaŭ a se zugrăvi și a-șĭ făce semne pe corpŭ ca și Agatirsiĭ. La eĭ exista poligamia; în usu-

rile lorŭ era de a îngropa lêngă bărbatŭ pe femeea sa cea maĭ favorită.

Geţiĭ se nutreaŭ maĭ cu sémă cu miere, legume, lapte de oaie şi de iapă. Făina de meiŭ şi de orzŭ era o parte din nutrimentulŭ lorŭ naţionalŭ, din care făceaŭ, probabilŭ, mămăligă. Carne mâncaŭ prea puţină; iar unele secte nu mâncaŭ de locŭ.

Geţiĭ beaŭ şi vinŭ din cornurĭ marĭ de cerbŭ şi de boŭ, pe care le treceaŭ din mână în mână, în societate cu femeile lorŭ. La ospeţe fie-care avea masa sa cu bucate. Ospeţele cele marĭ eraŭ animate de bufonĭ şi de vrăjitorĭ.

Se pare că Geţiĭ negligeaŭ prea multŭ curăţenia hainelorŭ şi a corpuluĭ lorŭ. Eĭ lăsaŭ barba şi pĕrulŭ să créscă peste mĕsură în desordine; iar hainele le eraŭ murdare.

Moravurile Dacilorŭ eraŭ maĭ pure de câtŭ ale Geţilorŭ. La Dacĭ nu exista poligamia; femeile lorŭ eraŭ caste şi virtuóse.

Dacii se pare că-şĭ îngrijeaŭ corpulŭ maĭ bine de câtŭ Geţiĭ. In generalŭ eĭ purtaŭ barbă lungă, părulŭ lungŭ fără cărare, resfiratŭ în plete pe spate.

Daciĭ se nutreaŭ cu lapte, brînză, vegetale şi cereale. Eĭ mâncaŭ şi carne, căcĭ la dênşiĭ nu existaŭ în privinţa cărniĭ scrupululŭ religiosŭ ca la Geţĭ.

Deşi religiunea Geţilorŭ ce li se dedese lorŭ de Zamolxis era şi a Dacilorŭ, însă Daciĭ aŭ adoptatŭ acéstă religiune maĭ târdiŭ, în timpulŭ regeluĭ

Boerebista, prin miḑlocirea ponteficeluĭ dacŭ Deceneŭ. Despre acestŭ Deceneŭ se spune că se dusese maĭ ântêiŭ în Egiptŭ ca să se iniţiese în stiinţele preoţilorŭ egiptenĭ. La întórcerea sa el iniţiă popolulŭ în ştiinţele fisice şi astronomice, şi organisă cultulŭ. Acestŭ pontefice s'ar fi retrasŭ în aceiaşĭ peşteră sacră ce o locuise o dată Zamolxis. Dar Deceneŭ introduse óre-carĭ reforme în religia luĭ Zamolxis, prin dogma temperanţeĭ şi a vitejieĭ. Elŭ ordonă stărpirea viilorŭ, la care Daciĭ se supuseră fără murmurŭ.

Uniĭ autorĭ spunŭ că Daciĭ, pe lêngă Zamolxis, se închinaŭ şi ḑeuluĭ Marte, pe care'lŭ credeaŭ născutŭ în ţéra lorŭ. Eĭ se crede că aveaŭ şi cultulŭ apelorŭ. Dupe Aufidius Modestus, Daciĭ, înainte de a întreprinde vre unŭ resbelŭ, se duceaŭ la malurile Dunăriĭ, luaŭ apă din fluviŭ şi bêndŭ, juraŭ de a nu se maĭ întórce în patria lorŭ, de câtŭ dupe ce vorŭ fi ucisŭ pe toţĭ duşmaniĭ. O altă dovadă despre acestŭ cultŭ este faptulŭ ce se spune de Dion Cassius că Decebalŭ, pentru a nu lăsa să caḑă comorile sale în mânele Romanilorŭ învingătorĭ, le-a îngropat în albia rîuluĭ Sargeţiŭ, puindu-le astŭ-felŭ sub protecţiunea divină a acestuĭ fluviŭ.

Daciĭ maĭ aveaŭ şi unŭ felŭ de cultŭ alŭ resbunăriĭ. Captiviĭ de resbelŭ romanĭ, destinaţĭ morţiĭ ca victime ale ḑeilorŭ, se ardeaŭ de viĭ cu torţe aprinse de către femeĭ.

Antichitatea nu ne-a transmisŭ nimicŭ în pri-

vinţa templelorŭ şi altarelorŭ Dacilorŭ. Dar din cele ce ne spune Strabon asupra munteluĭ Kogainon, în care se retrăsese Zamolxis şi Deceneŭ, resultă că templele şi altarele Dacilorŭ eraŭ în munţĭ.

Ambasadoriĭ dacĭ aveaŭ obiceiŭ de a îngenuchea şi a săruta mânele acelora către carĭ eraŭ trimişĭ. Eĭ depuneaŭ scuturile la picórele lorŭ şi apoĭ cu braţele întinse, esprimaŭ obiectulŭ misiuneĭ lorŭ.

Ocupaţiunea de predilecţiune a Geţilorŭ era resbelulŭ şi prădarea. Ea era în acelaşĭ timpŭ şi unŭ medĭŭ de existenţă.

Femeile Gete aveaŭ o posiţiune fórte inferióră şi chiarŭ servilă, faţă cu bărbaţiĭ lorŭ. Ele se ocupaŭ maĭ multŭ cu lucrările câmpuluĭ, cu măcinatulŭ, cu căratulŭ apeĭ purtând doniţa pre capŭ, de câtŭ cu ţesutulŭ şi alte lucrărĭ casnice.

La Geţĭ exista şi o clasă fórte numerósă de sclavĭ, cu cariĭ se făcea unŭ comerţŭ însemnatŭ în Grecia şi în ţĕrile vecine. Sclaviĭ Geţilorŭ îşĭ zugrăveaŭ faţa şi corpulŭ, ca să se deosebéscă de nobilĭ. La Tracĭ, la Dacĭ şi la Agatirsĭ, zugrăvéla era unŭ semnŭ de distincţiune al nobililorŭ.

PERIÓDA II

Starea coloniilorŭ romane în Dacia de la 106—274.

CAP. I

Dacia provincie romană.

Dupe ce legiónele romane învinseră cu desăvêrşire armatele dace, dupe ce însuşĭ Decebal puse capătŭ vieţiĭ sale proprii, Sarmizegetuza căḑu cu desăvêrşire în mânele luĭ Traianŭ.

Domnŭ acum peste capitala Dacieĭ, Traianŭ trimite o parte din óstea sa în tóte direcţiunile, ca să gonéscă dupe urmă pe soldaţiĭ dacĭ carĭ maĭ scăpase din luptă, să-ĭ ucigă saŭ să-ĭ facă captivĭ. Insăşĭ Traianŭ, în fruntea uneĭ armate numeróse de legionarĭ, porneşte spre nordulŭ şi rĕsăritulŭ Dacieĭ, trece preste hotarele eĭ şi duce terórea armelorŭ romane până la Don. Acésta o făcu Traianŭ cu scopŭ de a înfricoşa tóte popórele sarmatice şi scitice carĭ se învecineaŭ cu Dacia, spre a le face să respecte nuoa sa provincie. La aceste popóre se refugiase o mulţime de Dacĭ pe carĭ

îĭ vedemŭ maĭ târdiŭ rĕsboindu-se cu Romaniĭ sub nume de Daciĭ liberĭ.

Traianŭ nu cucerise acéstă frumósă şi fertilă ţéră pentru plăcerea saŭ vanitatea de a maĭ adăoga âncă o provincie la vastulŭ sĕŭ imperiŭ. Scopulŭ sĕŭ era multŭ maĭ mare, şi resultatele ce trebuia să aducă o victorie care a costatŭ atâtea torente de preţiosulŭ sânge romanŭ, căta să fie de unŭ interesŭ multŭ maĭ importantŭ pentru Roma.

De câtŭ-va timpŭ Dunărea nu maĭ era unŭ obstacolŭ seriosŭ pentru siguranţa păciĭ imperiuluĭ Romanŭ. Maĭ cu sémă iarna, cândŭ Dunărea era îngheţată. Daciĭ străbăteaŭ cu multă înlesnire acestŭ mare fluviŭ şi devastaŭ necontenitŭ provinciile romane. De aceea Traianŭ, a voitŭ să pue o barieră maĭ puternică incursiunilorŭ barbare. Elŭ a voitŭ să cucerésca Dacia, să aşeḑe într'ênsa coloniĭ romane şi să o transforme astŭ-felŭ într'o ţéră curatŭ romană.

Cu modulŭ acesta, lanţulŭ celŭ gigantecŭ alŭ Carpaţilorŭ pe de o parte, iar pe de alta pepturile cele oţelite ale romanilorŭ, garantaŭ cu maĭ multă siguranţă pacea imperiuluĭ.

Traian, întorcêndu-se din escursiunea sa militară în capitala Dacieĭ, începe a cugeta la împoporarea şi organisarea eĭ ca provincie romană. In cursŭ de doĭ saŭ treĭ anĭ, dupe cucerirea Dacieĭ, elŭ aduce într'ênsa maĭ multe coloniĭ luate

din maĭ tótă lumea romană, iar maĭ cu sémă din Italia şi din Roma [1]).

Cea maĭ veche şi maĭ principală din coloniile aduse de Traian în Dacia a fostŭ aceea aşeḑată în Sarmizegetuza, care s'a numitŭ Ulpia Traiana şi care a continuatŭ de a fi capitala Dacieĭ şi reşedinţa propretoruluĭ saŭ guvernatoruluĭ eĭ generalŭ, care se numia Legatus-Augusti. Alte coloniĭ înfiinţate de Traianŭ aŭ maĭ fostŭ, Apulum saŭ Alba-Iulia; Napoca saŭ Clujulŭ; Potaisa saŭ Turda; Tierna saŭ Orşova, la gura rîuluĭ Cerna; Aquae; Apulensis a şéptea [2]). Aceste coloniĭ carĭ se aşeḑară în Dacia se compuneaŭ nu numaĭ din

---

[1]) Şincaĭ, dupe Katona, Eutropiŭ, Fridvalski, Cronica Românilorŭ, Tomu I pag 7.

Din cercetările inscripţiunilorŭ aflate în Dacia, uniĭ istoricĭ determină chiar regiunile imperiuluĭ Romanŭ din care s'aŭ adusŭ coloniile în Dacia. Astŭ-felŭ, din numĕrulŭ însemnatŭ de nume de origină grécă ce s'aŭ găsitŭ asupra numeróselorŭ inscripţiunĭ descoperite în Dacia, din numele maĭ multorŭ ḑeĭ de origină grécă adoraţĭ în Dacia de închinătorĭ şi preoţĭ cu nume greceştĭ, din óre-carĭ cuvinte greceştĭ vechĭ care există şi astăḑĭ în limba nóstră, conchidŭ că s'a adusŭ în Dacia unŭ numĕrŭ însemnatŭ de coloniştĭ din Asia-Mică.

Acestŭ elementŭ grecŭ, deşi la aducerea luĭ în Dacia nu era romanisatŭ cu desăvârşire, însă, strămutatŭ din pămêntulŭ sĕŭ natalŭ şi plantatŭ într'o atmosferă cu totulŭ romană, s'a contopitŭ cu desăvêrşire în elementulŭ romanŭ.

O altă regiune de unde s'aŭ maĭ adusŭ coloniĭ în Dacia este Macedonia şi Tracia, apoĭ din Iliria de pe cósta mării Adriatice şi anume din ţĕrile carĭ se numescŭ astăḑĭ Albania, Montenegru şi Dalmaţia.

[2]) S'a găsitŭ o inscripţiune care ḑice: „Cetatea Apulensis a şéptea". Şi alta: „Colonia a şésea a împăratuluĭ Cesar Trainŭ Particulŭ". Din acésta se deduce că Traianŭ a adusŭ maĭ multe coloniĭ în Dacia, iar nu numaĭ patru, precum spunŭ Pandectele.

poporŭ de rândŭ; în ele se aflaŭ şi o mulţime de familiĭ însemnate şi avute.

Traianŭ, în interesulŭ administraţiuneĭ, împărţi Dacia în treĭ părţĭ: Ripensă, Alpestră şi Mediterană saŭ centrală [1]). Cea Ripensă conţinea Banatulŭ Temişéneĭ şi o parte din Ţéra-Românéscă; Alpestra coprindea cea maĭ mare parte din Ţéra-Românéscă şi din Moldova; cea Mediterană saŭ Centrală era Transilvania de astădĭ cu o parte a Moldoveĭ.

Dacia transformată în provincie romană, se organisă şi se administră dupe legile civile şi militare ale Romanilorŭ.

Ca provincie imperială iar nu senatorială [2]), Dacia avea ca autoritate supremă unŭ propretorŭ care se numia *Legatus-Augusti*. Puterea acestuĭ înaltŭ funcţionarŭ era totŭ de o dată civilă şi militară şi se întindea peste întrégă Dacia. Elŭ îşĭ avea reşedinţa în Sarmisegetuza care, din acéstă causă, se numia şi metropolă.

O altă autoritate maĭ era consiliulŭ generalŭ

---

[1]) Vedĭ Cronologia Transilvanieĭ.

Dupe uniĭ istorici, Traianŭ împărţise Dacia în doă părţĭ: Dacia superióră şi inferióră. Maĭ târdiŭ Dacia fu împărţită în treĭ părţĭ: Apulensis, Porolisensis şi Malvensis. Aceste împărţiri sunt sprijinite pe óre-carĭ documente.

[2]) Sub imperiŭ se distingeaŭ doă felurĭ de provincii: senatoriale şi ale principeluĭ. Distincţiunea între ele era că în provinciile principeluĭ saŭ imperatoreluĭ funcţionariĭ se numiaŭ de împăratŭ şi cumulaŭ în mâna lorŭ atâtŭ puterile civile câtŭ şi militare. In provinciile senatoriale guvernatorii se numiaŭ de senatŭ şi n'aveaŭ de câtŭ puterea civilă

al provincieĭ care se aduna în capitală sub preşedinţa Legatuluĭ. Acestŭ consiliŭ ajuta pe propretorŭ în darea justiţieĭ private, precum la manumisiunĭ de sclavĭ, în cercetarea despre ingenuitate, libertate, dreptŭ de cetăţenie etc.

Pe lângă autoritatea supremă care se esercita de propretorŭ cu concursulŭ consiliuluĭ generalŭ al provincieĭ, maĭ era şi autoritatea fiscală care se esercita de treĭ procuratorĭ, câte unulŭ în fie-care din cele treĭ părţĭ în care era împărţită Dacia.

Osebitŭ de organisarea generală, Dacia maĭ avea şi o organisare municipală.

Unele din oraşele Dacieĭ, pe lângă numele lorŭ propriŭ, maĭ purtaŭ şi denumirile, unele de *Municipiĭ* iar altele de *Coloniĭ*: Sarmisegetuza, Potaise, Aquae şi altele se numiaŭ *Coloniĭ*; iar Tibiscum, Porolisum, Romula etc. se nnmiaŭ Municipiĭ. Alte oraşe eraŭ de o dată şi coloniĭ şi municipiĭ, precum Apulum; iar altele s'aŭ transformatŭ din municipiĭ în coloniĭ, precum sunt Drobetis şi Napoca.

Distincţiunile ce se făceaŭ între *Coloniĭ* şi *Municipiĭ* provenea din estensiunea drepturilorŭ ce aveaŭ diferitele oraşe ale Dacieĭ.

Coloniile eraŭ unŭ numĕrŭ de populaţiune romană ce se lua din Roma saŭ din centrulŭ împeriuluĭ Romanŭ, din Italia şi chiar din alte ţĕrĭ romanisate, spre a fi aşedate în mijloculŭ unuĭ poporŭ cuceritŭ pentru a'lŭ ţine în supunere şi

pentru a'lŭ romanisa. Asemenea coloniĭ romane eraŭ aşeḑate maĭ cu sémă în miḑlocul cetăţilorŭ supuse.

Coloniile romane stabilite ast-felŭ, conservaŭ tóte drepturile şi privilegiurile lorŭ de cetăţenĭ, pe când poporaţiunea indigenă nu numaĭ că nu avea nicĭ unŭ dreptŭ, dar maĭ perdea şi o parte din pământurile lorŭ în profitulŭ coloniilorŭ romane.

Municipiile eraŭ nişte oraşe populate de locuitoriĭ din naţiunile cucerite cărora Romaniĭ, pentru a'ĭ recompensa de óre-carĭ serviţiĭ aduse lorŭ, le acorda drepturĭ de cetăţenie. Acestorŭ locuitorĭ din municipiĭ nu li se acorda însă tóte drepturile de carĭ se bucuraŭ coloniĭ. Lorŭ li se acorda gradatŭ unile din drepturile de care se bucuraŭ cetăţeniĭ romanĭ, dupe gradulŭ lorŭ de romanisare.

Organisarea Coloniilorŭ şi a Municipiilorŭ era întocmaĭ ca aceea ce exista în totŭ imperiulŭ romanŭ.

Magistraţiĭ saŭ organele de administraţie atâtŭ aĭ Coloniilorŭ câtŭ şi aĭ Municipiilorŭ se alegeaŭ din ordinea decurionilorŭ. Pentru coloniĭ se alegeaŭ douĭ bărbaţĭ, iar pentru municipiĭ patru, duoviriĭ şi quattuorviriĭ. Aceştĭ magistraţĭ eraŭ maĭ cu sémă însărcinaţĭ cu judecarea proceselorŭ. Eĭ se alegeaŭ de adunarea decurionilorŭ [1]), pe

[1]) Adunarea decurionilorŭ era compusă din 100 persóne alese de cavaleri romanĭ, de ofiţerĭ superiorĭ eşiţĭ din serviţiŭ, de fonc̦ionarĭ imperialĭ şi de ceĭ ce aveaŭ unŭ censŭ cerutŭ.

câte unŭ anŭ, iar câte o dată şi pe cincĭ. In acestŭ din urmă casŭ eĭ se numiaŭ şi prefecţĭ.

Osebitŭ de aceştĭ magistraţĭ maĭ eraŭ şi alţiĭ însărcinaţĭ cu diferite alte atribuţiĭ: Astŭ-felŭ eraŭ 1 Ediliĭ, însărcinaţĭ cu privegherea clădirilorŭ şi a pieţelorŭ publice, cu jocurile publice şi cu împărţirea grâuluĭ la ceĭ săracĭ. 2 Cuestoriĭ, adică casieriĭ comunalĭ. 3 Diferitele soiurĭ de preoţĭ, precum: ponteficiĭ, flaminiĭ, antistiţiĭ, sacerdoţiĭ, augurii şi haruspiciĭ. In fine, 4 eraŭ Augustaliĭ, o clasă fórte numerósă de preoţĭ, carĭ deserveaŭ cultulŭ împĕratuluĭ.

Osebitŭ de toţĭ aceştia maĭ eraŭ în Dacia şi Colegiile saŭ Corporaţiile, unŭ felŭ de societăţĭ de ajutorŭ mutualŭ. Asemenea colegiĭ ce aŭ existatŭ în Dacia sunt: *Aurariĭ*, ceĭ ce scoteaŭ saŭ spălaŭ aurulŭ; *Salariorii*, ceĭ ce tăiaŭ şi esploataŭ sarea; *Fabriĭ*, lemnariĭ şi ferariĭ; *Centonariĭ*, ceĭ ce fabricaŭ corturĭ şi haine; *Nautae*, fabricanţiĭ de corăbiĭ saŭ vêrslaşiĭ; *Utriculariĭ*, ceĭ ce fabricaŭ burduşe din pieĭ de animale carĭ servea ca poduri saŭ luntriĭ peste ape; *Dendroforii*, constructoriĭ de maşine pentru resbelŭ; *Lecticariĭ*, purtătoriĭ de scaune, etc.

Făceaŭ parte dintr'unŭ colegiŭ toţĭ aceea ce aveaŭ aceeaşĭ meserie. Scopulŭ formăriĭ acestorŭ colegiĭ era maĭ cu sémă pentru ajutóre reciproce a orĭ căruĭ membru aflatŭ în nevoe. Pentru acésta fie-care colegiŭ avea o casă comună care

se alimenta din contribuţiunile lunare ale fiecăruĭ membru.

Fie-care din aceste corporaţiĭ îşĭ avea patronulŭ saŭ starostea eĭ. Ele maĭ aveaŭ câte doĭ questorĭ, însărcinaţĭ cu adunarea contribuţiilorŭ, câte o ḑeitate a eĭ proprie, stégulŭ, sigiliulŭ, arhiva, templu şi cimitiriulŭ eĭ propriŭ.

Ḑeităţile la care se închinaŭ coloniĭ romanĭ eraŭ multe şi diverse. Popolulŭ Romanŭ a fostŭ celŭ maĭ tolerantŭ pentru ḑeităţile streine. Departe de a le persecuta, elŭ le asimila cu ḑeiĭ sĕĭ propriĭ şi le adora fără osebire. De aceea coloniile romane, pe lângă ḑeităţile italice şi grece, ca Jupiter, Marte, Bacus, Venus, maĭ adoraŭ şi ḑeĭ orientalĭ ca: Jupiter Tavianus, Jupiter Erusensus, Malagbel, Bebelahamon, Nahara, Mithras, etc; ba şi chiar ḑeităţĭ dace, ca Turmasgada.

Dupe ce Traianŭ constitui Dacia în provincie romană, cugetă apoĭ şi la apărarea eĭ. Incongiurată de treĭ laturĭ de naţiunĭ barbare, ea nu era în contactŭ cu imperiulŭ din care făcea parte de câtŭ prin laturea de Miaḑă-ḑi adică pe la Dunăre. Pentru a garanta dar o existenţă pacĭnică numeróseĭ lumĭ romane transportată de dênsulŭ în Dacia, elŭ nu se mulţumi numaĭ cu stabilirea în Dacia a uneĭ garnisone formată din legiunea a XIII Gemină şi a câtor-va trupe auxiliare de infanterie şi cavalerie; ci cugetă a întări într'unŭ modŭ seriosŭ tótă linia Dunăreĭ, iar maĭ cu sémă

gurele eĭ, unde năvălirile barbarilorŭ eraŭ şi maĭ de temutŭ.

De aceea Traian aşéḑă la Dunăre ḑece legiunĭ, din care treĭ eraŭ puse cu lagărulŭ câtŭ maĭ aprópe una de alta: Astŭ-felŭ una era aşeḑată la Novae saŭ Şistovŭ; alta la Dorostorum saŭ Silistra; alta la Trosmi saŭ Igliţa, din Moesia inferióră.

Ca autoritate supremă şi care represinta pe ênsuşĭ imperatorele, se numi în Dacia unŭ guvernatore, care era chiar comandantele legiuneĭ a XIII, cu reşedinţa în Sarmizegetuza şi care avea sub dênsulŭ maĭ mulţĭ prefecţĭ.

În ceea ce privéşte miḑlócele de comunicaţie între diferitele cetăţĭ şi oraşe ale Dacieĭ şi apoĭ între Dacia cu ţările vecine, Traianŭ formă treĭ marĭ reţele de drumurĭ aşternute cu pétră. Una din aceste reţele pleca de la Viminacium, trecea Dunărea pe la Lederata şi se oprea la Tibiscum. Cea de adoa incepea de la Tierna saŭ Orşova, trecea prin Mehadia şi îşĭ lua direcţia spre Sarmisegetuza; de aci apoĭ mergea la Apulum saŭ Alba-Iulia, unde se lega cu a treia reţea. A treia linie pleca de la Drobetis saŭ Turnu-Severin, trecea prin Amutrium şi prin Celeiŭ de unde se îndrepta către miază-nópte până la Recica, apoĭ lua direcţiunea în susŭ pe malulŭ apusénŭ al Oltuluĭ până la Rîmnicu Vâlceĭ de unde străbătea în Transilvania prin Turnu-Roşu, înaintând pe lângă Oltŭ până la Odorheĭ. Aceste căĭ sistematice nu serviaŭ numaĭ pentru strategie; ele maĭ eraŭ

şi de o mare utilitate pentru comerţulŭ şi transacţiunile ţĕriĭ.

În acţiunea resbeluluĭ ce Traianŭ avu cu Daciĭ, Vicolŭ, confidentulŭ şi devotatulŭ luĭ Decebalŭ, căḑu captivŭ în mânele Romanilorŭ. Elŭ, ca să-şĭ rescumpere viaţa, descoperi luĭ Traianŭ tesaurile luĭ Decebalŭ, ascunse în albia rîuluĭ Sargeţiŭ saŭ Streiulŭ.

Traianŭ, în urma acestora petrecu maĭ multŭ timpŭ în Dacia ocupându-se a o dota cu îmbunătăţirĭ de tot felulŭ. Pe lângă restaurarea tutulorŭ cetăţilorŭ şi oraşelorŭ din Dacia şi construirea maĭ multora din nuoŭ; pe lângă căile de comunicaţie strategice şi economice, Traianŭ maĭ dotă ţéra cu construirea maĭ multorŭ podurĭ preste rîurĭ: cu înfiinţarea de ape-duce, şcóle, circurĭ şi multe alte lucrărĭ folositóre. În fine Dacia, în scurtŭ timpŭ, fu restaurată cu desăvêrşire din ruina eĭ şi luă unŭ aspectŭ de înflorire şi de civilisare, sub părintésca şi bine-făcătórea îngrijire a luĭ Traian.

Pentru a imortalisa strălucita sa victorie, Traianŭ crease maĭ multe cetăţĭ ca: Nicopoli, ce însemnéză cetatea victorieĭ, Teodora saŭ Turnu la capulŭ poduluĭ, Marcianopoli (Preslava) în Bulgaria, în onórea sorori sale Marcia etc. Elŭ maĭ ridică în maĭ multe locurĭ pe unde trecŭ maĭ multe colóne saŭ monumente, din care s'a descoperitŭ câte-va maĭ târḑiŭ; iar una s'a găsit la Galaţi în 1693.

Dupe terminarea tutulorŭ acestorŭ lucrărĭ, Traianŭ se întórce la Roma unde este proclamatŭ imperatore pentru a patra óră, conferindu-i se pentru a noua óră şi puterea tribuniţie. Iar brava luĭ oştire este priimită cu intusiasmŭ, încununată cu laurĭ şi încărcată cu totŭ felulŭ de darurĭ. pentru eroismulŭ cu care se condusese într'unŭ resbelŭ atâtŭ de însemnatŭ şi în contra unuĭ poporŭ atâtŭ de vitézŭ, care dusese o dată terórea armelorŭ sale până în Roma.

Triumfulŭ luĭ Traianŭ la Roma a fostŭ din cele maĭ strălucite: Dion Cassius ne spune că jocurile publice aŭ durat 123 de ḑile, că peste 11.000 de fiare au căḑutŭ în aceste lupte la care aŭ luatŭ parte ḑece miĭ de gladiatorĭ.

Senatulŭ şi poporulŭ Romanŭ, în onórea şi gloria luĭ Traianŭ şi a braveĭ sale oştirĭ, aŭ ridicatŭ în anulŭ 113 o colóná maiestósă pe care s'a sculptatŭ, între altele, resbelulŭ Romanilorŭ cu Daciĭ, cu tóte faptele petrecute în elŭ. Acéstă columnă are o înălţime de 114 picióre şi se compune de 34 bucăţĭ de pétră de o mărime colosală. Optŭ din aceste bucăţĭ de pétră, formésă basa columneĭ; iar 23 de bucaţĭ compunŭ însăşĭ colóna pe care se află sculptate diferitele fapte istorice. Pentru a se sui cine-va d'asupra columneĭ, are 184 de trepte şi 43 ferestre care luminéză interiorulŭ columneĭ. Pe vêrfulŭ columneĭ s'a aşeḑatŭ statua luĭ Traianŭ, lucrată în aramă şi suflată cŭ aurŭ.

Traian nu avu fericirea să vadă terminată acéstă operă gigantică şi artistică care, ca atâtea alte monumente maiestóse, era destinată a perpetua strălucita luĭ memorie. Elŭ, aflându-se în resbelŭ cu Parţiĭ şi cu Armeniĭ, móre în Cilicia la anulŭ 117. Mórtea sa umple de doliŭ şi de întristare totŭ imperiulŭ Romanŭ; dar elŭ este plânsŭ maĭ cu amarŭ de către coloniile romane din Dacia, care perdeaŭ într'ênsulŭ pe adevĕratulŭ lorŭ părinte.

Traianŭ fusese nu numaĭ unŭ mare geniŭ militarŭ, dar şi fórte mare omŭ de statŭ, abilŭ în arta de a guverna. Pe lêngă nişte asemenea marĭ talente, elŭ reunea şi o bunătate escepţională, care trecu ca tradiţiune la posteritate. Cândŭ senatulŭ romanŭ felicita pe imperatoriĭ ce veneaŭ la tronŭ, elŭ n'avea ce le ḑice maĭ multŭ de catŭ: „Să fiĭ maĭ fericitŭ de câtŭ Augustŭ şi maĭ bunŭ de câtŭ Traian“.

CAP. II.

Condiţiunea poporuluĭ dacŭ rĕmasŭ în Dacia, după stabilirea coloniilorŭ romane într'ênsa.

In urma resbeluluĭ de cucerire ce Traianŭ făcuse naţiuneĭ dace, poporulŭ dacŭ parte fu ucisŭ în acţiunea lupteĭ, parte fu alungatŭ de legionariĭ romanĭ, şi-şĭ află refugiŭ pe la popoliĭ vecinĭ, prin codriĭ şi speluncele Dacieĭ; iar parte rĕmase în Dacia, fie ca captivĭ de resbelŭ, fie ca poporŭ cuceritŭ.

Maĭ târdiŭ, după ce ostilitățile încetară cu desăvêrșire în Dacia; după ce țéra, organisându-se în întru, intră pe o cale normală și pacĭnică; populația dacă, refugiată în diferite părțĭ, începe a lua confiență și a se întórce la căminurile eĭ ruinate, spre a împărtăși sórta fraților lorŭ carĭĭ nu părăsise Dacia [1]).

---

[1]) Maĭ mulțĭ din istoricĭĭ streinĭ s'aŭ cercatŭ a ne tăgădui origina nóstră latină. Dintre aceștia, Engel, comentându intr'unŭ modŭ intenționatŭ disele lui Eutropiŭ de la Cap. VIII unde dice: „Deșertându-se Dacia de bărbați cu indelungatulŭ resbelŭ al lui „Decebal, Traian, spre a umplea țéra, care jurŭ-împrejurŭ are „dece sute de milurĭ, din tótă lumea romană, nemărginită mul„time de ómenĭ a dus acolo, ca sutele de orașe să le moște„nésca", trage conclusia că prin resbelulŭ Romano-Dacŭ s'aŭ esterminatŭ toțĭ locuitorĭĭ de sexŭ masculinŭ din Dacia și ar fi rămasŭ numaĭ femeile. Apoĭ că colonĭĭ romanĭ aduși în Dacia s'aŭ însoțitŭ cu muierile dace și aŭ dat naștere la unŭ nouŭ soiŭ de ómenĭ, care am fi noĭ românii.

Unĭĭ din istoricĭĭ noștri, prin escesŭ de zelŭ pentru origina nóstră cu desăvêrșire latină, aŭ căḑutŭ în cea-l'altă estremitate. Eĭ aŭ susținutŭ și s'aŭ cercatŭ să demonstre că popolulŭ Dacŭ, bărbați, femeĭ și copiĭ, s'ar fi esterminatŭ cu totulŭ din Dacia și că în totŭ casulŭ nu a existatŭ nicĭ o însoțire între Romanĭ și Dacĭ.

Amândouă aceste opiniunĭ extreme sunt inadmisibile.

Maĭ întîiŭ ipoteza lui Engel este atâtŭ de absurdă în câtŭ cade de sine: Prin natura lucruluĭ nu se póte admite ca o națiune fórte populată și fórte puternică, o națiune legată de solulŭ natalŭ prin suveniri de naștere, prin tradițiunile eĭ, prin mormintele părinților, prin avere etc., o națiune bine organisată prin legĭ și instituțiĭ, să se extermine cu desăvêrșire printr'unŭ resbelŭ. Și ceea ce este și maĭ absurdŭ, să se extermine numaĭ bărbații, iar femeile se rămâe în viață. Al doilea, admițêndŭ o asemenea ipotesă, cum s'ar putea crede unŭ momentŭ măcar că bărbații din coloniile romane aduși în Dacia s'ar fi căsatoritŭ numaĭ de câtŭ cu femeile dace. Când este vorba de o colonie, cine nu știe ca ea se compune în genere de fa-

Condiţiunea poporuluĭ dacŭ rĕmasŭ şi adunatŭ în Dacia, dupe stabilirea aci a coloniilorŭ romane, a fostŭ neapăratŭ la începutŭ aceea a unuĭ poporŭ învinsŭ cu desăvêrşire. Rĕmăşiţele numeróse ale acestuĭ poporŭ, de altŭ felŭ fórte vitézŭ, cu moravurĭ şi datinĭ fórte simple şi curate; astŭ ele-

---

miliĭ, iar nu numaĭ de celibatarĭ, precum resultă din ḑisele luĭ Engel.

Dar pe lêngă aceste argumente naturale care decurgŭ din raţiunea lucrurilorŭ maĭ sunt şi probe documentale care potŭ convinge pe celŭ maĭ recalcitrantŭ că multă lume dacă a rĕmas în Dacia şi după cucerirea şi transformarea eĭ în provincie romană.

Tótă terminologia Dacieĭ, a munţilorŭ, a rîurilorŭ, a sateloru şi oraşelorŭ eĭ, după ce a devenit provincie romană este aceea ce a moştenit'o de la poporulŭ indigenŭ, adică de la Dacĭ.

Apoĭ de la cine coloniile romane ar fi pututŭ să învеţe acéstă terminologie dacă, după ideea luĭ Engel, nu maĭ existaŭ dacĭ în Dacia?

Istoria ne maĭ arată că chiar uniĭ din imperatorĭ cătaŭ să aducă din populaţia dacă înapoĭ pentru popularea eĭ. Astŭ-felŭ Dion Cassius ne spune că Sabinianus, legatulŭ împĕratuluĭ Comodŭ (180—192), după ce a bătut pe Daciĭ ce fugise prin munţĭ, a adusŭ şi a aşezatŭ în Dacia 12,000 de familiĭ de ale lorŭ.

O mulţime de inscripţiunĭ aflate în Dacia ăncă constată rĕmânerea în Dacia a uneĭ părţĭ din poporulŭ dacŭ

Aşa dar ipotesa luĭ Engel cade prin absurditatea eĭ.

Cea-l'altă opiniune a naţionaliştilorŭ noştri, óre-cum exageraţĭ, nu este maĭ puţin inadmisibilă. Combătênd pe Engel, am demonstrat că a fostŭ imposlbilŭ ca prin resbelulŭ luĭ Traian cu Daciĭ să se fi esterminat tot poporulŭ dacŭ. Neapărat că s'a perdutŭ multă lume dacă; însă acésta a fostŭ maĭ cu sémă din clasa resbelnicilorŭ. Numerósa populaţie a Dacieĭ însă, care s'a aflat în imposibilitate ca să fugă, a rĕmasŭ pe locŭ îndurând legea învingătorilor. Aceia însă care aŭ pututŭ scăpa de prima furie a romanilorŭ, precum şi o parte din oştenĭ carĭ aŭ scăpatŭ cu viaţă, după cum ne spunŭ maĭ toţĭ istoriciĭ, s'aŭ refugiatŭ uniĭ pe la vecinĭ, alţiĭ prin munţiĭ şi pădurile Dacieĭ.

Este logicŭ şi natural apoĭ a admite că după ce furia resbelu-

mentŭ vigurosŭ şi dotatŭ cu tóte virtuţile militare, romanizându-se cu încetulŭ, a ajunsŭ să-şĭ schimbe cu timpulŭ condiţiunea luĭ socială şi să dobêndéscă drepturile de care se bucuraŭ şi propriele coloniĭ romane.

Perdêndu-şĭ cu desăvêrşire limba, datinele, până şi chiar cultulŭ ḑeilorŭ, adoptândŭ pe acela al

---

luĭ s'a potolitŭ, după ce ţéra s'a populatŭ cu lume romană, dupe ce pacea a începutŭ să domnéscă în Dacia, populaţia daca refugiată a începutŭ a lua încredere, a începutŭ a se întórce în ţéră pe la vetrile eĭ, lângă consângeniĭ lorŭ supuindu-se legilorŭ şi autorităţilorŭ poporuluĭ concherantŭ. Cu timpulŭ acéstă populaţie s'a contopitŭ cu desăvêrşire în popolulŭ Romanŭ, perdêndu-şĭ cu totulŭ nu numaĭ limba şi datinele sale, dar până şi cultulŭ eĭ religiosŭ, adoptândŭ limba, obiceiurile şi cultulŭ Romanilorŭ.

Ceea ce însă poporulŭ Dacŭ a adusŭ cu timpulŭ, într'unŭ modŭ naturalŭ şi inevitabilŭ poporuluĭ romanŭ, este amestecul sângeluĭ séŭ celŭ vigurosŭ cu acela al Romanilorŭ, este infiltrarea suculuĭ uneĭ libertăţĭ vergine, a unorŭ moravarĭ necorumpte. Din acésta a resultatŭ altoírea temperamentuluĭ, óre cum indolentŭ adusŭ dintr'o climă caldă, cu temperamentulŭ unuĭ poporŭ simplu dar energicŭ, născutŭ şi trăitŭ în libertate, învĕţatŭ a îndura cu nepăsare tóte asprimele uneĭ clime riguróse şi rebele, lucrurĭ carĭ nu atingŭ întru nimic originea nóstră latină şi de care avemŭ a ne făli.

Acésta ne esplică pentru ce soldatulŭ românŭ reuneşte mai multŭ de câtŭ orĭ-care altulŭ calităţile soldatuluĭ meridionalŭ cu acelea ale soldatuluĭ occidentalŭ. Cu o inteligenţă distinsă, recunoscută de tóte naţiunile civilisate, soldatulŭ românŭ reuneşte în elŭ : vigórea, energia, şi tenacitatea în luptă, curagiulŭ şi nepăsarea de mórte, elanulŭ în inferbinţéla acţiuneĭ resbeluluĭ, amorulŭ de patrie, sentimentul disciplinei într'unŭ gradŭ superlativŭ, sobrietatea traiuluĭ precum nu se póte suporta de soldatulŭ nicĭ uneĭ naţiunĭ. In fine, fără să fiŭ taxatŭ de părtinitorŭ pentru soldatulŭ ţĕriĭ mele, cutezŭ a afirma că, cu o maĭ bună îngrijire, oşténulŭ românŭ ar ajunge să merite de a purta numele de soldatŭ rege.

domnitorilorŭ lorŭ, poporulŭ dacŭ se romanisă cu desăvîrşire, se contopi cu totulŭ în elementulŭ latinŭ, devenind una cu dênsulŭ, şi contribui astŭfelŭ la formarea nuouluĭ poporŭ românŭ de astădĭ.

In limba rustică romană saŭ dialectele popolilorŭ Italienĭ introduşĭ în Dacia şi care a fostŭ limba coloniilorŭ romane şi s'a conservatŭ până astă-dĭ în tótă primitivitatea eĭ, abia daca se află unŭ numĕrŭ óre-care de vorbe carĭ nu sunt nicĭ latine, nicĭ grece moderne, nicĭ slave, nicĭ d'ale vre unuia din popoliĭ vecinĭ. Aceste vorbe eraŭ relative la obiecte locali necunoscute în Italia, precum producte, vestimente, instrumente etc., pe carĭ Romaniĭ adoptându-le pentru utilitatea lorŭ le-a adoptatŭ cu numele date lorŭ maĭ din 'nainte de Dacĭ. Nişte asemenea vorbe nu potŭ fi de câtŭ resturĭ din limba Dacilorŭ, despre care însă filologiĭ Europeĭ nu potŭ âncă afirma-

CAP. III.

Coloniile romane din Dacia sub imperatorii carii aŭ urmatŭ dupe Trainŭ.

Adrian, 117—118.

Dupe încetarea luĭ Traianŭ din viaţă, starea prosperă a coleniilorŭ romane din Dacia sub urmaşiĭ luĭ, a începutŭ să decline. Fie din causa neinteresăriĭ saŭ inepţieĭ acestorŭ imperatorĭ, fie

din causa năvălirilorŭ barbare, care făceaŭ dificilă apărarea acesteĭ provinciĭ, coloniile romane fură până în fine abandonate cu desăvêrşire la propria lorŭ sórtă. (274).

Încă de sub Adrianŭ, vĕrulŭ şi fiulŭ adoptivŭ al luĭ Traianŭ care'ĭ urmă la tronŭ, nefericitele coloniĭ, abia aduse în Dacia, tură ameninţate a cădea în voia întêmplăriĭ. Acestŭ imperatore, îndată ce veni pe tronulŭ Romeĭ, abandonă maĭ ântâiŭ treĭ provinciĭ din Asia: Armenia, Mesopotamia şi Asiria, rechemând din ele legiunile romane şi puindŭ la Eufratŭ fruntaria imperiuluĭ de către acea parte. Gelosŭ apoĭ de gloria luĭ Traianŭ, şi nesimţindu-se în stare de a protege cu armele coloniile romane din Dacia, ameninţate de invasiunile barbarilorŭ, avu şi nefericita idee de a voi să rumpă din cóstele imperiuluĭ romanŭ fertila şi deliciósa provincie „Dacia", pentru care Traianŭ vĕrsase atâtea sudorĭ, iar imperiulŭ Romanŭ, făcuse să curgă atâtea torente de sânge [1]).

Acéstă faptă era nu numaĭ fórte neumană pentru mulţimea cetăţenilorŭ romanĭ stabiliţĭ acolo de Traianŭ, dar şi fórte vătămătóre pentru imperiulŭ Romanŭ. De aceea amiciĭ luĭ Adrianŭ se opuseră puternicŭ la efectuarea asteĭ nelegiuirĭ. Totuşĭ Adrianŭ, ca să ştirbéscă ceva din gloria luĭ Traianŭ, dărîmă podulŭ de pétră de preste Dunăre, sub cuvêntŭ de a împedica trecerea bar-

1). Şincaĭ dupe Eutropiŭ cartea 7 şi Dion, in Trajanum.

barilorŭ peste acestŭ mare fluviŭ. Se maĭ ḑice că Adrianŭ, de ură, ar fi ucis şi pe Apolodorŭ, famosulŭ arhitectŭ, care a construitŭ măreţulŭ podŭ preste Dunăre.

Dărîmarea acestuĭ însemnatŭ monumentŭ, isolă óre-cum coloniile romane de către imperiulŭ din care făceaŭ parte. Acéstă faptă neertată, făcêndŭ comunicaţia fórte dificilă, peste Dunăre, aduse o împedicare desvoltăriĭ şi prosperăriĭ acesteĭ provinciĭ romane. Cu tóte astea, Adrianŭ, împinsŭ de amiciĭ sĕĭ carĭ înţelegeaŭ maĭ bine interesele cele marĭ ale imperiuluĭ şi carĭ se înduioşiră şi de sórta consângenilorŭ lorŭ din Dacia, abandonă cu totulŭ nefericita idee ce concepuse la începutŭ pentru Dacia. Elŭ începu a se interesa maĭ de aprópe de sórta acesteĭ provinciĭ. Elŭ îĭ făcu atâtea îmbunĕtăţirĭ în câtŭ, dupe cum se vede dintr'o inscripţiune aflată maĭ târziŭ, merită numele de *întemeietorulŭ Dacieĭ.*

La începutulŭ remnuluĭ sĕŭ, Dacia fu turburată de năvălirea Iaziygilorŭ metanaştĭ uniţĭ cu Roxolaniĭ. Adrianŭ, care îĭ maĭ bătuse pe când era guvernatorŭ al Panonieĭ inferióre (a. 108), vine asupra lorŭ. Elŭ maĭ întêiŭ împacă pe Roxolanĭ, promiţêndu-le o sumă de banĭ pe fie-care anŭ. După aceea trimite pe Quintus Marcius Turbo, guvernatorulŭ Dacieĭ şi al Panonieĭ, în contra Iazygilorŭ, pe care îĭ bate cu desăvêrşire şi-ĭ face să intre în ţéra lorŭ.

Pentru a preserva ţéra pe viitorŭ de năvălirile

Iaziygilorŭ, Adrianŭ ridică unŭ vallum saŭ şanţŭ cu întăriri, ale cărorŭ ruine se vĕdŭ şi până astădĭ, de la Dunăre şi pênă în munţiĭ Dacieĭ. Elŭ maĭ aduse şi o legiune la Acumincum, unde se varsă Tisa în Dunăre. Tot Adrianŭ a datŭ Drobeteĭ (Turnu-Severinŭ) dreptŭ de municipiŭ.

La începutulŭ împărăţieĭ luĭ Adrian, Marcius Turbo, guvernatorulŭ Panonieĭ era tot de o dată şi al Dacieĭ. Dar maĭ pe urmă Adrianŭ numi pentru Dacia unŭ guvernatore specialŭ, pe Cneius Papiru Aelian. In fine, Adrian muri de o mórte fórte durerósă.

Antoninu Piu 138—161.

Sub nicĭ unŭ împĕratŭ romanŭ Dacia, câtŭ stete ca provincie romană, nu se bucură de o pace maĭ lungă şi maĭ completă ca aceea ce gustă sub pacĭniculŭ şi înţeleptulŭ imperatore Antoninu Piu. Acéstă pace iĭ dete pasŭ ca să se desvolte şi să prospere în tóte privinţele.

Dacia nu fu turburată în liniştea eĭ de câtŭ la începutulŭ remnuluĭ luĭ Antoninu Piu. Locuitoriĭ dacĭ carĭ rĕmăsese în Dacia, unindu-se cu Daciĭ liberĭ carĭ locuiaŭ la fruntariile orientale ale Dacieĭ, se resculară. Acéstă rescólă însă fu năbuşită îndată şi nu produse nicĭ unŭ rĕŭ.

Antoninu, care pentru virtuţile luĭ meritase supranumele de Piu, se bucura de o reputaţie atâtŭ de mare în câtŭ barbariĭ alergaŭ cu supunere

la dênsulŭ spre a-lŭ ruga să judece neînțelegerile dintre dênșiĭ. Numaĭ cu fama numeluĭ sĕŭ, elŭ a ținutŭ în respectŭ popórele barbare, și Dacia s'a bucuratŭ de o pace completă.

Antoninu Piu, bolnăvindu-se în cele din urmă de niște friguri rele, a muritŭ în Etruria în etate de 75 de anĭ. Elŭ a fostŭ plânsŭ cu durere de toțĭ, iar maĭ cu sémă de coloniile romane din Dacia, pentru care avusese o îngrijire atâtŭ de părintéscă.

Marcu Aureliu Filosofu, 161—180.

Marcu Aureliŭ, abia se sui pe tronulŭ Romeĭ și avu a purta maĭ multe rĕsbóie cu barbariĭ. Maĭ ântâiŭ elŭ trebui să înfrângă pe Parțĭ cariĭ năvălise prin Armenia în provinciile orientale ale imperiuluĭ și făcuse acolo multe stricăciunĭ. Cu conducerea acestuĭ resbelŭ se însărcinase Luciu Veru pe care Marcu Aureliŭ și-lŭ luase de colegŭ chiar de la suirea sa pe tronŭ. Dar acesta, omŭ afemeiatŭ și coruptŭ, însărcină pe alțiĭ cu purtarea acestuĭ resbelŭ; iar elŭ se întórse în brațele desfrânăriĭ.

Locotenențiĭ luĭ Luciu Veru nu apucase să termine cu desăvêrșire resbelulŭ ce purtaŭ cu succesŭ în contra Parțilorŭ, și étă că se ridică Marcomaniĭ, Quadiĭ și alte popóre sarmatice și germane. Ele năvălescŭ ca unŭ torentŭ formidabilŭ, devastă și pradă provinciile romane de la

Dunăre. Acésta a datŭ naştere (anulŭ 166) aceluĭ mare resbelŭ numitŭ marcomanicŭ care a duratŭ 14 anĭ şi care s'a condusŭ cu multă vitejie de însuşĭ imperatorele Marcu Aureliŭ.

Pe lîngă calamităţile ce aducea cu sine acestŭ teribilŭ resbelŭ, multe alte desastre maĭ căzură asupra imperiuluĭ : Cutremure de pămêntŭ care transformaŭ în ruine cetăţĭ întregĭ, inundaţiĭ, fómete, ciumă, tóte căḑură de o dată asupra nefericituluĭ imperiŭ, care se părea că a ajunsŭ la finele existenţeĭ sale. Dar vitejia şi devotamentulŭ imperatoreluĭ, scăpă ţéra de pe marginea peireĭ. Marcomaniĭ şi Quaḑiĭ cariĭ înaintase până la Aquileia şi o încongiurase, înspăimêntaţĭ de energia luĭ Marcu Aureliŭ, se retraseră şi cerură pacea, care le şi fu acordată (a. 169).

Barbariĭ se potoliră pentru momentŭ, dar nu se lăsară de apucăturile lorŭ cele rele. Abia trecu câtŭ-va timpŭ, şi iar se ridicară cu armele în contra Romanilorŭ. Guvernatorele Panonieĭ nu lipsi de a informa îndată pe Marcu Aureliŭ despre mişcările cele ameninţătóre ale barbarilorŭ. Acestŭ vitézŭ şi devotatŭ imperatore, pentru a-şĭ putea forma o armată cu care să pótă înfrânge cu desăvêrşire pe barbarĭ, varsă chiar propria sa avere în tesaurulŭ publicŭ maĭ de totŭ sleitŭ, şi pune totulŭ în mişcare.

In fruntea uneĭ armate considerabile, elŭ vine la Dunăre spre a înfrunta tempesta ce ameninţa din nuoŭ şi cu maĭ multă furie pacea imperiuluĭ.

Coloniile romane din Dacia, puse ca tot-d'auna în bătaia furtunilorŭ distrugătóre ce bântuiaŭ imperiuluĭ, înfruntară cu bărbăţie şi de astă dată tóte pericolile ce aduceaŭ cu sine torentele de barbarĭ ce năvăleaŭ în ţéra lorŭ cu sabia şi foculŭ. Ele opusese multŭ timpŭ pepturile lorŭ furieĭ barbarilorŭ şi îĭ oprise de a-şĭ vĕrsa veninulŭ în inima imperiuluĭ. Atuncĭ se înţelese maĭ bine înţelépta prevedere ce determinase pe Marele Traian de a cuceri Dacia şi a o transforma în provincie romană. Multŭ suferiră şi slăbiră coloniile romane din causa atâtorŭ crâncene şi sângeróse lupte. Dar până în fine, vitézulŭ imperatore Marcu Aureliŭ, ajunse a învinge cu desăvêrşire pe barbarĭ (a. 174), carĭ se vĕdură nevoiţĭ a-l cere pacea. Elŭ accordă barbarilorŭ pacea cu diferite condiţiĭ :

Quadilorŭ şi Marcomanilorŭ le impuse condiţiunea ca să întórcă pe toţĭ captiviĭ de resbelŭ şi să locuiască la o distanţă de 36 stadiĭ departe de Dunăre.

Iazygilorŭ li se impuse o distanţă îndoitŭ de mare, şi li se maĭ definise de a maĭ avea nave pe Dunăre, saŭ de a maĭ intra în vre-o insulă dunăréná. Afară de acestea, li se maĭ ceru 800 călărĭ sub nume de sociĭ şi liberarea tutulorŭ captivilorŭ romanĭ ce se aflaŭ la dênşiĭ şi carĭ eraŭ în numĕrŭ considerabilŭ.

Puţinŭ după aceea, Astingiĭ, unŭ popolŭ germanŭ, vinŭ sub domniĭ lorŭ, Raos şi Raptos, să

céră pămêntŭ în Dacia; dar cererea lorŭ este refuzată. Atuncĭ eĭ încredinţésă muierile şi copiiĭ lorŭ luĭ Cornelius Clemente, guvernatorulŭ Dacieĭ, şi mergŭ cu armele în contra Kistabocilorŭ pe care îĭ bate şi le ia pămênturile. Dar Dacrigiĭ, veciniĭ Kistabocilorŭ, temêndu-se să nu li se întêmple şi lorŭ ceea ce păţise Kistabociĭ, iaŭ armele şi batŭ pe Astingĭ. Aceştia, ne maĭ avênd nicĭ o speranţă, intră în serviciulŭ militarŭ al imperatoreluĭ.

In urma tutulorŭ acestora, pe când Marcu Aureliŭ se afla în Asia ca să potoléscă o rĕscólă, Quaḑiĭ şi Marcomaniĭ luară iar armele. Marcu Aureliŭ, după ce reguléză iute lucrurile în Asia merge puţinŭ la Roma şi apoĭ se întórce îndată la Dunăre unde se rĕsboieşte treĭ anĭ cu Quaḑiĭ, Marcomaniĭ, Ermundurii şi Sarmaţiĭ. Elŭ îĭ bate înfricoşatŭ şi ĭ-ar fi stinsŭ cu desăvêrşire, daca mórtea l'ar fi lăsatŭ âncă puţinŭ ca să continue acestŭ resbelŭ. Dar acestŭ regretatŭ imperatore móre la 17 Martie 180 în etate de 59 anĭ. Elŭ lasă ca succesore pe fiulŭ sĕŭ Aurelie Comodu.

Aurelie Comodu 180—192.

Indată dupe mórtea tatăluĭ sĕŭ, Marcu Aurelie Comodu, se declară de imperatore chiar în tabăra de la Carnuntŭ în care se aflaŭ. Elŭ, în locŭ să continue şi să termine resbelulŭ ce tatăsĕŭ purtase cu atâta succesŭ în contra barbarilorŭ,

se grăbeşte a face pace cu unii dintr'ênşii. Astŭfelŭ elŭ închee pace cu Quazis şi cu Marcomanii. Se învoeşte cu Burii ca ei să'i întórcă pe toţi captivii de resbelŭ ce se aflaŭ la dênşii; să dea ostatici pentru a garanta că nu vorŭ mai năvăli pe viitorŭ in Dacia şi că se vorŭ ţine la o distanţă de cinci miliarde departe de castrele ei.

Dar cu naţiunile de dincolo de Dacia, cu Sarmaţii mai cu sémă, elŭ nu făcu nici o pace. Aceştia se ridicară în contra Romanilorŭ. Atunci Comodu trimise în contra lorŭ pe renumiţii săi generali, Albinŭ şi Nigerŭ cari făcură minuni de vitejie şi care învinseră pe barbari. Comodu avu sfruntarea de a se împăuna cu victoriile generalilorŭ săi: se proclamă imperatore pentru a V óră şi se numi Sarmaticulŭ.

Incongiuratŭ de ómeni conrupţi şi linguşitori, se aruncă într'o viaţă desfrânată care făcu dintr'ênsulŭ omulŭ celŭ mai tiranŭ şi celŭ mai degradatŭ. Abandonândŭ cu totulŭ frênele guvernului, elŭ îşi petrecea timpulŭ luptându-se în tétru cu gladiatorii şi cu fiarele sălbatice. Dar când prin cruţimele sale se făcu prea de temutŭ chiar amicilorŭ şi linguşitorilorŭ săi, aceştia, spre a'şi garanta propria lorŭ viaţă, îlŭ uciseră în bae, prin mâna unui domesticŭ alŭ sĕŭ anume Narcise.

Nici o dată discuţiune mai furtunósă nu se ridicase în senatulŭ romanŭ ca aceea la care dete naştere faptele cele degradate şi cruţimele ce

lăsase dupe dênsulŭ Aurelie Comodu. Romanii nu ştiaŭ cum să stigmatisese maĭ tare memoria acestuĭ tiranŭ, cum să ştérgă maĭ bine din memoria lorŭ suvenirea unuĭ monstru care chinuise şi desonorase Roma atâta timpŭ: Uniĭ propuneaŭ să-lŭ spânḑure aşa mortŭ cum era, alţiĭ, să-lŭ arunce în Tibru. Dar în fine toţĭ căḑură de acordŭ ca să i-se ştérgă numele de pretutindenĭ, şi să i-se dărîme statuele [1]).

Septimiu Severu, 192 – 211

Indată după mórtea luĭ Aurelie Comodu, cu care se stinsese familia Antoninilorŭ, imperiulŭ cade în prada anarhieĭ; despotismulŭ militarŭ începe a dispune de sórta imperiuluĭ, căcĭ oferea tronulŭ la cine da maĭ multŭ.

In deşertŭ Elviŭ Pertinace, bărbatŭ distinsŭ în arta militară, se încércă, prin o fermă severitate, să pue frêŭ anarhieĭ ce sguduia totŭ imperiulŭ, căcĭ este ucisŭ de către pretorianĭ, maĭ 'nainte de a fi statŭ treĭ lunĭ deplinŭ pe tronulŭ Romeĭ.

Didiu Iulian care oferea maĭ multŭ, este proclamatŭ de pretorianĭ în locul luĭ Pertinace. Iulianŭ nu împărăţi maĭ multŭ de 66 ḑile, căcĭ senatulŭ, din causa desfrênărilorŭ sale, îlŭ osândeşte la mórte şi îlŭ şi esecută. Atuncĭ anarhia

1). Şincaĭ, dupe Baronius, pag. 14 vol. X.

nu maĭ cunóşte limite. Oştile din maĭ multe proviinciĭ îşĭ proclamă de imperatore pe ducele lorŭ. Legiónele din Panonia, din Dacia şi din Moesia, proclamă pe Septimiu Severu. Acesta, ajungêndŭ la Roma înaintea rivalilorŭ sĕĭ, este recunoscutŭ de imperatore de către Senatŭ.

Dupe cum se vede din diferite inscripţiunĭ aflate în Dacia, Septimiu Severu a avutŭ multă solicitudine pentru Dacia şi a făcutŭ multe îmbunĕtăţirĭ în organisaţia eĭ interióră, în câtŭ a meritatŭ de a se numi *Reîntemeĭătorulŭ Dacieĭ.*

Pentru a maĭ spori puterea armată în Dacia, elŭ strămută din Moesia inferióră legiunea a V Macedonică şi o aşeză în Turda. Elŭ maĭ aduse o nouă colonie la Drobeta şi zidi acolo unŭ castelŭ ale căruĭ ruine dăinuescŭ până astădĭ. De la acestŭ castelŭ se dete şi numele de, Turnulŭ Severinuluĭ, ce pórtă astădĭ capitala districtuluĭ Mehedinţiĭ. In fine, aflându-se pe patulŭ morţiĭ, elŭ a chiămatŭ la sine pe ceĭ duoĭ fi aĭ sĕĭ, Caracala şi Geta, şi i-a îndemnatŭ să trăiască împreună uniţĭ ca nişte fraţĭ; dar consiliile luĭ cele bune n'aŭ prinsŭ rădăcină în inima cea coruptă a luĭ Caracala, precum vomŭ vedea îndată.

Caracala, 211—217.

Caracala, dupe ce a împărăţitŭ cu frate-sĕŭ Geta peste ḑece lunĭ de ḑile, în urma morţiĭ ta-

tăluĭ lorŭ, l'a omorîtŭ chiarŭ în braţele mameĭ sale, şi a rĕmasŭ singurŭ impĕratŭ. Ca omŭ fórte crudŭ şi fórte tiranŭ, nu se opri numaĭ aci; elŭ puse de ucise ca la 20,000 individe, bărbaţĭ, femeĭ şi copiĭ, din casniciĭ şi ostaşiĭ carĭ ţineaŭ cu Geta.

Ca să 'şĭ procure banĭ cu care să sature lăcomia oştilorŭ sale şi să 'şĭ îndestuleze capriciile sale cele conrupte, Caracala condemnă la mórte pe ceĭ maĭ avuţĭ şi le confiscă averile. Informându-se că Goţiĭ aŭ năvălitŭ în Dacia, elŭ plécă cu armata asupra lorŭ îĭ bate în maĭ multe locurĭ şi 'ĭ aruncă peste hotare. Intorcêndu-se însă dintr'o incursiune devastătóre ce făcuse în regatulŭ Parţilorŭ, Caracala este ucisŭ de către Macrinŭ Prefectulŭ Pretoreluĭ, care îĭ şi urmésă la tronŭ.

Macrinŭ, 217—219.

Indată ce Macrinŭ fu recunoscutŭ de imperatore, închee pace cu Parţiĭ carĭ se sculase să rĕsbune invasiunea ce Caracala făcuse în ţéra lorŭ. Macrinŭ se servi în administraţia statuluĭ cu ómeniĭ ceĭ maĭ insignifienţĭ: Elŭ revocă pe Sabinŭ guvernatorulŭ Panonieĭ şi pe Crispinŭ guvernatorulŭ Dacieĭ ca să 'ĭ înlocuéscă cu nişte ómenĭ de rândŭ şi fără nicĭ o instrucţiune.

O parte din óstea luĭ Macrinŭ revoltându-se, proclamă de imperatore pe Eliogabalŭ, preotulŭ

sóreluĭ care, prin intrigile buneĭ sale, făcu a se crede că este fiŭ al luĭ Caracala.

Eliogabalŭ, 219—223.

Indată ce Eliogabalŭ fu proclamatŭ de imperatore, se duse cu armele in contra luĭ Macrinŭ. Intr'o bătălie sângerósă, Macrin fu ucisŭ împreună cu fiulŭ sĕŭ. După ce Eliogabalŭ ucise pre rivalulŭ sĕŭ, duse la Roma pe Zeulŭ seŭ, statua sóreluĭ, de la care elŭ îşĭ trăgea numele şi 'ĭ sacrifică ómeniĭ. Elŭ îşĭ luă de soţŭ pe vĕrulŭ sĕŭ Alexianŭ, iĭ dete numele de Alexandru şi 'lŭ numi cesarŭ.

Eliogabal vânésă maĭ în urmă viaţa luĭ Alexandru de care începuse a se teme, dar este ucisŭ elŭ însuşĭ într'o rĕscólă, dupe ce împărăţeşte aprópe patru anĭ. Din causa nelegiuirilorŭ sale, cadavrulŭ luĭ Eliogabal este aruncatŭ in Tribru şi statua sa scósă afară din Roma.

Alexandru Severu, 222—235.

Alexandru Severu este recunoscutŭ de imperatore îndată dupe mórtea luĭ Eliogabal. Elŭ a fostŭ unŭ impăratŭ bunŭ, dreptŭ, caritabilŭ; dăr totŭ de o dată era fórte aspru cu ómeniĭ ceĭ fără de lege şi cu tâlhariĭ; elŭ onora stiinţa şi pe ceĭ învĕţaţĭ.

Alexandru Severu a avutŭ resbelŭ cu Persiĭ

carĭ tindeaŭ a cuceri din imperiulŭ Romanŭ ţĕrile ce fusese altă dată ale lorŭ. Elŭ îĭ învinse şi ţinu unŭ mare triumfŭ despre Persĭ. Asemenea, elŭ avu resbelŭ cu Germaniĭ carĭĭ se mişcaŭ în contra Romanilorŭ. Elŭ apără Dacia de năvălirile barbarilorŭ şi fondă o cetate care s'a numitŭ dupe numele seŭ Severinopole. Acéstă cetate a fostŭ situată în districtulŭ Mehedinţĭ de aḑĭ, pe malulŭ Dunăriĭ pe o înălţime în faţa cataractelorŭ. Şi până astăḑĭ se vĕdŭ ruinele acesteĭ cetăţĭ. Dupe numele acesteĭ cetăţĭ cele cincĭ judeţe de peste Oltŭ s'aŭ numitŭ comitatulŭ Severinuluĭ.

Alexandru Severu a fostŭ unŭ bunŭ şi dreptŭ imperatore; dar unŭ generalŭ al seŭ, Maximina Traculŭ, pe care din omŭ de rândŭ îlŭ ridicase atâtŭ de susŭ, aflându-se cu împăratulŭ la Moguntia, făcu o revoltă între oştaşĭ şi îlŭ ucise.

Maximina Traculŭ, 235–238.

Dupe mórtea luĭ Alexandru Severu, tronulŭ Romeĭ fu ocupatŭ de Maximina Traculŭ, care în scurtŭ timpŭ dupe aceea a făcutŭ şi pe fiulŭ sĕŭ Maximŭ I Cesarŭ.

Maximina a împăciuitŭ maĭ ântâiŭ Germania apoĭ a venitŭ la Sirmiŭ pentru iernatecŭ. În primăvară, Maximina s'a dus asupra Sarmaţilorŭ şi a Goţilorŭ carĭ năvălise în Moesia, în Dacia şi în Panonia. Elŭ i-a bătutŭ atâtŭ de tare în câtŭ barbariĭ înspăimêntaţĭ, aŭ venit de i-aŭ solicitatŭ

pacea. Maĭ târdiŭ dupe aceea, pe când bătea cetatea Acuileea în Stiria, elŭ fu ucisŭ de către soldaţiĭ sĕĭ.

Gordian al Treilea, 238—244.

În urma morţiĭ luĭ Maximina Traculŭ, Pupien şi Balbin, împărăţiră numaĭ 29 de ḑile, căcĭ fură tăiaţĭ în Roma.

Dupe mórtea luĭ Pupien şi Balbin, s'a proclamată imperatore M. Antonie Gordian al treilea. Elŭ abia se sui pe tronulŭ Romeĭ şi trebui să pornéscă cu armele în contra luĭ Sapor I, regele Perşilorŭ, care făcea multă stricăciune Romanilorŭ. Sub Gordian Dacia a fostŭ în pace şi prosperă, după cum spunŭ maĭ multe inscripţiunĭ.

Gordian era unŭ împăratŭ veselŭ, instruitŭ, şi iubitŭ de toţĭ pentru virtuţile sale. Dar Marcu Iuliu Filippŭ, însinuându-se pe lângă dênsulŭ a is. butitŭ a-lŭ face să-lŭ ia de colegŭ la împărăţie. Odată ajunsŭ acilea, Filippŭ puse de omorî pe Gordian.

Filippŭ Arabulŭ, 244—249.

Dupe mórtea luĭ Gordian, senatulŭ numeşte imperatore pe Marcu şi pe Ostilian; dar aceştia perŭ de mórte crudă, maĭ 'nainte de a lua sceptrulŭ în mână. Atuncĭ senatulŭ este silitŭ să întăréscă de imperatore pe Filippŭ Arabulŭ, pe care ilŭ proclamase oştile.

Filippŭ se duse cu armele în contra Carpilorŭ, unŭ poporŭ sarmaticŭ, care incursese şi făceaŭ marĭ stricăciunĭ în Dacia. Dupe ce îĭ învinse şi îĭ alungă de acolo, se duse la Roma. Aci elŭ celebră cu mare pompă mileniulŭ acesteĭ strălucite capitale, o dată dómna lumeĭ, şi făcu August pe fiulŭ seŭ Filippŭ II, care era deja Cesarŭ ăncă maĭ din 'nainte.

Filippŭ era unŭ imperatore bunŭ, înţeleptŭ şi valorosŭ; sub dênsulŭ Dacia se părea asigurată şi liniştită şi începu a bate şi monedă. Dar în anulŭ următorŭ (248) şi celŭ d'ântâiŭ din a doa mie de la zidirea Romeĭ, iar s'aŭ sculat Karpiĭ saŭ Goţiĭ [1]). de aŭ năvălitŭ şi aŭ prădatŭ Dacia. Filippŭ a alergatŭ îndată cu armele în contra lorŭ şi barbariĭ neputênd resista nicĭ măcarŭ la prima lovire, s'aŭ retrasŭ într'o cetate. Oştile romane i-aŭ strâmtoratŭ aci, atâtŭ de tare, în câtŭ eĭ s'aŭ vĕdutŭ nevoiţĭ a face pace. După încheerea păciĭ, barbariĭ s'aŭ întorsŭ pe la locurile lorŭ; iar Filippŭ s'a dusŭ la Roma.

În anulŭ următorŭ (249), maĭ multe soiurĭ de barbarĭ: Goţiĭ, Boraniĭ, Burgunḑiĭ şi Karpiĭ iarăşĭ năvăliră nu numaĭ în Dacia, dar trecură chiar peste Dunăre în Moesia. Atuncĭ împĕratulŭ trimise în contra duşmanilorŭ pe Deciŭ. Acestŭ vitézŭ generalŭ, dupe ce învinse şi împrăştie pe barbarĭ, fu proclamatŭ ca imperatore de către oş-

---

[1]). Dupe Paul Diaconulŭ şi Eutropiŭ.

tile ce comanda şi constrînsŭ a-ĭ conduce în Italia. Împĕratulŭ Filippŭ aflândŭ despre acésta, plécă cu armată în contra luĭ Deciŭ. Sórta însă nu fu în favórea luĭ, cacĭ ajungênd le Verona, elŭ fu ucisŭ. Tot atuncĭ fiulŭ sĕŭ era ucisŭ la Roma, dupe cum spune Kalvisie.

Deciŭ., 249—251.

Deciŭ fu unŭ imperatore valorosŭ şi demnŭ de a guverna imperiulŭ Romanŭ. Indată ce se sui pe tronŭ, elŭ restitui senatuluĭ tóte titlurile republicane care le usurpase cesariĭ de maĭ înainte. La începutulŭ împărăţieĭ sale, Dacia nu numaĭ că nu avu nicĭ o supĕrare din partea barbarilorŭ; dar ea priimi din partea luĭ Deciŭ atâtea îmbunĕtăţirĭ în câtŭ coloniile romane îl onorară cu titlu de *reîntemeietorulŭ Dacieĭ.* Dacia însăşĭ se numeşte pe monetele sale *Dacia fericită.*

Dar nu după multŭ timpŭ, Goţiĭ şi Carpiĭ, sub comanda căpetenieĭ Goţilorŭ Cniva, năvălescŭ în Mœsia şi pradă Tracia şi Macedonia. Deciŭ isbuteşte a-ĭ învinge şi a-ĭ arunca preste Dunăre. Sculându-se în góna lorŭ şi ne puindŭ destulă atenţiune, se nomoleşte într'o baltă mocirlósă şi piere acolo împreună cu fiulŭ sĕŭ.

Trebonianŭ Gallu şi Aemilian, 251—253.

Gallu Trebonian îndată ce s'a făcutŭ împĕratŭ a încheatŭ o pace fórte desonorătóre şi păgubósă

pentru Romanĭ. Elŭ face August pe fiulŭ sĕŭ Volusian şi apoĭ ducŭ amândoĭ o viaţă indiferentă de interesele statuluĭ.

Gallu Trebonianŭ, ne îndeplinindu-şĭ promisiunile cele oneróse cu care cumpĕrase pacea de la Goţĭ, aceştia, în unire cu Carpiĭ şi cu alţĭ barbarĭ iar se scólă în contra Romanilorŭ. Eĭ năvălescŭ şi pradă cu multă furie provinciele imperiuluĭ iar maĭ cu sémă Dacia care era maĭ expusă de câtŭ tóte.

Emilian, ducele legiónelorŭ din Moesia, vĕdêndŭ cutezanţa cu care Goţiĭ devastaŭ maĭ cu sémă Dacia, se decise a merge cu armele în contra lorŭ. Spre a-şĭ asigura maĭ bine victoria, elŭ promise ostaşilorŭ sĕĭ că tóte câte se promisese Goţilorŭ li se vorŭ da lorŭ. Soldaţiĭ, animaţi de promisiunile ce li se făcuse, se batŭ cu inimă şi învingŭ cu desăvêrşire pe Goţĭ. În urma acesteĭ victoriĭ, legiónele luĭ Emilian îlŭ proclamă de împĕratŭ.

Gallu Trebonian, aflând despre cele ce se petreceaŭ la Dunăre, plécă din Roma împreună cu fiulŭ sĕŭ Volusian în contra luĭ Emilian; dar amênduoĭ îşĭ perdŭ viaţa într'o luptă ce a avutŭ locŭ la Interamna.

În urma morţiĭ luĭ Trebonian şi a fiuluĭ sĕŭ Volusian, imperatorele Emilian ancă nu avu o sórtă maĭ fericită. Publie Cornelie Valerian prefectulŭ legiunelorŭ din Galia, dorind a deveni imperatore, s'a sculatŭ în contra luĭ Emilian. Sol-

daţiĭ luĭ Emilian, în locŭ să-lŭ apere în contra duşmanuluĭ sĕŭ, îlŭ uciseră la Spoletŭ, dupe o împărăţie aprópe de treĭ luni.

Valerian şi Galienŭ, 253–268.

Publie Cornelie Valerian, dupe ce fu proclamatŭ imperatore, numeşte Cesare pe fiiulŭ sĕŭ Gallien, apoĭ curênd dupe aceea îlŭ face Augustŭ.

Pe timpulŭ domnieĭ luĭ Valerian, barbariĭ începură a se revĕrsa ca torente în imperiulŭ Romanŭ. Valorosulŭ Aurelian, prefectulŭ Ilirieĭ şi al Tracieĭ, bate pe Goţĭ şi pe Carpĭ, îĭ scóte din aceste provinciĭ şi se întórce încărcatŭ de trofee (257) Generalulŭ Probu, favorisatŭ asemenea de sórtă, respinge şi alungă afară din imperiŭ pe Sarmaţĭ şi pe Quaḑĭ. Insă nefericitulŭ Valerian, aflându-se în resbelŭ cu Perşiĭ, cade prin trădare în mânele luĭ Saporŭ (260). Dupe o captivitate fórte durerósă şi umilitóre de ḑece anĭ, elŭ móre de torturele cele maĭ crude.

Dupe ce molateculŭ şi desfrênatulŭ Gallienŭ rĕmase singurŭ imperatore, imperiulŭ Romanŭ avu să tréca printr'o crisă fórte ameninţătóre pentru existenţa luĭ proprie:

Din afară, Germaniĭ trecênd munţiĭ şi prădândŭ Reţia şi Italia, vinŭ până la Ravena. Alemaniĭ alergândŭ prin Galia, năvălescŭ asemenea în Italia. Goţiĭ devastésă Moesia, Pontulŭ, Macedonia şi Grecia; Quaḑiĭ şi Sarmaţiĭ pradă Panonia. Iar

nefericita Dacia, copleşită maĭ din nainte cu totulŭ de barbarĭ, putemŭ ḑice că era deja perdută pentru imperiulŭ Romanŭ.

În lăuntru, 30 din generaliĭ luĭ Gallienŭ, cunoscuţĭ în istorie sub numele da 30 de tiranĭ, iaŭ purpura şi începŭ a-şĭ disputa tronulŭ Romeĭ. Aceştĭ tiranĭ însă periră maĭ toţĭ saŭ ucişĭ de către ostaşiĭ lorŭ, saŭ distrugêndu-se unulŭ pe altulŭ.

În fine Galienŭ cade ucisŭ de cuţitulŭ asasinilorŭ, pe când împresura Milanulŭ, unde se refugiase Aureolŭ, unulŭ dintre ceĭ 30 de tiranĭ. (268). Maĭ ânainte de a-şĭ da sufletulŭ, Gallienŭ numeşte imperatore pe Glaudiu II, care se întăreşte dupe aceea şi de Senatŭ şi de oştire.

Glaudiŭ, 268—270.

Glaudiŭ, ca imperatore, continuă resbelulŭ înaintea Milanuluĭ. Elŭ reuşeşte a lua acéstă cetate şi ucide pe Aureolŭ.

Glaudiŭ era menitŭ să vindice tóte ranele imperiuluĭ făcute de Galienŭ şi să-lŭ restaureze, dacă mórtea nu l'ar fi răpitŭ prea curêndŭ dupe tronulŭ Romeĭ. În scurta durată a domnieĭ sale, elŭ bate şi alungă pe Alemanĭ afară din Italia. În urma maĭ multorŭ, victoriĭ repurtate cu atâta succesŭ asupra Goţilorŭ şi altorŭ soiurĭ de barbarĭ carĭ se unise cu dênşiĭ şi devastaŭ provinciile romane din drépta Dunăriĭ, elŭ isbuteşte,

dupe cum ne spune Zosimŭ şi Trebeliŭ Pollione, a le sfărâma pe uscatŭ o armată puternică de 320 de miĭ ómenĭ; iar pe mare, o flotă de 2000 corăbiĭ.

Cu tóte aceste victoriĭ strălucite, nefericita Dacia nu maĭ putu fi smulsă din mânele Goţilorŭ sub care căḑuse de maĭ multŭ de 15 anĭ, dupe cum ne spune Paulŭ Orosiŭ în cartea 7, capŭ 23. Deja de vre o 15 anĭ, teatrulŭ resbelelorŭ cu barbariĭ se strămutase de laturea dréptă a Dunăriĭ. Aci se luptaŭ Romaniĭ ca să-ĭ oprésca de a-şĭ duce maĭ departe în lăuntrulŭ imperiuluĭ devastările lorŭ; aci Glaudiŭ înfrânse şi nimici óstea cea grea a Goţilorŭ. Este fórte probabilŭ că dacă Glaudiŭ sta maĭ multŭ timpŭ pe tronulŭ Romeĭ, Dacia ar fi scăpatŭ de sub ghiara Goţilorŭ şi s'ar fi alipitŭ iară la împeriulŭ din care făcea parte. Dar nefericirea a vrutŭ ca ea să rămâe pentru totŭ d'auna ruptă de la cósta mameĭ sale.

Steaoa de speranţă ce-ĭ apăruse unŭ momentŭ la orizontŭ, vitézulŭ şi energiculŭ imperatore Glaudiŭ, se stinse de o suflare ucigătóre: Pesta care se încinsese din causa mulţimeĭ morţilorŭ ce căḑuse în bătălie, l'a atinsŭ şi pe dênsulŭ şi l'a rĕpitŭ dintre ceĭ viĭ.

Glaudiŭ, maĭ înainte de a muri, recomandă ca succesore la tronulŭ Romeĭ pe valorosulŭ generalŭ Aurelian, care este recunoscutŭ atâtŭ de oştire câtŭ şi de Senatŭ.

Aurelian, 270—275.

La suirea sa pe tronŭ, Aurelian află imperiulŭ divisatŭ între Tetricŭ care domnea la Apusŭ şi între Zenobia care domnea la Răsăritŭ. În urma victoriilorŭ repurtate atâtŭ în contra Zenobieĭ, câtŭ şi în contra luĭ Tetricŭ în Gallia, Aurelian restabileşte unitatea Statuluĭ Romanŭ şi merită titlu de Restauratorŭ al Imperiuluĭ.

În acestŭ timpŭ, Moesia, Tracia şi Dacia eraŭ ocupate de Goţĭ şi de Carpĭ. Aurelianŭ bate maĭ ântiiŭ pe Goţĭ şi pe Carpĭ în Moesia şi Tracia şi liberéză aceste provinciĭ de sub jugulŭ acestorŭ barbarĭ. Îndată dupe aceea, Aurelian trece cu armele în Dacia; elŭ bate şi alungă şi de aci pe Goţĭ. Coloniile romane din Dacia vĕdŭ în Aurelian unŭ nuoŭ liberatore care le umple sufletulŭ de speranţă. Suvenirea numeluĭ acestuĭ strălucitŭ şi vitézŭ împĕratŭ, născutŭ în Dacia, şi comparatŭ de Eutropiŭ cu marele Alexandru şi cu Iuliŭ Cesare, a fostŭ atâtŭ de adêncŭ săpată în inima Romanilorŭ din Dacia în câtŭ şi până astădĭ poporulŭ, maĭ cu sémă celŭ din Transilvania, iĭ cântă numele cu dorŭ în colindele lorŭ la Crăciunŭ, numindu-lŭ *Leru şi Oilerŭ unŭ Domnŭ.*

Dupe restabilirea imperiuluĭ, Aurelian, voi să mérgă din nuoŭ spre răsăritŭ în contra Perşilorŭ. Însă, vĕdêndŭ că roiurile barbarilorŭ de la marea Négră năvălescŭ continuŭ în Dacia; vĕ-

ḑêndŭ că Moesia şi Iliria, din causa deselorŭ deprădărĭ şi resbele, eraŭ aprópe pustiite; înţelese că conservarea Dacieĭ devenise imposibilă. De aceea elŭ decide a abandona aséstă provincie la propria eĭ sórtă.

În anulŭ 274, Aurelianŭ, retrage din Dacia rămăşiţele legiunelorŭ romane ce se maĭ aflaŭ acolo, presum şi provincialiĭ, adică diferiţiĭ funcţionarĭ cu cariĭ se guvernase şi se administrase provincia până aci. Elŭ aşéḑă acéstă lume romană d'a drépta Dunăriĭ, în o parte a Moesiilorŭ de josŭ şi de susŭ şi în o parte a Dardanieĭ. De o dată cu legiónele şi provincialiĭ, trecură peste Dunăre şi o mare parte din locuitorĭ, maĭ cu sémă aceia carĭ se aflaŭ în apropiere de Dunăre şi din aceia cariĭ aveaŭ maĭ puţine legăturĭ cu pământulŭ Dacieĭ [1]).

---

[1]) Evenimentulŭ abandonăriĭ Dacieĭ de către Aurelian şi trecerea preste Dunăre în Mœsia a uneĭ părţĭ din locuitoriĭ romanĭ din Dacia, aŭ datŭ naştere la o cestiune fórte importantă pentru Românĭ.

Sasulŭ Fr Ios. Sulzer şi I. Chr. Engel, interpreţiĭ aĭ sentimentelorŭ duşmanilorŭ némuluĭ românŭ aŭ emisŭ în secolulŭ trecutŭ îndoita idee:

1. Că în anulŭ 274, de o dată cu trecerea legiunlioru romane şi a provincialilorŭ din Dacia preste Dunăre, aŭ trecutŭ şi toţĭ locuitoriĭ eĭ, adică şi tóte coloniile romane aduse aci de împăratulŭ Traian şi de alţĭ împĕraţĭ şi îmulţite în cursŭ de 168 de anĭ, aşa în cătŭ Dacia Traiană a rĕmasŭ cu totulŭ deşartă de locuitorĭ romanĭ.

2 Că Romanii carĭ locuescŭ astăḑĭ în Dacia Traiană sunt veniţĭ acilea de peste Dunăre din Mœsia şi din Balcanĭ multŭ maĭ târḑiŭ, după venirea şi stabilirea Maghiarilorŭ în Ungaria de astĕḑĭ.

In urma acestuĭ mare evenimentŭ, Mœsia luă numele de Dacia nuoă saŭ Dacia Aureliană. Ea

---

Acéstă idee emisă şi uitată aprópe de unŭ secolŭ, fu deşteptată şi emisă ca o idee nouă şi ca a sa proprie de către sasulŭ Robert Rösler în anulŭ 1871

Inemiciĭ secolarĭ aĭ Românilorŭ, apăsătoriĭ lorŭ ceĭ barbarĭ şi neomenoşĭ, Maghiariĭ şi Saşiĭ, aŭ luptatŭ necontenitŭ, de la venirea lorŭ în Transilvania, ca să despóie pe Românĭ de tóte drepturile ce le aveaŭ de la descălicătóre în ţéra lorŭ, reducêndu-ĭ prin forţa brutală, la o stare maĭ tristă de câtŭ a sclavilorŭ.

Românii nu numaĭ că aŭ protestatŭ necontenitŭ în contra sĕlbaticilorŭ asupritorĭ, dar s'aŭ sculatŭ de maĭ multe orĭ chiar cu armele şi prin lupte sângeróse aŭ cătatŭ să facă să li se respecte drepturile secolariĭ. Inemiciĭ lorŭ însă, cualisaţĭ, aŭ inăbuşitŭ tot d'auna cu forţa dreptele lorŭ cererĭ.

Cu tóte acestea, daca forţa decide maĭ adesea de sórta drepturilorŭ popórelorŭ, dreptulŭ nu rĕmâne maĭ puţinŭ unŭ elementŭ puternicŭ în balanţa justiţieĭ umane. Acésta este atâtŭ de adevĕratŭ, că şi chiar aceia cariĭ sugrumă dreptulŭ cu forţa, simtŭ necesitatea de a-şĭ justifica fapta lorŭ brutală, basându-se pe vre-unŭ dreptŭ fictivŭ, imaginarŭ, la care sunt siliţĭ să recurgă pentru a satisface óre-cum conştiinţa publică

Forţa este unŭ faptŭ brutalŭ reprobatŭ de tótă lumea; dreptulŭ este una din acele ideĭ morale care se impune chiar conştiinţeĭ celorŭ maĭ culpabilĭ. Ca orĭ-ce lege morală, dreptulŭ este inviolabilŭ şi imprescriptibilŭ. Elŭ póte să fie sugrumatŭ pentru unŭ timpŭ óre-care prin forţa brutală; dar se ridică şi-şĭ ia locŭlŭ ce i se cuvine la cea d'întâiŭ ocazie favorabilă. Acésta ne-o dovedeşte istoria prin nenumerate fapte ce aflămŭ în analele omenirii.

Daca dar Românii din Transilvania fură tot d'auna învinşĭ prin forţa brutală, eĭ nu uitară nicĭ o dată că aŭ pentru dênşiĭ dreptulŭ istoricŭ. Eĭ nu negleseră nicĭ o ocasiune pentru a protesta în contra usurpatorilorŭ. Maghiariĭ nu vorŭ uita nicĭ o dată sângerósele lupte din anulŭ 1848.

Cu tóte acestea, duşmaniĭ neamuluĭ românŭ în faţa energieĭ şi tenacităţiĭ Românilorŭ, şi-aŭ îndoit rigórea. In timpiĭ trecuţĭ eĭ s'aŭ luptat ca să despoaie pe românĭ de dreptulŭ de existenţă în ţéra lorŭ proprie. Astăţĭ eĭ se luptă din tóte puterile ca să le răpéscă chiar naţionalitatea, prin maghiarisare.

fu împărţită în doă părţĭ : Dacia Rîpénă, căcĭ se întindea pe lîngă rîpa dréptă a Dunăriĭ, de la

---

Pentru a justifica acestŭ scopŭ, sasulŭ Robert Rösler, a deşteptatŭ şi a pusŭ din nouŭ în cestiune, printr'o scriere a sa din anulŭ 1871, obîrşia Românilorŭ, dreptulŭ lorŭ istoricŭ asupra ţĕriĭ în care locuescŭ. Elŭ voeşte a stabili în teorie că în anulŭ 274 Romaniĭ aŭ deşertatŭ ţéra cu desăvĕrşire şi că nu s'aŭ întorsŭ aci de câtŭ pe la jumĕtatea secoluluĭ al XIII, dupe ce Ungurĭĭ se stabilise aci cu multŭ maĭ înainte. Prin urmare Românii n'aŭ nicĭ unŭ dreptŭ asupra soluluĭ ce ocupă, eĭ sunt numaĭ nişte veneticĭ toleraţĭ şi prin consecinţă datorĭ a se supune legiĭ impusă lorŭ de către dênşiĭ, adevĕraţiĭ domnĭ aĭ pămentuluĭ

Deja nemuritorulŭ Petru Maior [1]) a combătut cu multă eruditiune istorică acéstă idee perfidă, emisă întîiaşĭ dată în secolulŭ trecutŭ de Sulzer şi Engel. Deja D-nu A. D Xenopolu [2]) a nimicitŭ infama teorie a luĭ Rösler. Astăţĭ pretinsa deşertare a Dacieĭ Traiane de tótă lumea romană în timpulŭ luĭ Aurelian şi reemigrarea Românilorŭ în secoluluĭ al XIII, a rĕmas o simplă fabulă. Astăţĭ adevĕrulŭ ştiinţificŭ este cu desăvĕrşire restabilitŭ şi recunoscutŭ de tótă lumea savantă ; intenţiunea perfidă a Maghiarilorŭ şi a Saşilorŭ este demascată şi stigmatisată de tótă lumea ; dreptulŭ istoricŭ al Românilorŭ este recunoscutŭ pe deplinŭ. Acestŭ dreptŭ inviolabilŭ şi imprescriptibilŭ nu astéptă de câtŭ momentulŭ favorabilŭ spre a-şĭ lua loculŭ ce i se cuvine şi a scóte pe Românii apăsaţĭ triumfătorĭ din lupta crâncenă ce susţinŭ de secolĭ în contra barbarilorŭ asupritorĭ.

---

[1]) Istoria pentru începutulŭ Românilor în Dacia. Ediţiunea a treia.

[2]) D-nu A. D. Xenopolu, în scrierea sa „Teoria luĭ Rösler", şi-a propusŭ a combate ideea perfidă a sasuluĭ Robert Rösler. D-luĭ a şi reuşit pe deplinŭ în scopulŭ ce şi-a propusŭ. Cu multă eruditiune şi putere de argumentare, D-luĭ a nimicitŭ teza falsă a duşmanuluĭ némuluĭ românescŭ.

Din nefericire însă, D-nu Xenopolu a alunecat pe o altă pantă totŭ atâtŭ de pericolósă ca şi aceea a sasuluĭ Rösler. Astŭ-felŭ lumina ce a voitŭ să aducă în privinţa obîrşieĭ Românilorŭ, se perde şi se nimiceşte în abisulŭ slavismuluĭ în care D-nu Xenopolu ne aruncă, póte fără voia sa.

Dacă cetimŭ cu atenţiune scrierea D-luĭ Xenopolu, înclinămŭ

rîulŭ Margu până la Escamŭ, cu capitala Ratiaria; şi Dacia Mediterană, adică de mijlocŭ, ce se întindea din Dacia Rîpósă până în munţiĭ Traciei şi aĭ Macedonieĭ, cu capitala Sardica.

---

a crede: Că d-luĭ şi-ar fi propusŭ nu atâtŭ de a combate teoria luĭ Rösler, câtŭ de a stabili maĭ cu sémă că neamulŭ românescŭ de astăţĭ este unŭ amestecŭ de Daciĭ, Sarmaţĭ, Slavoni, Bulgarĭ şi Ungurĭ romanisaţĭ. Că imperiulŭ Bulgaro-Românŭ din drépta Dunăriĭ s'a întinsŭ şi peste tótă Dacia Traiană. Că acestŭ imperiŭ şi-a esercitat asupra eĭ puternica sa influenţă, în decursulŭ maĭ multorŭ secolĭ, că acéstă înrîurire a Slavonilorŭ ne-a scosŭ din decadenţa cumplită în care căduserămŭ; că eĭ ne-aŭ datŭ tóte elementele civilizătóre. In fine, că eĭ ne-aŭ făcutŭ aceea ce suntemŭ astăţĭ, unŭ poporŭ nuoŭ.

Lăsămŭ la o parte aberaţiunile ştiinţifice în care se rătăceşte D-nu Xenopolu şi pe care deja unŭ criticŭ luminatŭ le-a combătutŭ cu argumente ştiinţifice fórte întemeiate. Constatămŭ însă cu durere că unŭ slavo-filŭ nu putea să ḑică maĭ multŭ în contra naţionalităţiĭ române!..

Şi când cugetămŭ că D-nu Xenopolu este profesorŭ de istoria Patrieĭ la Universitatea din Iaşi!... Când ne amintimŭ că D-luĭ este chematŭ a cultiva simţimêntulŭ naţionalŭ al junimeĭ române!...

PERIÓDA III

Starea coloniilorŭ romane în Dacia pe timpulŭ invaḑiuniloru barbarilorŭ, până la venirea Ungurilorŭ 274—889.

CAP. I.

Dacia Traiană sub Goţĭ.

Dupe ce Aurelianŭ a abandonatŭ Dacia la propria eĭ sórtă, o nuoă eră se deschide pentru numerósele coloniĭ romane rĕmase într'ênsa, eră tristă şi durerósă care a duratŭ maĭ mulţĭ secolĭ. Nefericiţiĭ fiĭ aĭ Romeĭ avură a suporta tóte calamităţile ce aducea cu sine năvălirea maĭ multorŭ soiurĭ de barbarĭ carĭ, ca nişte torente formidabile se rĕvĕrsaŭ asupra nefericiteĭ Daciĭ: Goţiĭ, Huniĭ, Gepiḑiĭ, Avariĭ, Slaviĭ, Maghiariĭ, Pecinaghiĭ, Cumaniĭ, toţĭ lăsară în Dacia urme neşterse despre şederea lorŭ.

In acestŭ lungŭ spaţiŭ de timpŭ, istoria coloniilorŭ romane din Dacia Traiană este fórte ob-

scură, căcĭ strămoșiĭ noștri, siliți a-șĭ afla azilŭ prin munții și speluncele Dacieĭ, inaccesibilĭ la năvălirile barbarilorŭ, duceaŭ o viață cu totulŭ retrasă și isolată, care îĭ despărțea de orĭ-ce contactŭ cu lumea civilisată. Acestŭ lungŭ intervalŭ de timpŭ este plinŭ maĭ cu sémă de istoria, obscură și dênsa, a acestorŭ barbarĭ, și numaĭ într'unŭ modŭ accesoriŭ de istoria coloniilorŭ romane.

Vomŭ tracta darŭ într'unŭ modŭ repede despre fie-care soiŭ de barbarĭ carĭ aŭ ocupatŭ Dacia Traiană și vomŭ vorbi, pe câtŭ ne vorŭ permite noțiunile istorice, și despre starea coloniilorŭ romane în obscurele lorŭ retrageri și în raportŭ cu aceste némurĭ, pe timpulŭ ocupațieĭ lorŭ.

Prima invasiune barbară care a inundatŭ teritoriulŭ Dacieĭ, a fostŭ aceea a Goțilorŭ. Goțiĭ aŭ fostŭ de origină germană; eĭ aŭ locuitŭ maĭ întêiŭ saŭ în Boemia, pe care se dice că aŭ împărțit'o cu Marcomaniĭ, saŭ la sorgintele Vistuleĭ. Maĭ târdiŭ eĭ cuceriră Scandinavia (Suedia și Norvegia) meridională și centrală, precum și nordulŭ peninsuleĭ Cimbrice (Iutlanda), apoĭ reveniră la sudulŭ Balticeĭ, unde unulŭ din triburile lorŭ se așeză sub numele de Gotonĭ (în Prusia actuală). De aci eĭ subjugară pe Venedĭ, pe Burgundĭ, pe Roxolanĭ, pe Iazighĭ și pe Finezĭ, și se întinseră cu încetulŭ de la Vistula și de la Tissa până la Rha saŭ Volga.

Goțiĭ se divisară în treĭ marĭ mase, formând

însă unŭ singurŭ statŭ : Gepidii, la nordulŭ Alpilorŭ Bastarnicĭ [1]). Visgoţii, adică Goţii de Vestŭ, de la Tissa până la Boristene saŭ Dnipru. Ostrogoţii saŭ Goţii de Estŭ de la Boristene până la Rha saŭ Volga. Eĭ trecură în maĭ multe rândurĭ când Dunărea, când Pontulŭ-Euxinŭ ca să prade imperiulŭ (sub Maximin, Gordianŭ şi Decius). Eĭ supuseră la o plată Marcianopolis, luară Filipopoli, obligară pe Galien a le plăti tributŭ, dar fură respinşĭ de Claudŭ II (269).

Goţii ocupară tótă Dacia Traiană, îndată ce fu abandonată de către Aurelian [2]). (274). Eĭ se

1). Se numiau Alpi Bastarnici jumătătea orientală a munţilorŭ Carpaţi, carĭ străbatŭ ţéra vechilorŭ Bastarni. Bastarnii erau unŭ popolŭ Europeanŭ barbarŭ la ceĭ vechĭ care ocupa Podolia şi o parte a Moldoveĭ.

2). Domnulŭ Hăsdeŭ (Istoria critică a României, ediţia II, pag 298) susţine într'unŭ modŭ cu totulŭ accidentalŭ şi superficialŭ, pentru o cestiune atâtŭ de importantă, că Goţii n'aŭ ocupatŭ nicĭ o dată tótă Dacia Traiană. După D-luĭ dominaţiunea Goţilorŭ s'a concentratŭ exculsivamente între Prutŭ şi Nistru, adică în Bassarabia actuală. Goţii, adaogă D-nu Hăsdăŭ, nu făcea de câtŭ din când în când câte o apariţiune pe terenulŭ apuseanŭ alŭ Prutuluĭ, celŭ multŭ până la câmpia ostică a Munteniei

Acéstă opiniune ni-se pare eronată :

Inspectândŭ cine-va cea d'întâiŭ cartă Geografică care represintă Europa în secolulŭ alŭ III şi alŭ IV, vede inscrisŭ în litere marĭ de la Tisa până d'incolo de Nistru regatulŭ Visigoţilorŭ, apoĭ de aci către răsăritŭ până la Volga regatulŭ Ostrogoţilorŭ Prin urmare ne întrebămŭ: Invăţaţii geografi ai tutulorŭ naţiunilorŭ carĭ aŭ determinatŭ totŭ-d'auna în modulŭ acesta pe tóte cartele geografice fără osebire, domnia Goţilorŭ în secoliĭ al III şi al IV până la venirea Hunilorŭ, aŭ fostŭ şi suntŭ eĭ atâtŭ de ignoranţĭ în câtŭ să nu ştie în care a nume parte a Europeĭ s'aŭ stabilitŭ şi aŭ trăitŭ eĭ până la risipirea

aruncară asupra regatuluĭ Bosforuluĭ pe care îlŭ sfărîmară, și jefuiră Asia-Mică. Către anulŭ 350 imperiulŭ Goțilorŭ se întindea de la Donŭ până la Tissa și de la Marea-Négră până la Baltica. Sub regele lorŭ Hermanarik, Goțiĭ atinseră celŭ maĭ înaltŭ gradŭ de putere (secol. IV). Dar de aci înainte puterea lorŭ începe să decline: Visigațiĭ numaĭ voescŭ să recunóscă de rege pe Hermanarik; eĭ își alegŭ ca Domnŭ alŭ lorŭ pe Atanarick și se despartŭ de Ostrogoțĭ.

Atanarik pórtă resbelŭ în contra Romanilorŭ în cursŭ de treĭ anĭ (367 – 369). Până în fine însă barbariĭ suntŭ învinșĭ de armele romanilorŭ și Atanarik este nevoitŭ a închea o pace desavantagiósă pentru dênsulŭ.

---

lorŭ? Datorimŭ ore D-luĭ Hăsdeŭ o descoperire, o inovațiune atâtŭ de fericită care preface carta geografică a Europeĭ din secolulŭ al III și al IV în privința locuințeĭ Goțilorŭ, care dă o desmințire atâtŭ de radicală tutulorŭ geografilorŭ de până acum?! In totŭ casulŭ o asemenea descoperire, o asemenea innovațiune care tinde să schimbe o stare de lucrurĭ admisă în genere în literatura geografică, este foarte puținŭ desvoltată și demonstrată din partea D-luĭ Hăsdeŭ.

Unŭ al doilea argumentŭ care se opune la admiterea opiniuneĭ D-luĭ Hăsdeŭ este și următorulŭ.

Toțĭ autoriĭ vechĭ sunt de accordŭ a spune că Dacia Traiană era deja maĭ cu totulŭ ocupată de către Goțĭ și perdută pentru imperiulŭ romanŭ încă de pe timpulŭ luĭ Galien; că încă de pe atuncĭ cea maĭ mare parte din oștile romane și provincialiĭ fuseră scoșĭ din Dacia; că Aurelian ar fi luatŭ Dacia din mânele Goțilorŭ și că ar fi reîncorporat'o la imperiŭ, nicăirĭ nu se spune. Este adevĕratŭ că Aurelian a bătutŭ pe Goțĭ, că le-a omorîtŭ pe Canaba conducătorulŭ lorŭ împreună cu alțĭ 5000 de aĭ sĕĭ; dar elŭ nu a făcut acéstă luptă în contra Goțilorŭ cu sopŭ de a le lua Dacia din mână. După cum spune Vopiscu,

Pe la anulŭ 374, Huniĭ, unŭ altŭ poporŭ şi maĭ barbarŭ venitŭ din Asia, sub conducerea luĭ Balamir, năvălescŭ cu putere asupra regatuluĭ Ostrogoţilorŭ asupra căruia domnea Hermanarik. După ce supunŭ regatulŭ Ostrogoţilorŭ, dupe ce regele lorŭ Hermanarik cade în luptă (376), Huniĭ daŭ năvală în regatulŭ Visigoţilorŭ. Atanarik opune o resistenţă crâncenă; dar dupe maĭ multe lupte sângeróse, este învinsŭ cu desăvêrşire. Oastea luĭ Atanarik, pe de o parte înspăimêntată, de sĕlbătecia hordelorŭ hunice, iar pe de alta lipsită de provisiĭ, părăseşte pe regele lorŭ. Atanarik căută atuncĭ unŭ altŭ miḑilocŭ de scăpare. Elŭ se decide să trécă pe malulŭ dreptŭ al Dunăriĭ şi să céră de la împĕratulŭ Valente, cu ar-

---

Aurelian mergênd asupra Zenobieĭ şi întâlnind pe Goţĭ în trecerea sa, i-a şi bătutŭ.

Dupe ce Aurelian a curăţatŭ de barbarĭ ţĕrile din drépta Dunăriĭ, perdênd orĭ-ce speranţă de a maĭ scóte pe Goţĭ din Dacia Traiană, a maĭ retrasŭ de acolo şi últimele resturĭ de oştire şi a abandonatŭ acea ţĕră în puterea Goţilorŭ.

La aceste argumente maĭ adăogămŭ şi următorulŭ:

Daca Goţiĭ nu s'aŭ întinsŭ nicĭ o dată preste tótă Dacia Traiană şi nu aŭ ocupat'o, pentru care cuvêntŭ Aurelian ar fi deslipit'o de la imperiŭ şi ar fi abandonot'o?

In fine istoria ne spune că Constantinŭ celŭ Mare la 323 a bătutŭ pe Goţĭ şi a reîncorporatŭ Dacia la imperiŭ, ţiind'o astŭfelŭ în totŭ cursulŭ remnuluĭ sĕŭ. Apoĭ daca Goţiĭ nu se aflaŭ în Dacia, cum s'ar fi bătutŭ cu dênşiĭ Constantinŭ celŭ Mare pentru ca să scótă Dacia de sub dominaţia lorŭ?

Tóte aceste argumente, şi altele carĭ se maĭ potŭ trage din istorie, dovedescŭ că nefericită şi nefondată este opiniunea D-luĭ Hăsdeŭ în privinţa puntuluĭ geograficŭ ocupatŭ de Goţĭ în secoliĭ al III şi al IV.

mele în mână, pămênturĭ de hrană. In capulŭ uneĭ populațiĭ ca de 900,000 ómenĭ, bărbațĭ, femeĭ și copiĭ (dintre carĭ ca la 200,000 în stare de a se lupta), trecŭ Dunărea cu sclaviĭ, cu vitele, și cu totŭ ce aveaŭ și inundă Moesia, Tracia, Macedonia și Tesalia. Eĭ ardŭ și pradă tóte orașele și satele ce întêmpină și trecŭ prin sabie, tótă populația romană.

Âncă de la cea d'ântâiŭ ocupare a Dacieĭ de către Goțĭ, coloniile romane se vĕduse nevoite a-și afla unŭ refugiŭ prin munțiĭ patrieĭ lorŭ, prin părțile cele maĭ puținŭ accesibile pentru barbarĭ. Ne maĭ putêndŭ fi vorba acum de unitatea națională și politică a acesteĭ provinciĭ romane, este logicŭ și naturalŭ a crede că coloniștiĭ romanĭ se retrăsese la munțĭ grupurĭ, grupurĭ, astŭ-felŭ precum fusese aduși și stabiliți, ca coloniĭ, în diferitele părțĭ ale Dacieĭ. In retragearea lorŭ, fie-care colonie, aĭ căria membri eraŭ naturalmente maĭ legațĭ prin rudenie și prin o maĭ de aprópe cunoștință, forma o grupă care a trebuitŭ să aibă o căpetenie alésă din membriĭ eĭ. Acéstă căpetenie a trebuitŭ să guverneze mica populațiune, în fruntea căreia era pusă, dupe legile și instituțiunile de carĭ se guvernase până aci ca membriĭ aĭ provincieĭ romane, Dacia.

Numaĭ astŭ-felŭ se póte explica pentru ce, maĭ târdiŭ, după deșertarea cu desăvêrșire a Dacieĭ Traiane de către tot soiulŭ de barbarĭ, coloniile romane se aflară pe întinsulŭ pămêntŭ al patrieĭ,

formând diferite ducate saŭ domniate, avênd fiecare pe Domnulŭ, pe ducele eĭ alesŭ de obştea locuitorilorŭ din care se compunea. Numaĭ astŭfelŭ se póte înţelege cum coloniile romane, în cursulŭ atâtorŭ secolĭ, îşĭ conservase intacte: limba, religiunea, instituţiunile politice şi sociale, moravurile şi datinile lorŭ romane.

Raportulŭ coloniilorŭ romane cu Goţiĭ la începutŭ aŭ fostŭ fórte reservate. Dar maĭ cu timpulŭ, când barbariĭ se maĭ domesticiră, când înţeleseră de câtă mare utilitate era pentru dênşiĭ existenţa coloniilorŭ romane, care le procura tóte alimentele de hrană şi tóte obiectele pentru îmbrăcăminte, relaţiile lorŭ deveniră maĭ dese şi maĭ amicale. Unŭ felŭ de raporturĭ comercialĭ se stabiliră între coloniile romane cu Goţiĭ. Barbariĭ, carĭ se ocupaŭ numaĭ cu prădările, dedeaŭ străbunilorŭ noştri prăţile lorŭ cele preţióse în schimbulŭ alimentelorŭ de hrană şi al obiectelorŭ de îmbrăcăminte ce priimea de la dênşiĭ.

Goţiĭ nu numaĭ că lăsară în pace pe coloniştiĭ romanĭ ca să lucreze pământulŭ şi să facă industrie pentru dênşiĭ; dar eĭ iĭ şi apăraŭ cu armele în contra năvălirilorŭ altorŭ barbarĭ carĭ se cercaŭ câte o dată să le turbure pacea. In astŭfelŭ de stare a lucrurilorŭ, coloniile romane din Dacia trăiră nesupăraţĭ din partea Goţilor, în cursŭ maĭ multŭ de unŭ secolŭ până cândŭ, Goţiĭ, loviţĭ cu putere de torentulŭ formidabilŭ al Hunilorŭ, se vĕdură nevoiţĭ a le ceda ţéra ce ocupaŭ.

CAP. II.

Dacia Traiană sub Huni.

Vastulŭ platoŭ care se întinde de la marea Caspieĭ la estremitatea peninsuleĭ Coreea de o parte; de la fruntariile Tibetuluĭ şi ale imperiuluĭ Chineĭ, la puntulŭ celŭ maĭ depărtatŭ al emisferuluĭ Borealŭ de alta, s'a numitŭ în vechime Scyţia asiatică. Aceste stepurĭ imense, aceste vaste solitudinĭ formésă astăḑĭ Siberia cea mare, Turkestanulŭ şi o parte din imperiulŭ chinezŭ. Partea nordică a acesteĭ vaste regiunĭ este acoperită perpetuŭ cu zăpadă, pe când câmpiile eĭ sunt numaĭ o mare de nisipŭ, unde domneşte o căldură tropicală.

Cu tóte astea natura populase aceste imense deserturĭ. Din timpĭ imemorialĭ, furnicaŭ prin aceste pustietăţĭ miriade de triburĭ nomade. In părţile nordice ale mareluĭ desertŭ Cobi trăiaŭ selbatecii Hunĭ, popolŭ barbarŭ de origine asiatică şi de rasă mongolă. Daca pămenturile în care locuiaŭ aceştĭ numeroşĭ nomaḑĭ eraŭ sterpe şi ingrate, spre compensaţie, eĭ se aflaŭ în faţa fertiluluĭ imperiŭ al Chineĭ. Când nomadulŭ privea din aste stepurĭ nisipóse la mănósele câmpiĭ ale Chineĭ, la verḑile eĭ păşunĭ şi lanumerósele eĭ turme de animale, elŭ striga cu securanţă că nu se teme de fóme. Elŭ avea credinţă în spada sa, în industria sa, care era jafulŭ şi prădarea.

La acea epocă imperiulŭ chinezŭ se guverna de maĭ mulţĭ micĭ regĭ confederaţĭ. Aceştĭ regĭ se adunaŭ la fie-care treĭ saŭ cincĭ anĭ pentru ca să alégă dintr'ênşiĭ pe unulŭ care trebuia să fie capulŭ puteriĭ esecutive. Una din aceste căpeteniĭ, Tchi, al uneĭ micĭ provinciĭ anume Tchin, puse mâna pe puterea esecutivă. Dupe ce învinse saŭ nimici pe ceĭ l'alţĭ regĭ fraţiĭ sĕĭ, elŭ făcu unŭ singurŭ imperiŭ din tóte statele, se proclamă autocratulŭ luĭ şi luă majestosulŭ titlu de Hoangti care însemnésă Augustŭ, numindu-se Tchin-Tchi-Hoangti, (anul 240 a. cr.).

Până aci popórele nomade nu făcuse în imperiulŭ Chineĭ de câtŭ nişte incursiunĭ fără importanţă; dar acum relaţiunile se schimbă: Puterniculŭ şi victoriosulŭ Tchin-Tchi-Hoangti, ca să garanteze maĭ bine liniştea imperiuluĭ sĕŭ, rădică faimosulŭ zidŭ al Chineĭ; elŭ îlŭ întări cu forturĭ, în care puse trupe regulate. Popórele nomade se aflară astŭ-felŭ într'o posiţie fórte strîmtorată. Ele, saŭ trebuia să renunţe la modulŭ lorŭ de existenţă, jafulŭ şi prădarea; saŭ căta să cugete la meḑiile prin care ar putea să paraliseze măsurile luate de autocratulŭ Chineĭ.

Numerósele popóre nomade aveaŭ acum necesitate de o căpetenie curagiósă şi întreprinḑĕtóre care să cunóscă arta de a le comanda şi a le conduce în nişte espediţiunĭ pericolóse. Ele aflară unŭ asemenea conducătorŭ în căpetenia Hunilorŭ pe care istoriciĭ chinezĭ îlŭ numescŭ Teou-Man.

Acesta fu principalulŭ saŭ maĭ bine uniculŭ meḑiŭ prin care Huniĭ putură, în puţinŭ timpŭ, să reunéscă tóte acele elemente eterogene şi să créscă într'unŭ modŭ prodigiosŭ puterniculŭ imperiŭ hunicŭ, alăturĭ şi în faţa imperiuluĭ chinezŭ, (an. 230 a. cr.).

Inceputulŭ puterniculuĭ imperiŭ hunicŭ datésă maĭ de la aceiaşĭ epocă ca şi construcţiunea faimosuluĭ zidŭ al Chineĭ: doă marĭ evenimente din care unulŭ a datŭ naştere celuĭ-l'altŭ. Cea d'ântîiŭ căpetenie care s'a măsurat cu chineziĭ pe câmpulŭ de bătae a fostŭ Teou-Man-Kha-Khan; dar fiiulŭ acestuia, Mete, a reunitŭ pe toţĭ aceştĭ nomaḑĭ într'unŭ singurŭ grupŭ şi a proclamatŭ unitatea imperiuluĭ hunicŭ.

Dupe ce şi-a întăritŭ autoritatea, Mete, a împărţitŭ imperiulŭ sĕŭ în doă părţĭ: regiunea de Nordŭ şi regiunea de Sudŭ. Elŭ dete fie-căria din aceste doă regiunĭ câte unŭ vice-rege, ca s'o guverne.

Puterea Hunilorŭ a ajunsŭ la apogeulŭ eĭ în anulŭ 99 a. cr. La acéstă epocă armata hună a sdrobitŭ doă armate chineze reunite pe ţĕrmurile riuluĭ Hoam, aprópe de Tihon. Acum Hunulŭ domnea în imperiulŭ chinezŭ; a lipsitŭ prea puţinŭ ca unŭ hunŭ să se aşeḑe pe tronulŭ Chineĭ. Dar pe la anulŭ 49 a. cr. puterniculŭ generalŭ al Hunilorŭ, Pou-nou-Kha-Khan, încetândŭ din viaţă, discordia luă naştere între fiĭ sĕĭ, carĭ îşĭ disputaŭ succesiunea la tronŭ.

Chinezii, profitândŭ de ocasie, frămêntară prin

intrigă resbelulŭ civilŭ. Fiindŭ-că Huniĭ aveaŭ doĭ Kha-Khans, unulŭ la Nordŭ şi altulŭ la Sudŭ, eĭ tentară a nimici pe unulŭ prin celŭ-l'altŭ. Kha-Khanulŭ de la Miaḑă-ḑi, luândŭ de soţie o principesă chinesă, guvernulŭ Chineĭ îlŭ ajută cu arme şi cu banĭ pentru a nimici pe rivalulŭ sĕŭ de la Nordŭ. Acesta, ne maĭ putêndŭ resista puterilorŭ unite ale adversaruluĭ sĕŭ, se retrase cu partisaniĭ sĕĭ către Nord, la sorgintele rîurilorŭ Jaïck şi Volga.

Parte din Huniĭ de la Nordŭ carĭ preferiseră a rĕmânea în ţéra lorŭ natală de câtŭ a emigra, dupe unŭ timpŭ de repaosŭ, îşĭ reîncepură incursiunile lorŭ în imperiulŭ chinezŭ. Chineziĭ se deciseră atuncĭ a termina o dată pentru tot-d'auna cu aceştĭ vecinĭ importunĭ şi vătămătorĭ. In doă marĭ şi sângeróse bătăliĭ carĭ avură locŭ, una la anul 78 şi alta la anulŭ 93 p. Cr. Huniĭ fură sdrobiţĭ şi nimiciţĭ cu desăvêrşire.

Astŭ-felŭ puterniculŭ imperiŭ al Hunilorŭ care a duratŭ 323 de anĭ se stinge cu desăvêrşire.

După nimicirea cu totulŭ a imperiuluĭ hunicŭ în anulŭ 93 p. cr., aceĭ din Hunĭ carĭ aŭ scăpatŭ cu viaţă din bătălia decisivă, temêndu-se ca să nu-şĭ pérḑă libertatea şi independenţa, preferiră să se espatriese. Abandonându-şĭ patria, eĭ se diviḑeră în doă marĭ corpurĭ : Unulŭ se îndreptă către Miaḑă-ḑi şi se opri împrejurulŭ Kazsgaruluĭ şi Akson d'a lungulŭ fluviilorŭ Gihon şi Oxus, unde maĭ târḑiŭ se uni cu descendinţiĭ Parţilorŭ.

rude cu dênşiĭ. Pe aceştia istoriciĭ bizantinĭ îĭ numescŭ Nepthalites, adică Hunĭ albĭ. Celŭ d'alŭ doilea apucă către Nordŭ şi Nordŭ-Vestŭ, şi ocupă maĭ întêiŭ câmpiile carĭ se întindŭ între rîurile Uralŭ şi Volga, de unde apoĭ coborîră pênă la Caucasŭ. Aceştia sunt cunoscuţĭ maĭ cu sémă sub numele de Hunĭ. Eĭ trăiră multŭ timpŭ necunoscuţĭ, liberĭ şi independinţĭ. Greciĭ şi Romaniĭ îĭ cunoscură tocmaĭ pe la finele secoluluĭ al IV. Cu tóte astea eĭ nu-şĭ schimbară caracterulŭ: ocupaţia lorŭ favorită era vînătórea, creşterea animalelorŭ, hoţia şi jafulŭ.

Intre acestea imperiulŭ Cesarilorŭ, Roma şi Constantinopole, cădeaŭ în ruină. Roiulŭ de barbarĭ, în luptă cu imperiulŭ chinezŭ de miĭ de anĭ, schimbându-şĭ direcţiunea, se aruncă asupra naţiunilorŭ din Occidentŭ, pe care le face să tremure de teróre. Ca unŭ torentŭ ce tîraşte cu sine totŭ ce întêlneşte şi îĭ resistă, astă masă compactă rĕstórnă totulŭ în calea eĭ repede şi furiósă. Huniĭ, deschidendŭ calea înaintea lorŭ, se întindŭ d'a lungulŭ ţĕrmurilorŭ mării de Azof, unde estermină tóte popórele ce locuiaŭ aci.

Către anulŭ 376, Huniĭ străbatŭ Palus Meotide sub conducerea regeluĭ lorŭ Balamir, subjugă pe Alanĭ, apoĭ pe Goţĭ al cărorŭ vastŭ imperiŭ îl sfăramă şi se stabilescŭ pe ruinele luĭ. Astŭ-felŭ nefericitele coloniĭ romane din Dacia Traiană, de sub dominaţia Goţilorŭ cu carĭ se obicĭnuise şi cu carĭ duceaŭ o viaţă quasi pacĭnică şi liniştită,

trecŭ sub aspra şi selbateca dominaţie a Hunilorŭ, popolulŭ celŭ maĭ selbatecŭ care a existatŭ pe faţa pămêntuluĭ.

Huniĭ, în vecinătate cu imperiulŭ de Orientŭ, ameninţară Constantinopole şi forţară pe imperatorĭ să le plătéscă tributŭ. Teodosiŭ II voindŭ să scuture acestŭ jugŭ umilitorŭ, Huniĭ trecŭ Dunărea, devastă Tracia, Iliria şi coprindŭ tot terenulŭ din drépta Dunăriĭ. Puterea Hunilorŭ fu ridicată la celŭ maĭ înaltŭ gradŭ de către Atila ale căruĭ state se întindeaŭ de la marea Caspieĭ până la Rinŭ. Elŭ ţinea sub dominaţia sa pe Alanĭ, pe Goţĭ, pe Gepiḑĭ, pe Suevĭ, pe Vandalĭ, pe Herulĭ şi pe Marcomarĭ.

Acestŭ concherantŭ năvăli maĭ ântîiŭ în imperiulŭ de Orientŭ; dar fu respinsŭ de către Marcien. Se îndreptă apoĭ către Occidentŭ. După ce supuse şi pustii totŭ în drumulŭ sĕŭ, Atila fu bătutŭ în Galia aprópe de Şalon-pe-Marne, în anulŭ 451, de către generalulŭ Aeţiu, cu ajutorŭlŭ Francilorŭ, al Visigoţilorŭ şi al Burgunḑilorŭ.

Respinse din Galia, hordele Hunilorŭ, se întorcŭ către Italia, distrugŭ Aquilea, devastă Veneţia, ameninţă Roma. Dar opritŭ de suplicaţiunile papeĭ Leon şi maĭ cu sémă de preţióselе daruri ale imperatoreluĭ Valentinian al III, Atila consimte a abandona Italia (anul 452). Puţinŭ însă după aceea Atila móre; perderea sa atrase după sine căderea puterniculuĭ sĕŭ imperiŭ.

Dupe mórtea luĭ Atila, diferitele popóre supuse

de dĕnsulŭ, profitândŭ de discordia ivită între fiiĭ sĕĭ pentru succesiunea la tronŭ, scuturară jugulŭ şi cele maĭ multe formară imperiurĭ nuoĭ, precum Gepiḑiĭ, Avariĭ etc. O parte din naţiunea hună se retrase în Asia sub Irnak, unulŭ din fiiĭ luĭ Atila. Maĭ multe triburĭ d'ale lorŭ se aşeḑară pe ţĕrmurile Mărĭĭ-Negre, de la Dunăre până la Don şi lângă Caucazŭ unde sunt cunoscute sub numele de : Hunogurĭ saŭ Hunigarĭ, Akatziriĭ saŭ Kazarĭ, Cidariţĭ, Kutriguri. Uturgurĭ etc.

Hunii duceaŭ o viaţă nomadă: eĭ eraŭ sĕlbatecĭ perfiḑĭ şi de o urîciune care iĭ făcea hidoşĭ; eĭ aveaŭ nasulŭ turtitŭ, ochĭ micĭ şi afundaţĭ ca nişte găurĭ în capŭ; eĭ trăiaŭ maĭ multŭ călare, suportaŭ fórte multŭ fómea şi setea; mâncarea lorŭ era laptele, sângele şi carnea de animale, câte o dată şi de calŭ.

Atila îşĭ avea reşedinţa principală în vechiulŭ ţinutŭ al Iazighilorŭ, între Dunăre şi Tissa; elŭ locuia într'o mare colibă de lemnŭ. Dintre regiĭ Hunilorŭ se cunoscŭ Balamir (376—400); Uldin (400—412); Caraton (412—424); Boïsalas către 425; Rua şi Atila, carĭ domniră câtŭ-va timpŭ împreŭnă (417—433) şi Atila singurŭ (433—453).

Étă ce ne spune despre Hunii luĭ Atila istoriculŭ romanŭ Ammien Marcellin: „Hunii, ḑice elŭ, întrecŭ în ferocitate şi în barbarie totŭ ce-şĭ póte cine-va imagina. Eĭ brăzdéză adincŭ cu ferulŭ obrajiĭ copiilorŭ lorŭ de curênd născuţĭ, pentru ca părulŭ barbeĭ să fie năbuşitŭ sub cicatrice;

de aceea eĭ şi aŭ până la batrîneţe bărbia lunecósă şi lipsită de pĕrŭ ca eunuciĭ. Corpulŭ lorŭ grosŭ şi scurtŭ, cu membriĭ superiorĭ enormĭ şi cu unŭ capŭ peste măsură de grosŭ, le dă o aparenţe monstruósă : ar ḑice cine-va nişte bestiĭ cu doă picióre, saŭ vre una din acele figurĭ de lemnŭ rĕŭ cioplite cu care se adornésă parapeturile podurilorŭ".

Cam tot astŭ-felŭ se esprimă despre Huniĭ luĭ Atila şi Istoricul Goth Iornandes : „Huniĭ sunt micĭ, scurţĭ şi groşĭ, cu o figură hidósă. ochiĭ înfundaţĭ în capŭ, manierc sălbatice, grofăindŭ în în locŭ să vorbéscă".

Astŭ-felŭ este al doilea poporŭ barbarŭ care în cursŭ aprópe de unŭ secolŭ (376—453) a ocupatŭ Dacia Traiană. Relaţiunile străbunilorŭ noştri cu aceştĭ barbarĭ aŭ fostŭ fórte reservate.

Âncă de la apariţiunea Hunilorŭ la Marea-Négră şi năvălirea lorŭ în Dacia Traiană sub Balomir, coloniile romane se vĕḑură nevoite a se retrage în munţiĭ patrieĭ până să trécă prima furie a tempesteĭ. Huniĭ, ca poporŭ nomadŭ nu aveaŭ obiceiŭ a se stabili în ţĕrile cucerite pentru a şi le apropia prin nimicirea saŭ desnaţionalisarea aborigenilorŭ. Plata unuĭ tributŭ anualŭ, consistând maĭ cu sémă în cereale şi alte obiecte de hrană, precum şi óre-care ajutóre de óste la casŭ de trebuinţă, eraŭ suficiente popórelorŭ învinse pentru ca să'şĭ conserve óre-cum libertatea lorŭ

naţională, politică şi socială, pentru ca să pótă trăi in ţéra lorŭ după datinile şi obiceiurile lorŭ.

Prin urmare coloniile romane din Dacia Traiană îndata ce furia Hunilorŭ se maĭ calmă, începură a eşi la ivélă, luară coragiulŭ a descinde maĭ către câmpie şi a începe să cultive pămêntulŭ, să desvolte industria lorŭ. Huniĭ, începêndŭ a înţelege şi a preţui bine-facerile civilisaţiuneĭ romane, respectară liniştea şi travaliulŭ coloniilorŭ romane de la care trăgeaŭ marĭ folóse pentru existenţa lorŭ proprie.

Astŭ-felŭ, şi sub dominaţia sĕlbatecilorŭ Hunĭ, străbuniĭ noştri aflară miḑlocŭ de a trăi óre-cum pacĭnicŭ în ţéra lorŭ natală, de a-şĭ continua desvoltarea lorŭ materială şi morală. Huniĭ ancă le era de folosŭ, căcĭ iĭ garanta despre orĭ-ce altă invasiune barbară.

CAP. III.

Dacia Traiană sub Gepiḑĭ 454—567.

Am arĕtatŭ la capitolulŭ I. că, la venirea lorŭ, Goţiĭ eraŭ împărţiţĭ în treĭ marĭ părţĭ. Am spusŭ că doă din aceste marĭ corpurĭ, Visigoţiĭ şi Ostrogoţiĭ, s'aŭ aşeḑatŭ în regiunea nordică a Dunăriĭ a Mării-Negre şi a mării de Azof, de la Tissa până la Rha saŭ Volga. Celŭ d'alŭ treilea corpŭ al Goţilorŭ, numitŭ Gepiḑĭ, s'a aşeḑatŭ la nordulŭ Alpilorŭ Bastarnicĭ, adică în Galiţia la sorgintele

Vistuleĭ. La 453, dupe mórtea luĭ Atila, Gepiḑiĭ carĭ fusese subjugaţĭ de către Hunĭ, scuturară acestŭ jugŭ sub comanda unuĭ gepid, Ardarik, şi se stabilescŭ între Tisa, Dunăre şi Carpaţĭ, unde formésă unŭ imperiŭ puternicŭ.

Către anulŭ 548. puterea totŭ crescêndă a Longobarḑilorŭ, carĭ devenise vecinĭ cu Gepiḑiĭ, aprinse între aceste doă popóre unŭ resbelŭ sângerosŭ, care aduse la ruină şi la distrugere puterea Gepiḑilorŭ : Avariĭ sunt chemaţĭ de Longobarḑĭ ca să le dea ajutorŭ în contra Gepiḑilorŭ. Eĭ puseră Longobarḑilorŭ condiţie ca să le dea jumătate din prăḑĭ şi întrégă ţéra Gepiḑilorŭ; Longobarḑiĭ priimiră condiţiile Avarilorŭ. Atuncĭ Longobarḑiĭ uniţĭ cu Avariĭ batŭ şi nimicescŭ într'atâta oştile Gepiḑilorŭ în câtŭ nu rĕmase nicĭ unŭ oşténŭ care să ducă la aĭ lorŭ vestea desastruluĭ (567). Astŭ-felŭ imperiulŭ Gepiḑilorŭ este distrusŭ cu desăvêrşire şi rĕmăşiţele lorŭ risipite cu totulŭ. Dacia Traiană deşértă de acestŭ soiŭ de barbarĭ, se prepară a priimi într'ènsa alţĭ barbarĭ, póte şi maĭ rĕĭ de câtŭ dênşiĭ.

Şi în cursulŭ ocupaţiuneĭ Gepiḑilorŭ, coloniile romane avură a îndura multe neajunsurĭ şi fură nevoite a duce o viaţă fórte retrasă în munţiĭ Patrieĭ. Relaţiunile lorŭ cu Gepiḑiĭ aŭ fost fórte reservate. Eĭ aŭ pututŭ cu tóte astea şi în acestŭ lungŭ spaţiŭ de timpŭ să-şĭ conserve naţionalitatea, limba, religia şi obiceiurile.

CAP. IV.

Dacia Traiană sub Avarĭ, 567—568.

Avariĭ aŭ fostŭ unŭ popolŭ barbarŭ de origină asiatică, de acelaşĭ rémŭ ca şi Huniĭ. Către anulŭ 557 eĭ se aflaŭ spre occidentŭ de Donŭ, de unde veniră în curêndŭ să se stabiléscă pe ţĕrmiĭ Dunăriĭ. Alboin regele Longobarḑilorŭ, aflându-se în resbelŭ cu Gepiḑiĭ, i-a chematŭ în ajutorulŭ sĕŭ. Avariĭ, precum vĕḑurămŭ maĭ susŭ, venindŭ în ajutorulŭ Longobarḑilorŭ, imperiulŭ Gepiḑilorŭ fu distrusŭ cu desăvêrşire; iar eĭ se aşeḑară pe ruinele lorŭ.

Avariĭ d'abia se stabiliră în Dacia Traiană şi unŭ evenimentŭ neaşteptatŭ pentru dênşiĭ iĭ determină a abandona cu totulŭ acéstă ţéră: Peste unŭ anŭ după distrugerea imperiuluĭ Gepiḑilorŭ, Alboin regele Longobarḑilorŭ trece în Italia de susŭ şi o cucereşte; iar Panonia, ţéra ce eĭ ocupase până atuncĭ în decursŭ de vre 42 de anĭ, o abandonă şi o lasă amicilorŭ şi aliaţilorŭ lorŭ, Avariĭ. Atuncĭ Avariĭ esŭ cu totul din Dacia Traiană şi se aşéḑă în Panonia şi în câmpiile dintre Tissa şi Dunăre (568).

Cu modulŭ acesta coloniile romane din Dacia Trâiană nu avură nimicŭ a suferi din partea Avarilorŭ. După strămutarea lorŭ în Panonia, Dacia rĕmase multŭ timpŭ liberă şi ne supărată despre orĭ-ce invasiune barbară.

Avariĭ eraŭ înalţĭ de talie belicoşĭ, dar perfidĭ. Eĭ campaŭ sub tende mobile şi n'avură vre o dată alte oraşe de câtŭ lagările lorŭ imense carĭ, dispuse în formă de cercurĭ concentrice, luaŭ numele de inele. Căpetenia lorŭ se numia Kan saŭ Kagan. Limitele imperiuluĭ Avarilorŭ aŭ variatŭ fórte multŭ. In timpulŭ estensiuneĭ sale celiĭ maĭ marĭ, (690—630), elŭ coprindea imensele deşerturĭ de la nordulŭ Dunăriĭ inferióre, de la Lusacia până dincolo de Don. După destrucţiunea Avarilorŭ de către Pepin II, în anulŭ 795, Carolŭ-celă-Mare nu conservă dintr'ènsulŭ de câtŭ partea occidentală, situată între Tissa şi Inn. Din acéstă parte Carolŭ-celŭ-Mare făcu o margine (une marche) a imperiuluĭ Francilorŭ, numită Avaria.

Dupe ce Avariĭ abandonară Dacia cu desăvêrşire, o eră nouă se deschide pentru nefericiţiĭ noştri străbunĭ din Dacia Traiană. Rĕmaşĭ cu totulŭ liberĭ în ţéra lorŭ natală despre orĭ-ce ocupaţiune barbară, eĭ părăsescŭ locurile cele strimte şi umbróse ale munţilorŭ şi se lăţescŭ fără nicĭ o témă preste întinsele şi mănósele câmpiĭ ale Patrieĭ.

De la venirea numeróselorŭ coloniĭ romane în Dacia ca s'o împopulese, trecuse destulŭ timpŭ pentru ca din acéstă lume romană să se nască unŭ popolŭ nuoŭ, naţiunea română de astădĭ. Acestŭ nuoŭ popolŭ, aşedându-se in grupe nu-

meróse, astŭ-felŭ precum trăise atâţea secolĭ în retragerile lorŭ, formésă în diferite părţĭ ale Dacieĭ maĭ multe ducate saŭ domniate, despre carĭ vomŭ vorbi maĭ departe la loculŭ lorŭ.

CAP. V.

Slaviĭ.

Este în genere astăḑĭ admisŭ că Slaviĭ aparţinŭ raseĭ indo-europene şi că s'aŭ stabilitŭ în Europa ca Celţiĭ, Germaniĭ şi Pelasgi, pe timpulŭ migraţiunilorŭ celorŭ marĭ. Epoca veniriĭ lorŭ în Europa este unulŭ din acele fapte primordiale care scapă istorieĭ. Cu tóte astea, uniĭ istoricĭ punŭ stabilirea Slavilorŭ la Vestulŭ rîuluĭ Volga celŭ puţinŭ cu 15 secolĭ înainte de Hristosŭ.

Limitaţĭ la Nordulŭ şi spre Orientuluĭ Europeĭ, în basinulŭ dintre Vistula, Dnipru şi culmea cea maĭ nordică a Carpaţilorŭ, pacĭnica rasă slavă, fracţionată în o mulţime de triburĭ diverse, n'a formatŭ nicĭ o dată unŭ corpŭ ameninţătorŭ care să inspire temere imperiuluĭ Romanŭ. Eĭ trăiaŭ alăturĭ cu popórele germane. Când aceste popóre începură a se mişca şi se revărsară asupra imperiuluĭ Romanŭ, preste Rinŭ şi Dunăre, Slaviĭ ocupară locurile abandonate de dênsele.

Astŭ-felŭ, în secolulŭ al II-lea al eriĭ nóstre, Germaniĭ părăsindŭ Prusia de astăḑĭ şi înaintândŭ către fruntariele imperinluĭ Romanŭ, Slaviĭ le iaŭ

locului, şi staŭ aci până la ivasiunea Hunilor. Indată după desfiinţarea imperiuluĭ Hunilorŭ (453), Slaviĭ ocupară ţĕrile de la Nordulŭ Carpaţilorŭ, şi peste vre-o 50 de anĭ eĭ se întinseră şi asupra ţĕrilorŭ de la Nordulŭ Dunăriĭ, asupra Moldoveĭ şi a câmpiilorŭ Ţĕriĭ-Româneştĭ, de unde făceaŭ incursiunĭ dese şi desastróse în Moesia, Tracia şi Macedonia.

Regiunea până unde s'aŭ întinsŭ Slaviĭ în Dacia-Traiană, între secoliĭ V—VIII, ḑice D-nu Hăsdeŭ, în istoria critică a Românieĭ pag. 269, se póte delimita aproximativŭ trăgêndŭ o linie de la Brăila prin Buzĕŭ şi Ploeştĭ până în Tîrgoveşte, apoĭ de la Tîrgoveşte prin Bucureştĭ până la Olteniţă saŭ Călăraşĭ şi în fine de aci pe Dunăre iarăşĭ până la Brăila. Iar centrulŭ populaţieĭ slave din acestŭ spaţiŭ era la gura Ialomiţeĭ.

Slaviĭ pătrunsese în Dacia-Traiană şi se stabilise anume în partea mlăştinósă şi pustie, despre Rĕsăritŭ şi Miaḑă-ḑi a Ţĕriĭ-Româneştĭ, precumŭ arătarămŭ maĭ susŭ, âncă din secoluluĭ al V-lea şi botezară aci o mulţime de rîurĭ şi localităţĭ. Eĭ însă nu veniră în atingere cu Româniĭ de câtŭ fórte târḑiŭ, în secunda jumătate a secoluluĭ VII. Străbuniĭ noştri, ḑice D-nu Hăsdeŭ în istoria critică a Românieĭ pag. 269, descinḑêndŭ din munţiĭ Olteniei şi aĭ Muşcelului, aŭ înaintatŭ gradatŭ către Răsăritŭ, unde deteră peste nişte numirĭ locale slavice deja inrădăcinate, pe care le-a şi adoptatŭ în cea maĭ mare

parte. Mişcarea Românilorŭ spre Ialomiţă, adaogă D-nu Hăsdeŭ, se póte fixa cu destulă precisiune în intervalulŭ secundeĭ jumătăţĭ a secoluluĭ al VII.

Raporturile Slavilorŭ cu Româniĭ aŭ fostŭ maĭ de totŭ nule. Numaĭ prin cirilismŭ Slaviĭ aŭ esercitatŭ o mare influenţă asupra Românilorŭ; dar acéstă influenţă prin limbă a fostŭ cu totulŭ culturală, fără să fi avutŭ nevoe de vre-o intervenire etnică.

Acţiunea Slavilorŭ asupra limbeĭ române, ḑice D-nu Hăsdeŭ în istoria critică a Românieĭ, a fostŭ eminamente culturală, întroducêndu-se prin cirilismŭ dupe secolulŭ al IX, apoĭ respîndindu-se şi întărindu-se în graiulŭ poporuluĭ şi în terminologia topografică, prin usulŭ oficialŭ, prin liturgie. Astă influenţă a duratŭ şépte secolĭ, până la anulŭ 1700.

In imperiulŭ Romanŭ se aflaŭ chiar din secolulŭ al V vre-o şépte naţiunĭ slave. Greciĭ avură a susţine multe lupte în contra Slavilorŭ în secolulŭ al VI. Slaviĭ se aliară cu Avariĭ şi pătrunseră cu eĭ până împrejurulŭ Constantinopoleĭ; apoĭ curêndŭ dupe aceea îĭ vedemŭ sub muriĭ Tesaloniculuĭ. In secolulŭ al VI Slaviĭ aveaŭ pămênturĭ la Sudulŭ Dunăriĭ. Relaţiunile lorŭ cu Greciĭ nu aŭ fostŭ totŭ-d'a-una ostile. Unŭ mare numĕrŭ din eĭ luară chiarŭ şi serviţiŭ la curtea Bizanţiuluĭ. Eĭ a trebuit negreşitŭ să fi îmbrăţişatŭ religiunea creştină, căcĭ altŭ-felŭ Greciĭ nu

i-ar fi primit maĭ cu sémă în serviţiulŭ armateĭ.

Maĭ târdiŭ, dupe venirea Bulgarilorŭ în peninsula Balcanică, Slaviĭ, fórte preponderenţĭ deja în nordulŭ peninsuleĭ elenice, esercitară o mare influenţă asupra Bulgarilorŭ, popolŭ turanicŭ. Asparuk, unulŭ din căpeteniile Bulgarilorŭ, străbate Dunărea la anulŭ 679 şi ia cele doă Moesiĭ de la Constantinŭ Pogonatŭ. Slaviĭ carĭ locuiaŭ acolo, cu tóte că aŭ priimit numele şi jugulŭ învingătorilorŭ, le impuse însă limba lorŭ şi maĭ târdiŭ şi credinţa lorŭ religiósă.

Cu patru-ḑecĭ de anĭ maĭ înainte, Serbiĭ şi Croaţiĭ se stabilise în vechea Ilirie şi pe cóstele mării Adriatice. Heraclius, chemându'ĭ în ajutorŭ, din Croaţia cea Mare situată la pólele de totŭ nordice ale Carpaţilorŭ, în contra Avarilorŭ, le abandonă ţéra care se întinde de la Sava până la Narenta. Indată eĭ se divisară şi formară doă popóre destulŭ de distincte între ele, Serbiĭ şi Croaţiĭ. Supuşĭ când Grecilorŭ, când Francilorŭ, Croaţiĭ îşĭ redobândiră maĭ târdiŭ unŭ momentŭ independinţa; coróna Croaţieĭ trecu în secolulŭ al XI pe capulŭ regeluĭ Ungarieĭ.

Diferitele state slavone din Europa s'aŭ formatŭ de la secolulŭ al VII—X. Rasa slavă forméză astădĭ patru marĭ grupe: Rusă, Polonă. Boemă şi Jugo-Slavă.

Grupele slave din Orientŭ precum Serbia, Bosnia şi Herţegovina, Montenegru, Serbiĭ-Croaţĭ şi Dalmaţĭ aĭ Austrieĭ, Bulgaria de dincóce şi de

dincolo de Balcanĭ, facŭ parte din grupa Jugo-Slavă şi formézā cu toţiĭ o populaţiune slavă de peste 11 milióne.

CAP. VI

Bulgariĭ.

Am vĕdutŭ la capitolulŭ precedentŭ că rasa slavă se presintă sub patru marĭ grupe : Rusă, Polonă, Boemă şi Jugo-Slavă. Am maĭ vĕdutŭ că Bulgariĭ, de origină turanică, facŭ parte din grupa Jugo-Slavă.

Acéstă naţiune slavă, pe timpulŭ împăratuluĭ Heraclius, cam pe la anulŭ 634 p. cr., forma o domnie însemnată la Don, sub o căpetenie a sa Cubrat. Acestŭ domnitorŭ al Bulgarilorŭ încetă din viaţă la anulŭ 666, lăsândŭ dupe sine cincĭ fiĭ : pe Butaia, Contaragŭ, Asparucŭ, Rean şi Alzecŭ. Maĭ înainte de a'şĭ da sufletulŭ, bătrînulŭ şi esperimentatulŭ monarcŭ chiamă înaintea sa pe câte cincĭ fiiĭ sĕĭ şi le recomandă ca să stea uniţĭ în ţéra lorŭ, daca voescŭ să rĕmâe nesupăraţĭ şi neînvinşĭ din partea duşmanilorŭ.

Dar Cubrat abia murise şi fiiĭ sĕĭ, luându'şĭ fie-care partea ce i se cuvenea din ostaşĭ şi din poporŭ, apucară în diferite direcţiunĭ : Butaia singurŭ rĕmase în loculŭ unde domnise şi murise gloriosulŭ sĕŭ părinte. Contaragŭ trece Donulŭ şi se îndreptéză către Asia. Rean se duce în Panonia, unde este silitŭ a se supune Avarilorŭ.

Alzecŭ înaintésă până în Italia, unde se supune Longobarḑilorŭ. Iar Asparucŭ, celŭ d'alŭ treilea fiŭ al luĭ Cubrat, străbătêndŭ Dnistru şi Nipru, vine la gurele Dunăriĭ şi aci se aşéḑă în spaţiulŭ dintre Prutŭ, Dunăre, Marea-Négră şi Nistru, care se chémă Onglu saŭ Honglon.

Bulgariĭ nu rĕmânŭ aci de câtŭ vre-o 14 anĭ. Din loculŭ în care se aşeḑase, Asparucŭ face dese incursiunĭ în imperiulŭ bizantinŭ. Imperatorele Constantinŭ al IV Pogonat, aflândŭ despre venirea la Dunăre a unuĭ asemenea némŭ barbarŭ care făcea atâtea stricăciunĭ în imperiulŭ sĕŭ, se îngriji fórte tare şi luă măsurĭ pentru a stîrpi rĕulŭ.

Pogonat se prepară de óste şi porneşte asupra Bulgarilorŭ atâtŭ pe uscatŭ, pe la gurele Dunăriĭ, câtŭ şi cu o flotă pe Marea-Neagră. Bulgariĭ, ca să nu fie apucaţĭ din doă părţĭ, se retraseră în Honglon unde se întăriră. Aci viindŭ şi Pogonat cu óstea, stete maĭ multe ḑile fără să întreprinḑă ce-va. Duşmaniĭ se aflaŭ uniĭ în faţa altora ne cutezândŭ nicĭ uniĭ nicĭ alţiĭ să ia iniţiativa.

Dar Pogonat aflându se bolnavŭ, se vĕḑu silitŭ a lăsa óstea şi a se duce la băĭ în Mesembria. Elŭ lăsă în locu'ĭ pe generaliĭ sĕĭ cu ordinŭ ca să ţie pe Bulgarĭ asediaţĭ cu întăririĭ. Dar óstea bizantină înţelegêndŭ despre plecarea imperatoreluĭ, se intimidésă şi se risipeşte, fără să fie atacată şi gonită de nimenĭ.

Bulgariĭ, încuragiaţĭ de slăbiciunea ósteĭ bizantine, părăsescŭ îndată cu totulŭ locurile ce ocupaseră până aci la gurele Dunăriĭ şi, óste şi popolŭ, trecŭ cu toţiĭ în Moesia (679). Asparucŭ se ia în góna ósteĭ luĭ Constantin, omóră şi prinde multă dintr'ênsa, ajungêndŭ astŭ-felŭ până la cetatea Varna şi la strîmtorile Emuluĭ.

Incuragiaţĭ de aceste succese, Bulgariĭ se îmbărbătésă, păşescŭ înainte şi începŭ a prăda şi a arde cetăţile şi oraşele de dincolo de Balcanĭ. Impĕratulŭ, pentru a pune capătŭ acestuĭ desastru, se vede silitŭ a încheea o pace umilitóre cu Bulgariĭ, plătindu-le pe fie-care anŭ o sumă de banĭ.

In urma unorŭ resultate atâtŭ de considerabilĭ şi dupe ce învinseră şi supuseră şi pe cele şépte némurĭ slave carĭ se stabiliseră âncă din secolulŭ al V-lea între Balcanĭ şi Dunăre, Bulgariĭ, înfiinţară în drépta Dunăriĭ unŭ regatŭ bulgarŭ (680), care deveni în curîndŭ puterniculŭ regatŭ Bulgaro-Românŭ.

In Moesia de miḑlocŭ se strămutase âncă de pe timpulŭ luĭ Aurelian, din Dacia-Traiană, o numerósă populaţiune română care maĭ crescuse şi se maĭ adăogase cu timpulŭ. Ea se stabilise şi trăia aci în nişte locurĭ muntóse şi inaccesibile la orĭ-ce felŭ de năvălirĭ. Acéstă populaţiune română, vechĭ descendinţĭ din coloniile romane, aveaŭ o situaţiune escepţională în raportŭ cu imperiulŭ bizantinŭ. Forţĭ prin posiţiunile lorŭ naturalĭ, Românii de aci se bucuraŭ de o quaḑi

independinţă, avêndŭ moşiile lorŭ, cetăţile şi oraşele lorŭ, dândŭ grecilorŭ numaĭ nişte imposite uşóre, la care se supuneaŭ de bună voe.

Bulgariĭ, ne putêndŭ supune loruşĭ şi acéstă populaţiune, precum făcuse cu tóte cele-l'alte némurĭ câte locuiaŭ în peninsula Balcanică, se vĕdură nevoiţĭ, pentru întărirea puteriĭ lorŭ proprii, să le céră alianţa. Astŭ-felŭ prin bună înţelegere poporulŭ bulgarŭ, unitŭ cu Românii din Moesia, formară puterniculŭ regatŭ Bulgaro-Românŭ. Acestŭ regatŭ s'a sfărîmatŭ la 1018 de armele victorióse ale imperatoruluĭ bizantinŭ Basiliŭ al II, care din acéstă causă s'a supra-numitŭ bulgaroctonulŭ.

In cursŭ de doĭ secolĭ de la venirea lorŭ, Bulgariĭ, în contactŭ atâtŭ cu Românii, cariĭ eraŭ deja creştinĭ de maĭ mulţĭ secolĭ şi aveaŭ unŭ gradŭ pronunţatŭ de civilisaţie adusă cu dênşiĭ din Italia; câtŭ şi cu Slaviĭ carĭ eraŭ maĭ numeroşĭ de câtŭ dênşiĭ şi carĭ, prin contactulŭ lorŭ cu Bizantiniĭ dobândise un gradŭ de cultură şi mulţĭ dintr'ênşiĭ se creştinase, Bulgariĭ, ḑicŭ, priimiră o influenţă aşa de mare din partea acestorŭ doă némurĭ, în câtŭ eĭ işĭ perdură limba şi obiceiurile lorŭ cele barbare, se creştinară pe la anulŭ 864 şi deveniră unŭ popolŭ slavonŭ cu totulŭ nuoŭ.

Dupe desfiinţarea regatuluĭ Bulgaro-Românŭ, Bulgariĭ căḑură cu desăvêrşire sub jugulŭ bizantinilorŭ. Românii însă din Balcanĭ nu avură totŭ

aceiaşĭ sórtă. Protejiaţĭ de posiţiunile lorŭ cele muntóse, eĭ îşĭ conservară ca şi maĭ înainte de a se uni cu Bulgariĭ o semi-independinţă, supuindu-se numaĭ la óre-care dărĭ uşóre către Bizantinĭ. Acéstă stare de lucrurĭ a duratŭ numaĭ până la anulŭ 1186 cândŭ, în urma rescóleĭ ridicată şi condusă de fraţiĭ Asan, Petru şi Iónŭ în contra luĭ Isaachie Angelŭ, aŭ înfiinţatŭ al doilea regatŭ Româno-Bulgarŭ care a duratŭ până la 1393, cândŭ s'a stărimatŭ de armele musulmane.

CAP. VII

Ungurii saŭ Maghiarii.

Emigraţiunea lorŭ în Europa. Stabilirea lorŭ în Ungaria de astădĭ.

Ungurii, poporŭ barbarŭ de origină Uralo-finesă, locuiaŭ în timpiĭ preistoricĭ pe pantele septentrionale ale munţilorŭ Uralĭ şi se întindeaŭ până pre cóstele Oceanuluĭ Glacial. Acesta a fostŭ punctulŭ lorŭ de plecare.

Dupe greculŭ Teofilactŭ şi latinulŭ Iornandes, Ungurii locuiaŭ în secolulŭ al VI şi al VII între Volga şi sorgintele rîuluĭ Ural saŭ Jaik. Eĭ aveaŭ ca vecinĭ maĭ multe popóre finese: pe Kazarĭ spre miadă-ḑi la nordulŭ mării Caspice, pe Bulgarĭ, pe Baschirĭ, pe Pecinaghĭ, etc.

Din causa mişcărilorŭ saŭ năvălirilorŭ Kazarilorŭ şi a Pecinaghilorŭ, Maghiariĭ fură nevoiţĭ

să'şĭ abandone de doă orĭ locaşulŭ lorŭ. Eĭ se strămutară maĭ ântêiŭ în Lebedia [1]), apoĭ maĭ târdiŭ în Atel-Cuzu.

Unguriĭ n'aŭ rĕmasŭ mult timpŭ în regiunea dintre Tanais şi Dnipru. Unŭ atacŭ bruscŭ şi furiosŭ din partea Pecinaghilorŭ goni din naintea lorŭ lorŭ triburile ungare. Împinse ca de o tempestă, ele nicĭ nu maĭ potŭ ca să emigrese tóte împreună şi de comunŭ accordŭ. Despărţite pentru totŭ-dé-una în doă trupe fórte inegale, cea maĭ puţinŭ numerósă, se îndreptésă către Sudŭ-Estŭ spre Persia; iar cea maĭ numerósă, sub comanda luĭ Lebedia, se îndreptésă către Vestŭ, şi se opreşte în Atel-Kuzu [2]), în cursulŭ secoluluĭ al IX-lea.

Unguriĭ eraŭ împărţiţĭ în şépte triburĭ carĭ se numeaŭ: Nijek, Kar. Kaz, Meger, Kurtigyarmat, Tarjan, Ienö. Dupe opiniunea cea maĭ acreditată aceste nume sunt chiar nume de persóne, aplicate apoĭ la o populaţiune întrégă. Unŭ alŭ optulea tribŭ, ruptŭ din naţiunea Kazarilorŭ în urma uneĭ rescóle, veni de se incorporă cu naţiunea maghiară în Atel-Kuzu. Maghiariĭ îşĭ ale-

---

[1]) Lebedia este regiunea dintre Don saŭ Tanais şi Dnieper saŭ Boristene. Dupe Porfirogenitu, Lebedia nu este altŭ-ceva de câtŭ numele primuluĭ şefŭ militarŭ al Ungurilorŭ, numitŭ Lebedia.

[2]) Dupe versiunea cea în genere admisă, Atel-Kusu însemnésă *între rîurĭ*. Iar câtŭ despre situaţiuuea geografică a acesteĭ a treĭa reşedinţe a Maghiarilorŭ ea, dupe Constantin Porfirogenitu, este între rîurile: Dnipru, Bugu, Dnister, Prutu şĭ Siretu.

sese chiar din Lebedia de principe pe Arpad, fiulŭ luĭ Almu.

Pe când Ungurii se aflaŭ în Atel-Kuzu, Leon al VI care se suise pe tronulŭ Constantinopoleĭ în anul 886 avea necontenitŭ resbelŭ cu Simeon regele Bulgarilorŭ. În urma maĭ multorŭ învingerĭ ce suferise de la Bulgarĭ, elŭ se vĕḑu nevoitŭ să trimiţă ambasadorĭ la Arpad ca să-ĭ céră alianţa. Acésta deschise Ungurilorŭ calea către centrulŭ Europeĭ.

Ungurii trecură pe la gurile Dunăriĭ şi pătrunseră în Bulgaria. Dupe maĭ multe lupte în contra Bulgarilorŭ, eĭ s'aŭ întorsŭ în ţéra lorŭ încărcaţĭ de jafuri.

A doa óră când Ungurii, chemaţĭ de Bizantinĭ, trecură iar în Bulgaria, Bulgarii escitară pe Pecinaghĭ în contra lorŭ. Aceştia, vechĭ inemicĭ aĭ Ungurilorŭ, profitândŭ de lipsa lorŭ de a casă năvălescŭ cu furie în ţéra lorŭ, omóră femeĭ, bătrînĭ şi copiĭ şi o devastésă cu totulŭ. Când Ungurii se întórseră a casă şi vĕḑură starea deplorabilă în care le ajunsese ţéra, eĭ se deciseră a abandona Atel-Cuzu şi a pâşi maĭ înainte.

Singura direcţiune posibilă ce puteaŭ să ia Ungurii era aceea de către Nord-Vestŭ. Eĭ se îndreptară dar către partea aceea unde trebuia să dea de Ruşĭ şi de Polonĭ.

Enorma migraţiune a Ungurilorŭ căta să lase urme adîncĭ şi neşterse despre trecerea lorŭ. Dupe o resistenţă deşartă din partea ruşilorŭ,

Ungurii îi încongióră în Kievŭ. Vĕḑêndŭ că Ungurii se prepară a da asaltŭ cetăţii şi ne maĭ sperândŭ în vre unŭ succesŭ, principii ruşĭ cerŭ pacea. Eĭ o obţinŭ prin plata unuĭ tributŭ şi a altorŭ condiţiunĭ oneróse.

Dupe încheerea păciĭ, Ruşiĭ, voind să scape de Unguri, îi indémnă să trécă peste munţĭ şi să cucerésca Panonia, ţéră fertilă care a fostŭ o dată a luĭ Atila. Ungurii, atraşĭ de avantagele ce li se promiteaŭ că vorŭ afla în Panonia, inaintésă în Galiţia. Principele acesteĭ ţĕrĭ, coprinsŭ de spaimă, ese înaintea Ungurilorŭ desculţŭ, aducêndu-ĭ darurĭ preţióse, banĭ şi ostatecĭ. Elŭ, ca şi Ruşiĭ, indémnă pe Unguri ca să trécă în Panonia. Elŭ maĭ dete Maghiarilorŭ şi treĭ miĭ de ţĕranĭ cu sape şi cu topóre ca să le deschiză o cale printre codriĭ Carpaţilorŭ până în ţéra ce âncă de atuncĭ pórtă numele de regatulŭ Ungarieĭ.

Principele Galiţieĭ spunea Ungurilorŭ că în Panonia, care este la drépta Dunăriĭ, Romaniĭ aŭ aşeḑatŭ pe păstoriĭ lorŭ, fiindŭ acolo păşunĭ abondente. Ţéra dintre Dunăre şi Tisa, coprinsă o dată de marele Rean (666), astăḑĭ se locueşte de sclavĭ şi de Bulgarĭ şi aŭ ca duce pe Salanu, strănepotulŭ luĭ Rean. Acéstă ţéră se întindea spre Nord până în hotarele Ruşilorŭ şi a Lehilorŭ. Ţéra dintre Tisa şi codrulŭ Igfon, dintre rîurile Mureşulŭ şi Sameşulŭ (Crişiania) se stăpîneşte de ducele românŭ Menumorutŭ, străne-

potulŭ luĭ Morutŭ, care domneşte acolo peste Vlahĭ saŭ Românĭ. Iar ţinutulŭ dintre Mureşŭ Tisa, Dunăre până în Urscia (Orşova) şi laturea despre Ardélŭ, ilŭ stăpîneşte Glad, care a venit din Vidin şi domneşte peste Romaniĭ de acolo.

Maghiariĭ, în 889, străbătură cu multă ostenélă Carpaţiĭ şi se poprirā la Muncaciŭ unde se repausară 40 de ḑile şi de unde trebuia să pâşască înainte spre a-şĭ cuceri fiitórea lorŭ patrie. Dar eĭ aveaŭ înaintea lorŭ doă obstacole puternice peste care trebuia să trécă: regatulŭ luĭ Salanu şi ducatulŭ luĭ Menumorut.

Maghiariĭ pornirā maĭ întâiŭ încetŭ pe valea rîuluĭ Latorcza. Celŭ d'ântêiŭ statŭ ameninţatŭ fu acela al luĭ Salan. Sclaviĭ din acéstă regiune nu cutezară a se expune la o luptă inegală. Armata luĭ Arpad obţinu cu facilitate de la astă populaţiune totŭ ce-ĭ trebuia, şi astŭ-felŭ ajunse fără nicĭ unŭ obstacolŭ la oraşul Unghvar.

Salan, vĕḑêndŭ că o parte din supuşiĭ sĕĭ nu-ĭ apără drepturile nicĭ-de-cum, iar alţiĭ sunt spăimêntaţĭ, nicĭ nu cugetă la vre-o resistenţă seriósă. Cu tóte astea elŭ trimite ambasadorĭ la Arpad carĭ îĭ ţinŭ unŭ limbagiŭ demnŭ. Arpad, rĕspunḑêndu-le într'unŭ modŭ blândŭ, le declară că elŭ se mulţumeşte cu ţéra dintre munţĭ şi rîulŭ Sajo. Elŭ trimite la Salan treĭ din locotenenţiĭ sĕĭ, ca să inchee unŭ arangeamentŭ cu dênsulŭ. Trimişiĭ luĭ Arpad aduseră luĭ Salan darurĭ preţióse în schimbulŭ cărora nu cerea de la dênsulŭ de

câtŭ doă buteliĭ de apă din Dunăre şi o sarcină de iarbă din fînéţa Olpar, ca să le compare cu apa din Tanais şi cu iarba din Sciţia.

Asiguratŭ din partea luĭ Salan, Arpad îşi transportă tabăra maĭ spre Sudŭ în ţéra Tokay. De aci, ca să-şĭ asigure fruntaria de Nord, Arpad trimite pe o căpetenie, Boris, care mergêndŭ în susŭ pe malurile rîuluĭ Sajo, ajunse până la culmea munteluĭ Tara. Astŭ-felŭ hotarele Ungărieĭ de către Polonia eraŭ determinate.

Alte doă căpeteniĭ, Usud şi Veluk, sunt însărcinate să trécă Tisa şi să mérgă la Bihor să céră luĭ Menumorut ca să'ĭ cedese ţĕrmiĭ Sameşuluĭ. Dar Menumorut îĭ respinge cererea, blamândŭ tot de o dată slăbiciunea regeluĭ Salanu. Arpad trimite atuncĭ pe Tosulŭ şi Zabosulŭ cu doă corpurĭ de armată asupra luĭ Menumorut ca să'lŭ învingă cu armele; dar óstea maghiară este respinsă cu perderĭ însemnate.

Pe când generaliĭ luĭ Arpad se aflaŭ în luptă cu Menumorut, una din căpeteniile maghiare, Tuhutum, s'a apropiat de hotarele Ardealuluĭ. Aci elŭ, informându-se prin ómenĭ trimişĭ într'adinsŭ despre bunătatea şi fertilitatea aceliĭ ţĕrĭ, a conceputŭ dorinţa de a cuceri Ardealulŭ pentru sine. De aceea elŭ a cerut óste de la Arpad cu care a şi pătrunsŭ în Ardealŭ.

Dar aci domnea preste românĭ ducele Gelu care, surprinsŭ de neaşteptata călcare a Ungurilorŭ, nu a esitatŭ de a le eşi înainte cu ar-

mia sa. Armata luĭ Gelu fiindŭ maĭ puţinŭ numerósă de câtŭ aceea a luĭ Tuhutum, elŭ îşĭ luă posiţie în faţa ungurilorŭ pe marginea rîuluĭ Almaşu. Tuhutum se vĕḑu silitŭ atuncĭ să alerge la o stratagemă. Elŭ îşĭ despărţi armata în doă: o parte o ţinu în faţa luĭ Gelu; iar pe ceea-l'altă o trimise maĭ în susulŭ rîuluĭ pe unde, trecêndŭ apa pe nesimţite, apucă armia luĭ Gelu pe la spate. Astŭ-felŭ Gelu, coprinsŭ din doă părţĭ, se luptă cu desperare. Dar numĕrulŭ Ungurilorŭ fiindŭ multŭ maĭ mare, elŭ fu silitŭ să se retragă şi să mérgă într'o cetate a sa de unde să se bată maĭ cu avantagiŭ în contra Ungurilorŭ.

Urmăritŭ de Unguri, Gelu fu ajunsŭ dupe urmă şi ucisŭ la rîulŭ Copusŭ. Atuncĭ Românii vĕḑêndŭ pe ducele lorŭ mortŭ, pentru a evita o vărsare de sânge inutilă, daŭ mâna cu Tuhutum, îlŭ alegŭ de duca al lorŭ şi îĭ jură credinţă. Tuhutum, la rîndulŭ sĕŭ, jură că va respecta Românilorŭ tóte drepturile şi libertăţile lorŭ. Astŭ-felŭ Ardélulŭ, deşi avu numaĭ ducĭ din naţiunea maghiară, şĭ-a conservatŭ cu tóte astea drepturile sale politice şi sociale până la venirea Sântuluĭ Ştefan pe tronulŭ Ungarieĭ.

Intre acestea Arpad, deşi plinŭ de mânie în contra luĭ Menumorut, că nu a pututŭ să-lŭ învingă, totuşĭ este silitŭ să-şĭ amîne resbunarea pentru maĭ târḑiŭ. Elŭ îşĭ întórce iar privirile asupra regatuluĭ luĭ Salanu. Acesta vĕḑêndŭ succesele luĭ Arpad, îĭ maĭ cedésă o parte din te-

ritoriulŭ sĕŭ până la rîulŭ Zaghira, şi în curênd Maghiariĭ, atingŭ fruntariile Moravieĭ-marĭ.

Armiile Maghiarilorŭ, sub comanda luĭ Zuard, a luĭ Cadusa şi a luĭ Hubu năvălescŭ asupra ţĕriĭ numită Gömör şi Nograd, unde nu întâmpină nicĭ o resistenţă din partea locuitorilorŭ. Dificultăţile începŭ de la marginile rîuluĭ Gran înainte. O parte din armata maghiară se aşéḑă în diferite puncte ale ţĕrmuluĭ ca să facă órecare fortificaţiĭ, pentru a putea resista la incursiunile Cehilorŭ şi Polonilorŭ.

Între rîurile Gran şi Vag, Maghiariĭ avură a susţine o luptă crâncenă în contra Moravilorŭ, dar rĕmaseră învingătorĭ. Eĭ luară tóte apărările ce Moraviĭ făcuse pe ţĕrmiĭ rîuluĭ Vag. În anulŭ 902 Moraviĭ învinseră o parte din armia maghiară; nu se ştie însă ce s'a maĭ întâmplatŭ în aniĭ următorĭ. Vedemŭ numaĭ că Moravia îşĭ perde existenţa eĭ politică şi este împărţită între Unguri, Germani şi Boemĭ.

Între acestea Salanu îşĭ conserva o parte din statulŭ sĕŭ; iar ducatulŭ luĭ Menumorut era âncă ne atinsŭ. Amîndoĭ aceştĭ suveranĭ însă trăiaŭ într'o condiţiune fórte precară în faţa Maghiarilorŭ. O astŭ-felŭ de existenţă dar era nesuferită. De aceea Salanu se decide la o ultimă încercare. Elŭ se ridică cu armele în contra Maghiarilorŭ. Într'o bătălie decisivă maĭ toţĭ Bulgariĭ cadŭ sub loviturile Maghiarilorŭ saŭ perŭ în apele Tiseĭ. Salanu fuge până la Belgrad unde

implóră ajutorulŭ luĭ Simeon imperatorele Bulgaro Românŭ. Duciĭ Maghiarilorŭ urmărescŭ pe Salanu până înaintea Belgraduluĭ şi trecŭ Dunărea dupe dênsulŭ. Eĭ silescŭ pe Simeon ca să abandone causa luĭ Salanu. Astŭ-felŭ regatulŭ luĭ Salanu dintre Tisa şi Dunăre cade cu totulŭ sub stăpînirea Maghiarilorŭ (904).

Ungurii aflându-se acum lîngă ducatulŭ luĭ Glad, care era între Mureşŭ, Tisa, Dunăre şi Carpaţĭ, adică banatulŭ Temişóreĭ de astădĭ, deciseră a-lŭ coprinde şi pe acesta. Arpad trimite pe Zuard, Kadusa şi pe Boita cu oştĭ nuoĭ, asupra luĭ Glad. O bătălie crâncenă şi sângerósă se dete la rîulŭ Temeşu; dar Glad fiind învinsŭ a scăpat într'o cetate. Aci Glad fiind încongiurat de Ungurĭ, s'a datŭ lorŭ prinsŭ şi astŭ-felŭ ducatulŭ sĕŭ a căḑutŭ sub mâna Ungurilorŭ (904). Îndată dupe aceea Ungurii aŭ coprinsŭ şi Sclavonia care se află între riurile Drava şi Sava şi o parte din Dunăre şi care se numia maĭ înainte Moravia-mare.

Stăpînŭ peste atâtea ţĕrĭ, Arpad căta să-şĭ îndrepte privirile asupra mănóseĭ ţĕrĭ de la drépta Dunăriĭ. Se ţine unŭ consiliŭ de resbelŭ între căpeteniile Maghiarilorŭ, şi se decide cucerirea Panonieĭ. În urma uneĭ espediţiunĭ bine condusă, Maghiariĭ devinŭ stăpînĭ şi peste Panonia. Unŭ singurŭ lucru maĭ trebuia pentru ca să se încoronese atâtea succese, repurtate de Arpad. Acésta era cucerirea ducatuluĭ luĭ Menumorut.

Arpad rănitŭ în amorulŭ sĕŭ propriŭ pentru învingerea ce suferise armele maghiare în bătălia ce se dedese la rîulŭ Crişu, decide a merge astă dată elŭ însuşĭ în contra luĭ Menumorut, cu o armie numerósă de Maghiarĭ la care se maĭ adăogase şi o mulţime de Secuĭ. Arpad asediasă pe Menumorut în cetatea sa Bihoru (Oradia Mare). În cursŭ de 12 ḑile s'aŭ dat multe asalturĭ şi s'aŭ făcutŭ multe atacurĭ sângeróse, dar tóte aŭ rĕmas fără nicĭ unŭ efectŭ de partea maghiarilorŭ. Arpad era turbat de mânie şi plinŭ de descuragiare, când vede că-ĭ vine unŭ solŭ din partea luĭ Menumorut. Acesta, ne avêndŭ de moştenitorŭ de câtŭ numaĭ o fată, a propus luĭ Arpad ca să-ĭ dea de ginere pe fiulŭ sĕŭ Zultu la care să trécă şi ducatulŭ sĕŭ dupe mórtea luĭ. Arpad priimeşte cu bucurie acéstă propunere; lupta încetéză de amêndoă părţile; armatele inamice se înfrăţescŭ şi se daŭ cu toţiĭ la veselia nunţiĭ. În astŭ-felŭ de modŭ intră şi ducatulŭ luĭ Menumorut sub protecţiunea Maghiarilorŭ.

Astŭ-felŭ este pe scurtŭ istoria emigrăriĭ şi stabilireĭ Ungurilorŭ în Europa. Acestŭ poporŭ barbarŭ, pornindŭ din regiunea septentrională a munţilorŭ Uralĭ, a descinsŭ gradatŭ şi a înaintatŭ până în centrulŭ Europeĭ, pretinḑêndŭ să facă parte din concertulŭ naţiunelorŭ civilisate şi libere. Dar contactulŭ lorŭ în cursŭ de atâţea secolĭ cu naţiunile civilisate ale Europeĭ, nicĭ

restriştele în carĭ aŭ căḑutŭ de atâtea orĭ, din causa nebunieĭ lorŭ, n'aŭ pututŭ să modifice nicĭ până astăḑĭ natura lorŭ sĕlbatecă şi egoistă. Fanaticĭ pentru naţionalitatea şi libertatea lorŭ proprie, eĭ nu permitŭ nicĭ uneĭ alte naţiunĭ, Românilorŭ maĭ cu sémă, să aibă dreptŭ de viaţă naţională în ţéra lorŭ natală. Puţinĭ la numĕrŭ (căcĭ abia sunt ca la 4 milióne), eĭ vorŭ să devie o naţiune mare şi puternică, usândŭ de miḑlócele cele maĭ barbare şi maĭ inumane, pentru a maghiarisa pe naţiunile de care sunt încongiuraţĭ. Dar acésta este o nebunie care, curêndŭ saŭ maĭ târḑiŭ, iĭ va duce de sigurŭ la peire.

CAP. VIII

Pecenaghii.

Pecenaghiĭ eraŭ unŭ popolŭ barbarŭ care, eşindŭ din Turchestan, a înaintatŭ către Jaik şi s'a aşeḑatŭ între Jaik saŭ Uralŭ şi între Volga. De aci eĭ, păşindŭ maĭ spre Vestŭ, s'aŭ aşeḑatŭ în anulŭ 892 în Lebedia, adică în regiunea dintre Don şi Dnieperŭ, unde aŭ statŭ 55 de anĭ. Iar în anulu 889 s'aŭ aşeḑatŭ în Atelcuzŭ, de unde aŭ gonitŭ pe Unguri.

Pecenaghiĭ, ca popolŭ nomadŭ, trăiaŭ sub corturĭ; eĭ se nutreaŭ cu carne crudă de totŭ felulŭ de animale domesnice şi sĕlbatice şi le bea sângele.

Dupe Constantin Porfirogenetu, dupe Kedren

şi Zonara, Pecenaghiĭ eraŭ împărţiţĭ în 13 horde saŭ triburĭ, avêndŭ fie-care căpetenia sa. Cele 13 triburĭ maĭ eraŭ şi ele împărţite în alte vre-o 40 de sub-divisiunĭ.

Pecenaghiĭ carĭ locuiaŭ în Atelcuzŭ, s'aŭ întinsŭ în anulŭ 915, dupe cum spune Engel, şi asupra uneĭ părţĭ din Muntenia. Românii, venindŭ în contactŭ cu Pecenaghiĭ, aŭ făcutŭ să se înlăture orĭ-ce sentimentŭ de duşmănie din partea lorŭ. Eĭ, ca popolŭ creştinŭ şi civilisatŭ, aŭ esercitatŭ asupra Pecenaghilorŭ o mare influenţă civilisătóre. Eĭ ĭ-aŭ făcutŭ să'şĭ lepede maĭ multe din obiceiurile şi moravurile lorŭ cele sĕlbatice şi aŭ determinatŭ pe mulţĭ dintr'ênşiĭ chiar să se creştinéscă; în fine între Românĭ şi Pecenaghĭ se stabilise unŭ felŭ de viaţă comună, căcĭ Pecenaghi făcêndŭ dese incursiunĭ în imperiulŭ bizantinŭ, aveaŭ necesitate de ajutorulŭ Românilorŭ.

Între aniĭ 1049 şi 1050, dupe cum ne spune Constantin Porfirogenetu, Kedren şi Zonara, stăpînirea Pecenaghilorŭ se întindea atâtŭ asupra Moldoveĭ cu Bassarabia şi Bucovina, câtŭ şi asupra uneĭ părţĭ însemnate din Muntenia, până pe la gurele Argeşuluĭ dupe uniĭ, iar dupe alţiĭ până în Aluta. În acelŭ timpŭ Pecenaghiĭ aveaŭ de voevodŭ pe Tirah, omŭ rĕŭ şi incapabilŭ. Elŭ voia să ucigă pe Kegen, una din căpeteniile celorŭ 13 triburĭ care era unŭ bunŭ ostaşŭ. Acesta trase în favórea sa doă din triburile Pecenaghi-

lorŭ şi se luă la luptă cu Tirah. Dar Tirah a vêndŭ în partea sa pe cele-l'alte 11 triburĭ, învinse pe Kegen care se vĕḑu nevoitŭ a trece Dunărea cu 20,000 de Pecenaghĭ. Aci, imperatorele Constantinŭ al IX Monahulŭ, le dete treĭ cetăţĭ spre locuinţă şi îĭ botesă pe toţĭ.

Kegen, ca să-şĭ resbune în contra luĭ Tirah, trecea adesea d'a stânga Dunăriĭ şi făcea marĭ stricăciunĭ Pecenaghilorŭ luĭ Tirah. Furiosŭ în contra luĭ Constantin Monahulŭ, pentru protecţiunea ce dedese luĭ Kegen care îĭ făcea atâta rĕŭ din imperiulŭ sĕŭ, Tirah trece în imperiulŭ bizantinŭ cu 800,000 pecenaghĭ. Acestŭ popolŭ de barbarĭ ar fi nimicitŭ póte imperiulŭ bizantinŭ; dar Pecenaghiĭ dându-se la bĕutură, al căriĭ efectŭ nu-lŭ cunoştea, căḑură cu toţiĭ prinşĭ în mânele bizantinilorŭ. Eĭ fură toţĭ desarmaţĭ, botezaţĭ şi aşeḑaţĭ în diferite localităţĭ ale imperiuluĭ bizantinŭ. Însuşĭ Tirah, împreună cu alţĭ 140 din notabiliĭ sĕĭ fură duşĭ la Constantinopole şi botezaţĭ.

Astŭ-felŭ a peritŭ şi acestŭ némŭ barbarŭ de pre pământulŭ Românieĭ; iar puţinele rĕmăşiţe de Pecenaghĭ ce maĭ rĕmăsese aci, se contopiră cu Cumaniĭ, dupe ce aceştia veniră în locurile ce ocupaseră Pecenaghiĭ.

CAP. IX

Uzii, Cumanii saŭ Polovcii.

Dupe ce Pecenaghiĭ aŭ trecutŭ cu toţiĭ în Bulgaria, în locul lorŭ, la anulŭ 1053, aŭ venitŭ Uziĭ şi Cumaniĭ saŭ Polovciĭ. Resturile de Pecenaghĭ ce maĭ remăsese în ţĕrile române fură fórte cu înlesnire absorbite de către Cumanĭ, căcĭ eĭ eraŭ unŭ popolŭ barbarŭ de acelaşĭ némŭ cu Pecenaghiĭ. Despre acésta ne încredinţésă Ana Comnena, care afirmă că Cumaniĭ vorbeaŭ aceiaşĭ limbă ca şi Pecenaghiĭ.

Uziĭ, dupe ce se stabilise în locurile părăsite de Pecenaghĭ, voescŭ, la anulŭ 1065, să trécă în Bulgaria pentru prădare. La trecerea lorŭ însă, eĭ sunt întîmpinaţĭ de óstea bizantină care le stă în potrivă. Cu tóte astea Uziĭ rĕmânŭ învingătorĭ. Imperatorele Constantin Duca trimite solĭ la căpeteniile Uzilorŭ şi cércă să-ĭ împace. Uziĭ nu priimescŭ condiţiunile propuse şi pâşescŭ înainte; eĭ devastă Tracia şi Macedonia. Constantin Duca se găteşte atuncĭ seriosŭ de resbelŭ; dar priimeşte vestea că căpeteniile Uzilorŭ s'aŭ suitŭ în luntri şi aŭ trecutŭ Dunărea; iar ceĭ remaşĭ s'aŭ stinsŭ cu totulŭ de ciumă, de fóme, de armele Bulgarilorŭ şi ale Pecenaghilorŭ.

Cu modulŭ acesta Uziĭ împuţinându-se fórte multŭ aŭ chematŭ, ḑice Engel, pe alţĭ maĭ mulţĭ

de la Caucasŭ şi de la rîulŭ Cuma, şi aceştia apoĭ s'aŭ numitŭ Cumanĭ.

În 1087, Cumaniĭ aŭ datŭ ajutorŭ de arme luĭ Solomon fostulŭ craiŭ aŭ Ungarieĭ care mergea asupra Bulgarieĭ şi a Tracieĭ. Dar eĭ aŭ fostŭ tăiaţĭ rĕŭ de către Alexie ântêiŭ Comnenu, imperatorele Bizanţuluĭ, sub care era atuncĭ Bulgaria.

Pecenaghiĭ carĭ trecuse şi se stabilise în imperiulŭ bizantinŭ, se resculaŭ adesea în contra imperatorilorŭ şi prĕdaŭ cetăţile şi ţinuturile din prejurŭ. Imperatorulŭ Alexie Comnenu a avutŭ adesea recursŭ la ajutorulŭ Cumanilorŭ, ca să ţie în respectŭ pe Pecenaghĭ.

În anulŭ 1091, Cumaniĭ ăncă aŭ datŭ luĭ Alexie Comnenu ajutorŭ mare de arme în contra Pecenaghilorŭ, pe care ĭ-aŭ stinsŭ maĭ cu totulŭ. Eĭ venise spre tabăra luĭ Alexie în numĕrŭ de 40 miĭ şi dupe ce aŭ bătutŭ şi aŭ stinsŭ pe Pecenaghĭ, chiar în nóptea aceea aŭ încărcatŭ prăţile şi aŭ fugitŭ preste Dunăre, temêndu-se ca să nu paţă ceva de la Bizantinĭ în carĭ n'aveaŭ confienţă.

În anulŭ 1094, Cumaniĭ intră cu putere mare în Bulgaria, străbatŭ prin strîmtorile Balcanilorŭ şi încongióră Adrianopoli în cursŭ de 48 de ţile. Dar până în fine eĭ sunt bătuţĭ cu perderĭ fórte considerabilĭ.

În fine în annlŭ 1152, pe când imperatorele Emanoil Comnenu pornise cu resbelŭ în contra

Longobarḑilorŭ, elŭ priimeşte veste că Cumaniĭ aŭ trecutŭ Dunărea şi pradă oraşele de pe lângă dênsa. Comnenu aflândŭ de unele ca acestea, a pornitŭ îndată în partea aceea şi a ordonatŭ ca şi corăbiile să plece către Dunăre.

Comnenu ajungêndŭ la Dunăre n'a maĭ găsitŭ pe Cumanĭ acolo, căcĭ eĭ aflândŭ de venirea luĭ acolo şi-aŭ redicatŭ lagărulŭ şi aŭ trecutŭ Dunărea îndată, intrândŭ maĭ în lăuntru în ţéra lorŭ. Comnenu urmărindu'ĭ cu óstea sa 'ĭ-a sositŭ dupe urmă şi lovindu'ĭ cu putere, a tăiatŭ mulţĭ dintr'ênşiĭ, iar pe alţiĭ 'ĭ-a făcutŭ prisonierĭ.

Astŭ-felŭ ţĕrile române ocupate de Cumanĭ, s'aŭ liberatŭ şi de aceştĭ barbarĭ.

Româniĭ din Muntenia, din causă că Pecenaghiĭ ocupase o dată o parte din ţéra lorŭ şi luase parte activă maĭ la tóte întreprinderile lorŭ resbelnice, fură confundaţĭ cu dênşiĭ. Scriitoriĭ bizantinĭ deteră şi Românilorŭ numele de Pecenaghĭ, chiar şi dupe ce Pecenaghiĭ periseră cu desăvêrşire din ţĕrile române. Totŭ astŭ-felŭ se întâmplă şi cu Cumaniĭ. Pentru că Cumaniĭ locuise o dată Moldova şi Bassarabia şi îĭ ajutase în resbelele ce aŭ purtatŭ preste Dunăre, Bizantiniĭ deteră şi Moldovenilorŭ numele de Cumanĭ.

Maĭ târḑiŭ, scriitoriĭ grecĭ numiră pe Româniĭ din ţéra Românéscă, din Moldova şi din Bassarabia nu numaĭ Pecenaghĭ şi Cumanĭ dar âncă

şi Sciţĭ. Aceste denumirĭ factice din scrierile bizantinilorŭ, aŭ adusŭ multă confusiune maĭ târdiŭ în privinţa multorŭ adevĕrurĭ istorice.

Pentru a evita dar orĭ-ce confusiune în înţelesulŭ istoricilorŭ celorŭ vechĭ, trebue să ne amintimŭ, orĭ când vomŭ întâlni numele de Pecenaghĭ, Cumanĭ saŭ Sciţĭ în vre-o epocă când nu maĭ eraŭ Pecenaghĭ, Cumanĭ şi Sciţĭ în ţĕrile române, că este vorba de Românĭ.

Până a nu trece la ultimulŭ capitolŭ al părţiĭ ântêiŭ din acéstă istorie, care este relativŭ la formarea şi existenţa diferitelorŭ ducate saŭ domniate ce aŭ luatŭ naştere în diferite puncte ale Dacieĭ-Traiane, credemŭ de unŭ interesŭ realŭ pentru noĭ de a lămuri óre-carĭ cestiunĭ ce aŭ adusŭ o mare confusiune în spiritele maĭ multorŭ învăţaţĭ atâtŭ indigenĭ câtŭ şi streinĭ.

Asemenea cestiunĭ sunt: 1⁰ Puterea Bulgarilorŭ, în cursulŭ celorŭ doă regate, Bulgaro-Românŭ şi Româno-Bulgarŭ, întinsu-s'aŭ şi asupra Românilorŭ din Dacia-Traiană? — 2⁰ Creştinismulŭ la Românĭ şi raporturile bisericeĭ române ortodoxe cu tronurile arhiepiscopale de la Roma şi Constantinopole. — 3⁰ Întroducerea liturghieĭ slavone în biserica română: înlocuirea limbeĭ şi a literilorŭ latine cu limba slavonă şi literile cirilice; scóterea acestorŭ doă elemente din limba română.

CAP. X

Puterea Bulgarilorŭ, in cursulŭ celorŭ doă regate, Bulgaro-Românŭ şi Româno-Bulgarŭ, întinsu-s'a şi asupra Românilorŭ din Dacia-Traiană?

În ceea-ce priveşte cestiunea de a se şti daca în cursulŭ secolilorŭ câtŭ aŭ duratŭ regatele, Bulgaro-Românŭ şi Româno-Bulgarŭ, puterea Bulgarilorŭ s'a întinsŭ şi asupra Românilorŭ din Dacia-Traiană, respundemŭ chiar de la începutŭ şi fără nicĭ o esitare:

Nu. Bulgariĭ nicĭ o dată nu 'şĭ-aŭ întinsŭ puterea lorŭ asupra Dacieĭ-Traiane. Dênşiĭ nicĭ în trécătŭ nu aŭ călcatŭ pe pămintulŭ Dacieĭ-Traiane, afară de miculŭ spaţiŭ ce aŭ ocupatŭ la venirea lorŭ la gurele Dunăriĭ, în cursŭ numaĭ de vre-o 14 anĭ, până la trecerea lorŭ cu desăvîrşire în peninsula Balcanică.

Ştimŭ că slaviştĭ eminenţĭ, ca Şafaricŭ, Copitar şi alţiĭ aŭ susţinutŭ nu numaĭ că puterea Bulgarilorŭ, în cursulŭ celorŭ doă regate ale lorŭ, s'a întinsŭ şi asupra tutulorŭ Românilorŭ din tótă Dacia-Traiană; ba ăncă aŭ maĭ susţinutŭ că şi celŭ d'al doilea regatŭ Româno-Bulgarŭ a fostŭ curatŭ bulgarŭ, că Româniĭ n'aŭ jucatŭ nicĭ unŭ rolŭ la înfiinţarea şi în durata luĭ şi că Petru, Asan şi Ioniţă aŭ fostŭ bulgarĭ de origină.

Ştimŭ asemenea că istoricĭ eminenţĭ germanĭ saŭ saşĭ şi unguri, ca Fr. Ios. Şulzer, I. Chr. Engel în secolulŭ trecutŭ la 1781 şi 1794; ca

Robert Rösler şi Paulŭ Hunfalvy, numaĭ de vre-o ḑece cincĭ-spre-ḑece anĭ, aŭ susţinutŭ cu totulŭ din contra, că la epoca înfiinţăriĭ regatelorŭ Bulgaro-Românŭ şi Româno-Bulgarŭ, precumŭ şi în maĭ tótă durata lorŭ n'a existatŭ nicĭ o populaţiune română în Dacia-Traiană, pentru cuvên, tulŭ simplu că la 274, cândŭ Aurelian a retrasŭ peste Dunăre legiónele romane şi provincialiĭ-toţĭ locuitoriĭ românĭ din Dacia aŭ deşertatŭ cu totulŭ acéstă provincie, trecêndŭ la drépta Dunăriĭ în Moesia. Prin urmare puterea Bulgarilorŭ nu a pututŭ să se întinsă şi asupra Românilorŭ din Dacia-Traiană, căcĭ eĭ s'aŭ întorsŭ aci din Moesia tocmaĭ pe la jumătatea secoluluĭ al XIII.

Discuţiunea arḑĕtóre dintre aceste doă tabere de savanţĭ, şi care se continue şi astăḑĭ, a luatŭ naştere numaĭ în secolulŭ al IXX. Ea a avutŭ şi are de mobilŭ nu descoperirea vre-uneĭ veritătĭ ştiinţifice. Cu totulŭ din contra, ea tinde la stabilirea a doă fapte, cu totulŭ contrariĭ una altia, în scopŭ de a servi interesele politice a doă naţionalităţĭ, Slaviĭ şi Maghiariĭ.

Politiciĭ şi învĕţaţiĭ maghiarĭ, conduşĭ de unŭ egoismŭ fanatecŭ şi barbarŭ, se luptă de multŭ a nega românilorŭ din Transilvania orĭ-ce dreptŭ asupra soluluĭ pe care 'lŭ locuescŭ. Eĭ (Maghiariĭ) voescŭ a demonstra că aŭ pentru dênşiĭ dreptulŭ istoricŭ, că adică la venirea lorŭ în Transilvania nu a existatŭ acolo nicĭ urmă de românĭ.

Pentru a atinge acestŭ scopŭ, eĭ inventară

îndoita fabulă că Românii din Dacia-Traiană aŭ deşertatŭ ţéra cu totulŭ în timpulŭ luĭ Aurelian şi că s'aŭ întorsŭ acilea multŭ maĭ târdiŭ, tocmaĭ pe la jumătatea secoluluĭ al XIII, pe cândŭ dênşiĭ ocupaseră deja de multŭ acéstă ţéră. Prin urmare numaĭ dênşiĭ aŭ dreptŭ în acestŭ pămêntŭ, ca primĭ ocupanţĭ; iar românii, ca nişte veneticĭ, nu potŭ să existe aci de câtŭ ca toleraţĭ şi în condiţiile în care le va plăcea stăpînilorŭ soluluĭ a-ĭ tolera să stea aci.

Slaviştiĭ, în interesulŭ vechiĭ lorŭ gloriĭ naţionale, pentru a putea susţine că puterea Bulgarilorŭ s'a întinsŭ şi asupra Românilorŭ din Dacia-Traiană, precumŭ şi pentru a putea împăuna pe Bulgarĭ cu glorióselе victoriĭ ce s'aŭ repurtatŭ în cursulŭ celorŭ doă regate, în contra Bizantinilorŭ şi altora, stabilescŭ prin doveḑĭ irecusabilĭ, şi cu totulŭ contrariŭ de ceea-ce aŭ voitŭ să dovedéscă Maghiariĭ, că cea maĭ mare parte a Românilorŭ, că masa populaţieĭ române din Dacia nu 'şĭ-a părăsitŭ ţéra în timpulŭ luĭ Aurelian, că ea a rĕmasŭ acolo şi a formatŭ naţiunea română de astăḑĭ.

Étă cum şi pentru ce némulŭ românŭ, din causa egoismuluĭ naţionalŭ al Maghiarilorŭ şi al Slavilorŭ, este aruncatŭ cu atâta turbare din Dacia-Traiană în Moesia şi de aci înapoĭ. Dar veritatea istorică fiindŭ maĭ presusŭ de pasiunile şi interesele meschine ale ómenilorŭ, se ri-

dică totŭ-d'a-una la o înălţime unde minciuna şi calomnia nu póte s'o ajungă.

Revenindŭ la cestiunea nóstră, întrebămŭ. Care sunt probele istorice pe care se fondésă ceĭ ce susţinŭ că puterea Bulgarilorŭ s'a întinsŭ şi asupra Românilorŭ din Dacia-Traiană? Absolutŭ nicĭ una.

Dar ca să ne convingemŭ şi maĭ bine că întinderea dominaţieĭ bulgare asupra Românilorŭ din Dacia-Traiană este o simplă fabulă inventată de imaginaţiunea fecundă a slavilorŭ şi susţinută de partisaniĭ lorŭ, să deschidemŭ unŭ momentŭ cartea istorieĭ şi să ne întrebămŭ, cândŭ s'a înfiinţatŭ regatulŭ Bulgaro-Românŭ? Ce fapte maĭ însemnate s'aŭ petrecutŭ în lunga luĭ durată? Apoĭ să vedemŭ care a fostŭ starea politică şi administrativă a Românilorŭ din Dacia-Traiană pe timpulŭ primuluĭ regatŭ Bulgaro-Românŭ.

Regatulŭ Bulgaro-Românŭ, ne spune istoria, s'a înfiinţatŭ de regele Asparucŭ pe la 680 şi a duratŭ până la 1018, cândŭ s'a desfiinţatŭ de Basiliŭ II bulgaroctonulŭ. În lunga durată a acestuĭ regatŭ s'aŭ succedatŭ pe tronulŭ sĕŭ o mulţime de regĭ puternicĭ şi vitejĭ ca Asparucŭ, Terbeliŭ, Cormensie, Pagan, Cardam, Crumu, Critagon saŭ Ortomagŭ, Bogore saŭ Boris, Simeon, Samoil, etc.

Istoria regatuluĭ Bulgaro-Românŭ este plină de victoriile strălucite ale Bulgaro-Românilorŭ, repurtate în contra Bizantinilorŭ şi a altorŭ né-

murĭ. De maĭ multe orĭ Bulgariĭ şi Românii din Balcanĭ aŭ dusŭ terórea armelorŭ până sub muriĭ Constantinopoleĭ şi aŭ silitŭ pe puterniciĭ imperatorĭ aĭ Bizanţiuluĭ a cumpăra pacea cu banĭ şi a le plăti tributŭ anualŭ. Puterniculŭ regatŭ Bulgaro-Românŭ a avutŭ multe relaţiĭ şi corespondinţe politice şi religióse cu maĭ mulţĭ suveranĭ aĭ Europeĭ, cu Papiĭ de la Roma şi cu Patriarhiĭ de la Constantinopole; a încheiatŭ cu dênşiĭ tractate de pace şi de regularea a totŭ felulŭ de relaţiĭ şi de interese. Şi cu tóte acestea nicĭ o dată nu se face măcar menţiune de Româniĭ din Dacia-Traiană, de vre-o localitate, de vre-unŭ omŭ marcantŭ din acea ţéră. De aci resultă că aceste doă ţĕrĭ aveaŭ o existentă cu totulŭ independentă una de alta.

Pe de altă parte totŭ istoria ne maĭ spune că dupe ce Avariĭ (568) deşertară Dacia, trecêndŭ în Panonia, Românii s'aŭ coborîtŭ din munţiĭ ţĕriĭ lorŭ carĭ îi protegése atâţia secolĭ în contra barbarilorŭ, s'aŭ lăţitŭ preste câmpiile cele mănóse ale patrieĭ, aŭ fondat sate, oraşe, biserici şi cetăţĭ şi aŭ formatŭ diferite ducate independinte. Am vĕdutŭ că aceste ducate, maĭ cu sémă cele din Transilvania şi celŭ din Oltenia, eraŭ nişte state puternice şi independinte. Ele aveaŭ în capulŭ lorŭ ducĭ ca Gelu, Menumorut, Glaud în Transilvania, ca Bassarabiĭ în Oltenia. Şi cu tóte astea în nicĭ o parte a istorieĭ nu ni

se spune că regiĭ Bulgarieĭ ar fi exercitat vre-o autoritate asupra acestorŭ ţĕrĭ.

Cu totulŭ din contra, aflămŭ istoricĭ demnĭ de tótă credinţa carĭ ne spunŭ fapte din carĭ resultă lămurit că diferitele ducate saŭ domniate ce se aflaŭ în Dacia-Traiană eraŭ cu totulŭ independinte :

Astŭ-felŭ, Eghinhard, Analele Fuldense, Ion Lud. Schönleben, Melchior, etc., ne spunŭ cele următóre: „La 824 Kritagon saŭ Ortomagŭ a trimisŭ solĭ la Ludovicŭ piosulŭ, regele Frâncilorŭ, pe cândŭ acesta se afla în Francfortŭ, poftindŭ pace şi amiciţie, căcĭ până atuncĭ armele Francilorŭ nu ajunsese până în Bulgaria. Tot atuncĭ Românii din Dacia-Traiană, cărora le ḑiceaŭ şi Abotriţĭ saŭ maĭ bine Predenekenţĭ, aŭ trimisŭ şi eĭ solĭ la Ludovik ca să se plângă în contra Bulgarilorŭ, *vecinii lorŭ*, că le face supărărĭ şi să'ĭ céră ajutorŭ.“

Din acestea resultă că Românii din Dacia-Traiană eraŭ cu totulŭ independinţĭ de autoritatea Bulgarilorŭ, căcĭ pe de o parte textulŭ tratésă pe Bulgarĭ în raportŭ cu Românii din Dacia-Traiană ca *vecinĭ*; iar pe de alta cum s'ar putea concipe ca Românii să trimiţă solĭ la regele Frâncilorŭ pentru a le cere ajutorŭ în contra *vecinilorŭ* lorŭ Bulgariĭ, daca amîndoă aceste ţĕrĭ ar fi fostŭ întrunite într'unŭ singurŭ statŭ.

Asemenea, Constantin Porfirogenetu şi Leon Gramaticulŭ ne spuuŭ că îu anulŭ 889 impera-

torele Leon Filosofulŭ, aflându-se în resbelŭ cu Simeon regele Bulgarieĭ, a chemat în ajutorŭ pe Unguri, cariĭ atuncĭ locuiaŭ în Atelcuzŭ, adică în părţile din Moldova şi Bessarabia. Unguriĭ pentru a se bate cu Bulgariĭ, aŭ trecut Dunărea în Bulgaria. Eĭ aŭ bătutŭ pe Simeon, gonindu-lŭ până la Preslava, apoĭ s'aŭ întorsŭ a casă. A doa óră fiindŭ chemaţĭ de bizantinĭ în contra Bulgarilorŭ, Unguriĭ iar trecŭ Dunărea în *Bulgaria* unde bătêndŭ pe Simeon, acesta d'abia a scăpat în Dorustorium (Silistra).

Din aceste fapte istorice positive resultă că Bulgaria şi Dacia-Traiană eraŭ douĕ ţĕrĭ independente una de alta. Cândŭ Unguriĭ aŭ voitŭ să se bată cu Bulgariĭ, unde s'aŭ dusŭ să-ĭ afle? În ţéra lorŭ, în Bulgaria. Nicĭ o menţiune nu se face despre Româniĭ din Muntenia cu ocasiunea acestorŭ doă resbele, deşi ele se petreceaŭ lângă dênşiĭ şi în faţa lorŭ.

Totŭ astŭ-felŭ Anonimus, notariulŭ regeluĭ Bela II şi cronicarulŭ Nestor ne vorbescŭ despre luptele crâncene ce s'aŭ întêmplatŭ în aniĭ 903, 904 şi 905 între Gelu, Menumorut şi Glaudŭ, duciĭ Ardealuluĭ, Crişianieĭ şi Temişaneĭ de o parte şi între Maghiarĭ de alta, cândŭ aceştĭ din urmă aŭ voitŭ să le cucerésca ţéra.

Din aceste fapte istorice resultă că aceste ducate din Transilvania aveaŭ de multŭ timpŭ o existenţă liberă şi independinte, că ele trăiaŭ prin propriile lorŭ forţe, apărându-se în contra

orĭ-căruĭ inemicŭ din afară. Prin urmare, ar fi absurdŭ şi ridicolŭ a se susţine, fără nicĭ o umbră de probă istorică că Bulgariĭ 'şĭ-arŭ fi întinsŭ vre-o dată autoritatea asupra acestorŭ ţĕrĭ. În tot timpulŭ câtŭ aŭ duratŭ luptele de cucerire între Maghiarĭ şi ducii statelorŭ independinte din Transilvania, Bulgariĭ nu numaĭ că nu aŭ venitŭ să'şĭ apere cu armele niscare va drepturĭ asupra acestorŭ ţĕrĭ, dar nu se vede nicĭ măcarŭ vre-o protestare saŭ vre-o menţiune în privinţa acésta.

Este dar evidentŭ, mi se pare, că în durata primuluĭ regatŭ Bulgaro-Românŭ (680—1018) puterea Bulgarilorŭ nu s'a întinsŭ câtuşĭ de puţinŭ în laturea stângă a Dunăriĭ.

Să esaminăm acum daca celŭ d'al doilea regatŭ Româno-Bulgarŭ a avut gloria de a'şĭ întinde şi esercita autoritatea sa şi asupra Românilorŭ din Ţéra Românéscă, căcĭ despre Transilvania nu maĭ póte fi nicĭ vorbă, de óre-ce dênsa căduse sub puterea Ungarieĭ âncă din aniĭ 903, 904 şi 905.

Ştimŭ că celŭ d'alŭ doilea regatŭ Româno-Bulgarŭ s'a înfiinţatŭ de către fraţiĭ romanĭ Petru, Asan şi Ioniţă, în anulŭ 1186, şi că elŭ s'a sfărîmat de armele Musulmanilorŭ în anulŭ 1393.

În lunga durată a acestuĭ regatŭ, plinŭ de fapte glorióse, istoria nu ne presintă nicĭ o probă, de orĭ-ce natură, din care să resulte că puterea Bul-

garilorŭ s'ar fi întinsŭ şi asupra Românilorŭ din Dacia-Traiană. Cu totulŭ din contra, daca esaminămŭ evenimentele petrecute la înfiinţarea şi în cursulŭ acestuĭ de al doilea regatŭ, aflămŭ fapte istorice carĭ ne probésă că Muntenia era pe acelŭ timpŭ unŭ statŭ cu totulŭ independente la care regatulŭ Româno-Bulgarŭ a avutŭ adesea recursŭ.

Astŭ-felŭ se ştie că Petru, Asan şi Ioniţă, resculându-se cu Românii din Balcanĭ în contra imperiuluĭ bizantinŭ, aŭ fostŭ de o cam dată învingĕtorĭ. Dar maĭ în urmă, fiindŭ învinşĭ de armele bizantine, aŭ aflatŭ refugiŭ la fraţiĭ lorŭ românĭ din stânga Dunăriĭ. De aci eĭ s'aŭ întorsŭ cu ajutorŭ de arme peste Dunăre şi dupe câteva lupte sângeróse aŭ reuşit a învinge pe Isaachie Angel şi a înfiinţa regatulŭ Româno-Bulgarŭ. Noă anĭ eĭ s'aŭ luptatŭ în urmă, ajutaţĭ necontenitŭ de Românii din stânga Dunăriĭ, în contra luĭ Isaachie Angel, până ce aŭ întemeiatŭ regatulŭ Româno-Bulgarŭ.

Apoĭ nu este absurdŭ a presupune că autoritatea regatuluĭ Româno-Bulgarŭ s'a întinsŭ şi asupra Românilorŭ din stânga Dunăriĭ, cândŭ se ştie că fără ajutorulŭ acestorŭ din urmă, acestŭ regatŭ nu s'arŭ fi pututŭ înfiinţa?

Maĭ târţiŭ, la anulŭ 1205 [1]), Ioaniţiŭ, celŭ d'alŭ treilea frate al luĭ Petru şi Asan, care se

1) Nicetas Choniates. De Balduino Flandro cap. 5.

unsese şi se încoronase rege de Papa de la Roma, avêndŭ resbelŭ cu Balduin de Flandra, care coprinsese Constantinopolu cu cruciaţiĭ şi se proclamase imperatore, totŭ cu ajutorulŭ Românilorŭ din stânga Dunăriĭ, l'a învinsŭ şi l'a făcutŭ captivŭ.

Aceste fapte istorice ar fi suficiente ca să convingă pe orĭ-cine că regatulŭ Româno-Bulgarŭ nu s'a întinsŭ nicĭ o dată d'a stânga Dunăriĭ.

Dar ca să ne convingemŭ şi maĭ bine despre acestŭ luminatŭ adevĕrŭ, să esaminămŭ într'unŭ modŭ repede care era starea Românilorŭ din Dacia-Traiană pe timpulŭ înfiinţăriĭ şi existenţeĭ regatuluĭ Româno-Bulgarŭ?

Se ştie că âncă de pe la aniĭ 903, 904 şi 905, Româniĭ din Transilvania căduseră sub Maghiarĭ.

Se maĭ ştie că în jumĕtatea a doa a secoluluĭ XII, Manoil Comnenu impĕratulŭ Constantinopoleĭ se afla în resbelŭ cu Ştefan regele Maghiarilorŭ. Este asemenea istoriceşte probatŭ că Bassarabiĭ din Oltenia, aliindu-se cu Comnenu, aŭ năvălitŭ în Ardélŭ şi în anulŭ 1170 aŭ coprinsŭ ducatulŭ Fogaraşuluĭ [1]).

Istoria asemenea ne maĭ spune că la 1215 Radu-Negru a fondatŭ statulŭ Ţĕriĭ-Româneştĭ; că elŭ a deschisŭ calea la o serie de Domnĭ vitejĭ şi glorioşĭ cariĭ aŭ apăratŭ cu sabia suve-

---

1) Ioan Cinamŭ, biografulŭ contimporanŭ al luĭ Comnenu.

vanitatea şi independinţa ţĕriĭ atâtŭ în contra Maghiarilorŭ câtŭ şi în contra Musulmanilorŭ.

Niceforŭ Gregora ne spune că la 1264 Domnulŭ Muntenieĭ, Dan I, fiulŭ luĭ Radu-Negru, a dat unŭ ajutorŭ de 20 de miĭ de ostaşĭ luĭ Constantinŭ craiulŭ Bulgarieĭ care avea resbelŭ cu Mihailŭ Paleologu.

Asemenea Engel [1]) ne povesteşte că în anulŭ 1366 Vladislav II Bassarabŭ, Domnulŭ Muntenieĭ, aliatŭ cu Ludovicŭ I celŭ mare, craiulŭ Ungarieĭ, aŭ bătutŭ pe turcĭ şi pe Sisman craiulŭ Bulgarieĭ, care era aliatŭ cu dênşiĭ.

Totŭ Engel ne maĭ spune că în aniĭ de la 1383—1387 atâtŭ Dan II câtŭ şi frate-sĕŭ Mircea I aŭ avutŭ resbelŭ cu Sişmanŭ, craiulŭ Bulgarieĭ, care era şi ginere al luĭ Amurat.

Aceste şi alte numeróse fapte istorice ne probésă într'unŭ mod clarŭ şi positivŭ că în tótă durata regatuluĭ Româno-Bulgarŭ, Româniĭ din stânga Dunăriĭ aŭ avutŭ o existenţă politică cu totulŭ independinte şi că prin urmare puterea Bulgarilorŭ nu s'a întinsŭ nicĭ o dată d'a stânga Dunăriĭ.

O altă cestiune importantă este şi aceea de a se şti cumŭ şi cândŭ s'a introdusŭ în biserica nóstră liturgia slavă? Cumŭ şi cândŭ s'aŭ introdusŭ la noĭ limba slavă şi literile chirilice şi

---

1) In antiq historia Valachiae.

cândŭ s'a înlocuit iară prin limba română? Daca limba slavă a avutŭ vre-o înrîurire etnică asupra nóstră.

Aceste cestiunĭ importante fiindŭ în legătură strînsă cu credinţa religiósă a popórelorŭ din amîndoă Daciile, vomŭ trata maĭ ântîiŭ despre creştinismŭ în Daciĭ.

CAP. XI

Creştinismulŭ la Românĭ şi creştinarea popórelorŭ barbare din amêndoă Daciile.

Creştinismulŭ a fostŭ la naşterea luĭ una din acele marĭ reforme spirituale menită a schimba cu desăvêrşire faţa omenireĭ. Numaĭ divinitatea creatóre putea să incarnese sântulŭ sĕŭ spiritŭ într'o fiinţă trimisă cu sacra misiune de a scóte omenirea din întunerecŭlŭ barbarieĭ în care dăcea de atâţia secolĭ, de a o face să cunóscă umanitatea, dreptatea şi egalitatea, în fine a-ĭ deschide calea spre civilisaţie.

Isusŭ Hristosŭ, acestŭ lucéfărŭ cerescŭ, nu trăi îndestulŭ ca să vadă fericitele resultate ale reformeĭ sale. Fariseiĭ şi preoţiĭ jidovilorŭ, patroniĭ întunereculuĭ şi speculatoriĭ omenireĭ, îlŭ persecutară, îlŭ acusară şi îlŭ crucificară.

Dar sacrele adevĕruri ale reformeĭ sale, cădêndŭ ca o roă cerésca asupra uneĭ seminţe aruncată în pămêntŭ fertilŭ, aŭ datŭ fructele sale bine-făcĕtóre. Ceĭ 12 discipolĭ în care Hristosŭ

incarnase neperitórele adevěruri ale religiuneĭ sale, aŭ continuatŭ cu zelŭ şi cu devotamentŭ opera învĕţătoruluĭ lorŭ şi mântuitoruluĭ omenireĭ.

Îndată dupe trecerea luĭ Hristos la viaţa eternă, discepoliĭ sĕĭ îşĭ începură cu energie şi abnegaţie apostolatulŭ lorŭ. Sântulŭ Petru predică evangelia la Jidovĭ şi la Gentilĭ, adică la păgânĭ, numiţĭ astŭ-felŭ de evangelie. Dupe ce stabileşte maĭ multe comunităţĭ de creştinĭ la Ierusalimŭ, la Antiohia şi în maĭ multe oraşe ale Asieĭ, elŭ se duce la Roma unde îşĭ continuă cu ardóre apostolulŭ sĕŭ.

Curêndŭ dupe aceea, pe la anulŭ 50 de la naşterea luĭ Hristosŭ, ceĭ 12 Apostolĭ se adună în sinodŭ la Ierusalimŭ unde desbatŭ maĭ multe cestiunĭ religióse şi unde se unescŭ cu toţiĭ în principiile evangelice. Până a nu se despărţi, eĭ determinară prin sorţĭ ţĕrile în care trebuia fiecare să propage evangelia. Fie-care din eĭ îşĭ ia ca ajutóre câte câţi-va dintre ceĭ 70 de apostolĭ de al doilea ordinŭ. Sorţiĭ trimiseră pe sântulŭ Petru tot în părţile Apusuluĭ, şi elŭ se întórse iar la Roma unde fixă scaunulŭ apostolicŭ saŭ Sântulŭ Scaunŭ. Alţĭ apostolĭ rèspândiră cu încetulŭ în diferite provinciĭ ale Imperiuluĭ Romanŭ doctrina luĭ Hristosŭ.

Acum creştinismulŭ progresa cu paşĭ repedĭ. Acésta deştéptă ura păgânilorŭ şi face să se nască în contra luĭ acele teribile persecuţiunĭ

religióse (dupe uniĭ 10, dupe alţiĭ 12), carĭ aŭ duratŭ aprópe treĭ secolĭ şi carĭ aŭ răpitŭ viaţa prin sabie, prin fócŭ şi torture la numeróse miĭ de martirĭ. Nu maĭ puţinŭ a suferitŭ creştinismulŭ şi din causa numeróselorŭ eresiĭ, carĭ aŭ luatŭ naştere âncă din secolulŭ al II-lea şi s'aŭ îmulţitŭ necontenitŭ, tindêndŭ a conrupe puritatea dogmelorŭ creştine.

Cu tóte astea, principiile eterne ale creştinismuluĭ aŭ eşitŭ triumfătóre din tóte aceste crâncene lupte. Sângele abundentŭ al numeroşilorŭ martirĭ a ţimentatŭ şi maĭ tare în sufletulŭ ómenilorŭ neperitórele sale adevĕrurĭ.

Pe timpulŭ cândŭ Traian, dupe cucerirea Dacieĭ, popula acéstă frumósă şi fertilă ţéră cu coloniĭ şi legiunĭ romane, creştinismulŭ se întinsese şi prinsese rădăcini adîncĭ maĭ în tótă Italia. Sacrele sale dogme pătrunsese chiar în palatulŭ luĭ Traian. Drosida fiica sa, precum şi nobilele sale amice şi servele sale, iniţiate în misterele religieĭ creştine, adoraŭ în secretŭ, în palatulŭ Imperatoreluĭ pe mântuitorulŭ lumiĭ.

Maĭ toţĭ Romaniĭ din carĭ se compuneaŭ coloniile şi legiunile romane strămutate de Traian în Dacia eraŭ iniţiaţĭ în misterele creştinismuluĭ. Acéstă lume romană aduse cu sine în Dacia puterniculŭ germenŭ al creştinismuluĭ. Aci eĭ, profitândŭ de controlulŭ maĭ puţinŭ severŭ al unorŭ administratorĭ carĭ adesea eraŭ şi eĭ iniţiaţĭ în misterele creştinismuluĭ, practicaŭ în maĭ

multă libertate religia creştină. Chiar din secolulŭ al II-lea coloniile romane îşĭ zidiră biserici, îşĭ organisară clerulŭ, practicândŭ cultulŭ religiuneĭ creştine când într'unŭ modŭ clandestinŭ, când maĭ pe faţă, dupe circumstanţe.

Dupe ce Aurelian deslipi Dacia de către Imperiulŭ romanŭ (274), coloniile romane se bucurară de o şi maĭ mare libertate religiósă : Trăindŭ isolaţĭ prin munţiĭ Carpaţĭ şi prin cetăţile întărite de pe malulŭ Dunăriĭ din causa barbarilorŭ, ele puteaŭ să adóre pe Mântuitorulŭ lumiĭ fără nicĭ o témă la lumina ḑileĭ. Maĭ multŭ de câtŭ atâtŭ ; în devotamentulŭ lorŭ pentru religia creştină, Româniĭ cutezaŭ adesea a propaga chiar între Goţĭ sântele eĭ adevĕrurĭ. Istoria bisericéscă ne vorbeşte despre o mulţime de martirĭ românĭ periţĭ de mânele Goţilorŭ, pe care voiaŭ să-ĭ convertéscă la creştinismŭ.

În Dacia luĭ Aurelian creştinismulŭ prospera de asemenea cu paşĭ repeḑĭ. Parte din coloniile romane care urmase dupe legiónele luĭ Aurelian în nuoa sa Dacie, precum şi altă lume romană venită acolo maĭ pe urmă eraŭ de multŭ timpŭ creştinĭ.

Prin urmare în amîndoă Daciile, biserica creştină română ia proporţiunĭ considerabilĭ : Pe la anulŭ 296 româniĭ din Dacia Aurelianămformésă o episcopie cu numele de Sisania (oraşŭ care cade în Panonia II pe riulŭ Sava, care se întindea şi asupra Dacieĭ Traiane). Pe la finele

secoluluĭ III în Dacia Traiană creştiniĭ aveaŭ ca Episcopŭ pe Teofil care a luatŭ parte chiar la sinodul I de la Niceea. Pe la începutulŭ secoluluĭ al IV era Episcopŭ Niceta. În Singidum (Belgradul de adĭ al Serbieĭ) oraşŭ al Dacieĭ Aureliane, era o Episcopie al căria Episcopŭ era Ursake. Mursa, (oraşŭ pe rîulŭ Drava) care ţinea de Dacia Traiană avea o Episcopie al căria episcopŭ era Valente.

În astŭ-felŭ de stare se afla creştinismulŭ în Daciĭ la venirea pe tronulŭ Romeĭ a Mareluĭ Imperatore Constantin I (300—337). Elŭ, în urma unuĭ miracolŭ, adoptândŭ crucea ca stindardŭ şi învingêndŭ pe inemiciĭ sĕĭ prin credinţa într'ênsa, a devenitŭ creştinŭ în anulŭ 312. Prin celebrulŭ Edictŭ datŭ din Milan la 313, elŭ a declaratŭ creştinismulŭ ca religiune a Imperiuluĭ. Din acestŭ momentŭ orĭ-ce persecuţiune religióşă încetésă cu desăvîrşire; cultulŭ religiuneĭ luĭ Hristosŭ este practicatŭ la lumina ḑileĭ, fără nicĭ o témă. Preoţiĭ şi arhiereiĭ botésă popórele cu sutele şi cu miile în fie-care ḑi. Constantin prin sinodulŭ de la Niceea [1]) ţinutŭ în anulŭ 325, făcu să încetese şi turburările aduse bisericeĭ de către diferitele eresiĭ, maĭ cusémă de aceea a luĭ Arie [2]), pe care l'a şi lovitŭ de anatemă.

---

1) Oraşŭ al Bithymeĭ pe laculŭ Ascanius (Isnik), s'a numit maĭ ântêiŭ Antigoni de către Antigon, fondatorulŭ luĭ.

2) Arianismulŭ consista întru a combate sânta Treime; elŭ nega consubstanţialitatea Verbuluĭ cu Tatălŭ şi prin urmare

Cu modulŭ acesta Românii din amêndoă Daciile carĭ practicaŭ cultulŭ religiuneĭ luĭ Hristos âncă din secolulŭ II, devinŭ şi oficialmente creştinĭ, căcĭ nu trebue să uitămŭ că Marele Constantin, bătândŭ pe Goţĭ a reîncorporatŭ Dacia-Traiană la imperiŭ, de care a rĕmasŭ alipită maĭ multŭ timpŭ. De aci înainte biserica ortodoxă română intră într'o altă fasă de desvoltare şi de organisare.

Creştinismulŭ, dupe proclamarea luĭ ca religiune de statŭ prin edictulŭ de la Milan (313) a avutŭ doă marĭ centurĭ de unde pleca şi se rĕspîndea ca nişte raze de lumină asupra omenireĭ păgâne, Apusulŭ şi Răsăritulŭ, Roma şi Constantinopole.

La noĭ este în genere admisă ideea că creştinismulŭ, aşa ortodoxŭ cum l'am avutŭ totŭ-d'a-una (adică desbrăcatŭ de orĭ-ce innovaţiunĭ posterióre ale Papilorŭ), ne-a venitŭ de la Apusŭ iar nu de la Răsăritŭ. Românii făceaŭ parte din circonscripţiunea Apusuluĭ, de aceea bisericele române, în sinodulŭ ţinutŭ în anulŭ 363 în Arimin, oraşŭ al Italieĭ, unde aŭ luatŭ parte 600 de Episcopĭ, bisericile române aŭ fostŭ representate prin episcopiĭ lorŭ Ursake şi Valente.

Bisericele române aŭ continuatŭ a depinde de

---

chiar divinitatea sa, şi susţinea că Hristos este o simplă creatură scósă din neantŭ, mult inferióră Tatăluĭ. Arianismulŭ înăbuşit maĭ de tot în imperiulŭ Romanŭ, fu îmbrăţişatŭ maĭ de tóte popórele barbare. Elŭ a durat maĭ mulţĭ secolĭ la Goţĭ.

Arhiepiscopia de Roma până pe la anulŭ 450, când s'aŭ despărţitŭ din causa strămutăriĭ episcopieĭ române de la Sirmiŭ la Tesalonicŭ.

Pe la anulŭ 446 Atila cu Huniĭ coprinḑêndŭ Panonia, a ocupatŭ şi capitala eĭ Sirmiŭ. În Sirmiŭ era atâtŭ reşedinţa prefectuluĭ Panonieĭ câtŭ şi a Arhiepiscopieĭ de Sirmiŭ. Amîndoă aceste autorităţĭ, administrativă şi eclesiastică, s'aŭ strămutatŭ cu demnităţile lorŭ în Tesalonicŭ. Astŭfelŭ s'a fondatŭ Arhiepiscopia saŭ exarhatulŭ românŭ din Tesalonicŭ, care, fiindŭ supusă tronuluĭ de Constantinopole, avea sub administraţia sa maĭ tótă enoria pe care Iustinian I a dat'o maĭ târḑiŭ Arhiepiscopieĭ de Achrida.

Iustinian I (527—565), în urma maĭ multorŭ victoriĭ ce repurtase în contra barbarilorŭ, îşĭ întinsese stăpînirea peste cetăţile de pe amêndoă rîpile Dunăriĭ. Elŭ, voindŭ să onorese locŭlŭ naşteriĭ sale, a strămutatŭ demnitatea de Arhiepiscopie din Tesalonicŭ la Achrida saŭ Ohrida, dându'ĭ numele de Iustiniania I-ma şi ridicând'o la rangulŭ de autocefală, independinte de orĭ-ce scaunŭ apostolicŭ. Arhiepiscopia de Achrida îşĭ întindea jurisdicţiunea sa eclesiastică asupra ambelorŭ Daciĭ.

Autocefalia bisericiĭ nóstre române îşĭ are basa eĭ fondamentală chiar în prerogativele cu care Iustinian I a dotatŭ Arhiepiscopia de Achrida.

In biserica ortodoxă a existatŭ totŭ-d'a-una principiulŭ ca puterea civilă să aibă o autoritate

óre-care şi asupra bisericeĭ. Acésta a determinatŭ maĭ târdiŭ pe biserica Rosieĭ să priiméscă ca capulŭ statuluĭ să devie şi capulŭ bisericeĭ.

Principiulŭ şi usurile bisericeĭ papale aŭ fost şi sunt cu totulŭ contrariĭ. Ele aŭ tinsŭ totŭ-d'a-una să esercite o înrîurire şi o influenţă asupra puteriĭ timporare.

În Bulgaria, şi maĭ înainte de venirea Bulgarilorŭ, aŭ existat peste 30 de Episcopiĭ saŭ Eparhiĭ. Aceste Episcopiĭ n'aŭ depinsŭ nicĭ o dată de tronulŭ de Constantinopole. Ele aŭ ţinutŭ de Arhiepiscopia autocefală de Achrida, înfiinţată de Iustinian I.

Enumerămŭ aci câte-va Eparhiĭ eclesiastice locuite de Românĭ, saŭ în care elementulŭ românŭ era predominante:

1° Eparhia *Oiţelorŭ*, care de către toţĭ istoriciĭ se pune între Varna şi Şumla.

2° Eparhia *Devletuluĭ*, la pólele munteluĭ Emu, aprópe de eparhia Oiţelorŭ.

3° *Arhiepiscopia de Achrida*, cu localităţile ce o compuneaŭ pe la 1019 şi care a fostŭ unŭ centru eclesiasticŭ comunŭ tutulorŭ popórelorŭ creştine din ambele Daciĭ.

4° Eparhia *Castoria*, în apropiere de Achrida. Chedren şi Coniat atestă că creştiniĭ acesteĭ eparhiĭ eraŭ de origină românĭ.

5° Eparhia *Bitolieĭ*, în rândŭ cu Achrida.

6° Eparhia *Singidunuluĭ* (Belgradul de adĭ al Serbieĭ).

CASA ŞCOALELOR BIBLIOTECA PEDAGOGICĂ

Scriitorii bizantinĭ şi chiar ceĭ latinĭ aveaŭ obiceiŭ a numi ţĕrile dupe numele nemuriloru care le locuia. Dupe ce Bulgariĭ aŭ venitŭ în imperiulŭ bizantinŭ pe la 679 şi aŭ coprinsŭ ţéra pâna la Achrida, cucerindŭ atâtŭ acestŭ oraşŭ câtŭ şi eparhiile din prejurŭ, Bizantiniĭ aŭ numitŭ Arhiepiscopia de Achrida precum şi tóte eparhiile fondate în Dacia Aureliană, ale Bulgarilorŭ.

Acésta a făcutŭ pe uniĭ din scriitoriĭ slavĭ, ca D-nu Golubinski, să comită grava eróre de a susţine că Româniĭ aŭ fost botezaţĭ de către Bulgarĭ. Dar este în genere cunoscutŭ că Româniĭ eraŭ creştinĭ âncă din secolulŭ al II-lea, că biserica lorŭ era organisată şi că Episcopiĭ lorŭ aŭ luatŭ parte la diferitele sinóde âncă de prin secoliĭ al III şi al IV. Asemenea se ştie în modŭ neîndoiosŭ că Bulgariĭ aŭ priimit creştinismulŭ tocmaĭ în a doa jumătate a secoluluĭ al IX.

Totŭ astŭ-felŭ maĭ târdiŭ Bizantiniĭ numiră pe Româniĭ din ţéra Românéscă Pecinaţĭ, pe Moldoveni Cumanĭ, din causă că acele ţĕrĭ aŭ fostŭ câtŭ-va timpŭ locuite de Pecinaţĭ şi de Cumanĭ.

Scriitoriĭ Bizantinĭ şi ceĭ Slavĭ nu sunt de acordŭ în privinţa anuluĭ creştinăriĭ Bulgarilorŭ, precum şi a regeluĭ lorŭ Boris saŭ Bogore. Toţĭ însă punŭ acestŭ evenimentŭ importantŭ între aniĭ 860- 865.

Din diferite fapte istorice resultă că Bulgariĭ

aŭ fost convertiţĭ la creştinismŭ, nu de niscareva predicatorĭ trimişĭ anume de la vre-unŭ înaltŭ scaunŭ apostolicŭ. Eĭ aŭ priimitŭ creştinismulŭ, în mare parte, chiar de la poporulŭ românŭ, care era creştinŭ de secolĭ şi cu care era în legăturĭ fórte restrinse, maĭ cu sémă că pe atuncĭ formaŭ împreună regatulŭ Bulgaro-Românŭ.

Astŭ-felŭ este pe scurt istoria creştinăriĭ atâtŭ a Românilorŭ, câtŭ şi a celorŭ-l'alte némurĭ barbare din amêndoă Daciile.

În cursulŭ părţiĭ a doa a acesteĭ istoriĭ, vomŭ espune treptat, la finele fie-căria perióde starea religiósă a Munteniĭ.

CAP. XII.

Introducerea liturgiei slavone în bisericele române. Inlocuirea literilorŭ latine şi a limbeĭ române cu literile cirilice şi cu limba slavonă.

Scóterea limbeĭ slavone din biserici şi din afacerile civile şi inlocuirea lorŭ cu limba română şi cu literile latine

Am spusŭ în capitolulŭ precedentŭ cum s'a născutŭ creştinismulŭ, cum s'a propagatŭ şi cum s'a întinsŭ asupra tutulorŭ popórelorŭ păgâne. Am arătat asemenea cum, proclamatŭ de Marele Constantin ca religiune de Statŭ (313), şi plecândŭ din doă centrurĭ diferite, Roma şi Constantinopole, elŭ a pătrunsŭ, pe la jumătatea secoluluĭ al IX maĭ la tóte popórele dintre Carpaţĭ şi Balcanĭ.

Deşi creştinismulŭ avea doă centrurĭ princi-

pale, unitatea de doctrină nu suferea întru nimicŭ din causa acestuĭ dualismŭ. Cu tóte acestea o rivalitate surdă exista de multŭ între cele doă capitale ale lumiĭ civilisate de atuncĭ. Constantinopolulŭ avea limba şi liturgia sa; Roma avea pe ale eĭ. Constantinopolulŭ, gelosŭ de supremaţia şi influenţa Romeĭ, se numia pe sine „Nuoa Romă“ şi pretindea să fie în tóte egală cu dênsa.

În urma uneĭ decisiunĭ luate în soborulŭ de la Niceea (395), scaunulŭ Romeĭ îşĭ întinsese autoritatea eclesiastică asupra Prefectureĭ de Iliria precum şi a dioceselorŭ din Dacia şi Macedonia. Acéstă încălcare a indignat fórte multŭ pe Patriarhulŭ de la Constantinopole şi a inveninat şi maĭ multŭ rivalitatea dintre cele doă scaune.

Dupe venirea Carlovingilorŭ, o alianţă ofensivă şi defensivă s'a încheiatŭ între biserica Romeĭ şi imperiulŭ Germanŭ. Impĕratulŭ dedea Papeĭ ajutorulŭ armelorŭ sale; Papa dedea Impĕratuluĭ prestigiulŭ autorităţiĭ sale spirituale.

Imperatoriĭ de răsăritŭ nu puteaŭ suferi ca imperiulŭ germanŭ să aibă singurŭ privilegiulŭ de a se servi de biserică ca de unŭ instrumentŭ de conchete şi de propagandă. Le trebuia şi lorŭ unŭ papă. Papa de la Roma făcuse pe imperatorele germanŭ; imperatoriĭ Bizanţiuluĭ făcură papalitatea gréca.

Alianţa dintre tronulŭ eclesiasticŭ al Romeĭ

cu imperiulŭ Germanŭ avu de consecinţă, între altele, precipitarea shismeĭ de la Constantinopole.

Imperatorele Mihail III avea de primŭ secretarŭ pe unŭ Fotins, omŭ fórte inteligentŭ şi insinuătorŭ. Cu tóte că laicŭ, elŭ fu înălţatŭ la rangulŭ de Patriarhŭ de către Mihail al III în loculŭ luĭ Ignatie (857). Violenţele odióse prin care Fotius îşĭ semnală venirea sa la patriarhie şi usurparea tronuluĭ patriarhalŭ, în viaţă fiindŭ Ignatie, determinară pe papa Nicolae I ca să anatematisese pe Fotius într'unŭ consiliŭ. Fotius reuni şi elŭ maĭ mulţĭ episcopĭ şi la rêndulŭ sĕŭ anatematisă pe papa. Acésta dete naştere la cea d'ântêiŭ shismă între biserica de Răsăritŭ şi cea de Apusŭ (858).

Aceste lupte dintre tronurile religióse de la Apusŭ şi Răsăritŭ; innovaţiunile papilorŭ în doctrinele religióse, tendinţele lorŭ de a transforma jurisdicţiunea canonică şi eclesiastică în jurisdicţiune politică, aŭ deşteptatŭ în popórele de la Dunăre ura în contra limbeĭ latine. De altă parte nicĭ limba grécă nu putea să convie acestorŭ popóre: Imperatoriĭ bizantinĭ profitând de jurisdicţiunea canonică asupra bisericelorŭ popórelorŭ de la Dunăre, puteaŭ să ajungă cu încetulŭ la aservirea lorŭ politică.

Temerea dar ce aŭ conceputŭ popórele de la Dunăre de a'şĭ compromite şi de a'şĭ perde independinţa lorŭ politică şi religiósă, le-a determinatŭ să adopte unŭ sistemŭ de cultură cu

caracterŭ neutru. prin care să'şĭ pótă conserva independinţa politică şi religióşă.

Âncă de pe timpulŭ imperatoruluĭ Zenon (474—491), ne spune istoria, limba latină începuse a dispare, ca limbă oficială, din palatulŭ de la Constantinopole, fiindŭ înlocuită cu cea grécă de dialectŭ bizantinŭ. In biserică însă, atâtŭ la Roma câtŭ şi la Constantinopole, eraŭ în usŭ amêndoă aceste limbĭ culte. Prin bisericele Daciilorŭ serviciulŭ divinŭ se făcea neapăratŭ maĭ multŭ în limba latină; iar limba grécă servea numaĭ pentru relaţiunile politice cu imperiulŭ Bizantinŭ.

În circumstanţele politice şi religióse din a doa jumĕtate a secoluluĭ IX, o limbă cu totulŭ alta de câtu cea latină şi grécă în care să se celebrese în biserică cultulŭ religieĭ creştine, s'a creḑutŭ că póte să fie limanulŭ independinţeĭ politice şi religióse a popórelorŭ de la Dunăre. De aceea, Românii şi Bulgariĭ din Dacia Aureliană, sacrificându'şĭ limbile lorŭ vorbite, aŭ adoptat *în biserică* unŭ dialectŭ slavonŭ formatŭ chiar din limbile Bulgaro-Română, în care însă partea materială a limbeĭ era slavonă, iar cea spirituală, română.

Acéstă nuoă limbă creată pentru serviciulŭ divinŭ în bisericele popórelorŭ de peste Dunăre, s'a admisŭ cu încetulŭ şi în bisericele Românilorŭ din stânga Dunăriĭ. Apoĭ, maĭ târḑiŭ, prin influenţa religióşă, astă nuoă limbă slavonă, s'a

admisŭ în modŭ definitivŭ şi ca limbă oficială şi culturală nu numaĭ la Românii din Dacia Aureliană dar şi la toţĭ ceĭ din Dacia-Traiană, unde a avutŭ o existenţă de maĭ mulţĭ secolĭ.

Écă cum şi din ce cause s'a introdusŭ cu atâta uşurinţă în bisericile române liturgia slavonă şi s'a adoptatŭ de către Românĭ maĭ târdiŭ şi literile chirilice în scrierea lorŭ. Sunt în mare rătăcire aceĭ din scriitorĭ (din noroicre fórte puţinĭ) carii pretindŭ că limba slavonă şi literile chirilice s'aŭ introdusŭ la Românĭ prin influenţa politică a Bulgarilorŭ. Acésta nu a putut avea locŭ la Românii din Dacia-Traiană unde influenţa politică a Bulgarilorŭ n'a existatŭ nicĭ o dată.

Şi în totŭ casulŭ cum s'ar fi pututŭ întâmpla acésta la Românii din Transilvania carĭ nu potŭ fi nicĭ bănuiţĭ de vre-o influenţă bulgară, căcĭ eĭ pe acelŭ timpŭ eraŭ sub Unguri. Şi cu tóte acestea în Transilvania ca şi la toţĭ Românii din stânga şi din drépta Dunăriĭ limba slavonă şi literile chirilice aŭ fostŭ în usŭ atâţia secolĭ.

Dupe opiniunea generală, literile chirilice s'aŭ inventatŭ pe la anulŭ 855 pe când împărăţea la Constantinopole Mihail III; iar în Bulgaria Boris saŭ Bogore. Literile chirilice s'aŭ inventat cu 9 saŭ 10 anĭ maĭ înainte de creştinarea Bulgarilorŭ. Din acésta resultă maĭ ântêiŭ că alfabetulŭ chirilicŭ n'a fost inventatŭ de către Bulgarĭ ci pentru Bulgarĭ; maĭ resultă că elŭ este o creaţiune a tutulorŭ popórelorŭ de preste Dunăre

prin care se exprimă unirea ce âncă de prin secolulŭ al VIII exista între popórele Slavo-Bulgaro-Române. Iar limba slavă introducêndu-se în biserica acestorŭ popóre, era menită a protege libertatea lorŭ politico-religiósă atâtŭ faţă cu Roma câtŭ şi cu Constantinopole.

Cultura dar destinată de a separa pe slavĭ de Grecĭ şi de Latinĭ şi de a'ĭ introduce în familia popórelorŭ européne, s'a elaborat chiar în centrulŭ poporuluĭ românŭ din secolulŭ al 9-lea şi de persóne eşite din acestŭ centru.

La începutŭ limba slavonă şi literile cirilice eraŭ în usŭ numaĭ în biserică şi pentru cărţile bisericeştĭ. Cu încetulŭ însă şi proporţionalŭ cu creşterea ureĭ şi a desbinăriĭ dintre biserica Răsărituluĭ şi a Apusuluĭ, a crescutŭ şi ura în contra limbeĭ latine în inima Românilorŭ, iar limba slavonă şi literile cirilice căştigaŭ tot maĭ multŭ terenŭ în câtŭ aŭ începutŭ să se adopte chiar pentru afacerile politice şi administrative ale Românilorŭ:

Pe la 1043 era Patriarhŭ al Constantinopeluĭ Mihail Cerularius; iar arhiepiscopŭ al Achrideĭ era Leon, zelosŭ sprijinitorŭ al luĭ Mihail Celurarius.

Dupe îndemnurile luĭ Leon, patriarhulŭ Cerularius, închise bisericile latine. Papa Leon IX a excomunicat din astă causă pe Cerularius (1054) şi astŭ-felŭ a eclatat schisma definitivă între cele doă bisericĭ.

Îndată dupe naşterea shismeĭ definitive Leon, arhiepiscopulŭ de Achrida, pentru a atrage pe supuşiĭ sĕĭ către biserica Răsăritului, le inspiră şi maĭ mare ură în contra Romanilorŭ şi a Italienilorŭ şi'ĭ îndémnă din tóte puterile a îmbrăţişa cu totul limba slavonă şi literile cirilice.

Astŭ-felŭ aceste doă elemente de ură şi de desbinare, făcură şi maĭ multŭ progresŭ între Românĭ.

Dar ceea-ce făcu şi pe Românii din Dacia-Traiană să desrădăcinese şi să alunge cu desăvêrşire atâtŭ limba lorŭ română câtŭ şi literile latine şi să le înlocuiască cu limba slavă şi literile cirilice, într'unŭ modŭ oficialŭ, atâtŭ în biserică câtŭ şi în afacerile statuluĭ, fu resultatulŭ consiliuluĭ ecumenicŭ de la Florenţa.

Maĭ multe încercărĭ se făcuse pentru unirea bisericelorŭ de la Apus şi Răsăritŭ, dar tóte remăsese infructuase. În fine în anulŭ 1439 se întruni pentru acestŭ scopŭ la Florenţa marele Sinodŭ ecumenicŭ [1]). În acestŭ sinodŭ aŭ luatŭ parte atâtŭ mitropolitulŭ Damian al Moldoveĭ; câtŭ şi ceĭ doĭ mitropoliţĭ aĭ Ţĕrii-Româneştĭ, unulŭ din Bucureştĭ care purta titlu de arhie-

1) Se numeşte Sinodŭ o adunare de episcopĭ reuniţĭ pentru a regula afacerile eclesiastice, relative la religie, la disciplina şi la moravurĭ. Sŭnt treĭ felurĭ de sinodurĭ: 1⁰ Sinodulŭ ecumenicŭ unde sunt chemaţĭ a lua parte toţĭ episcopiĭ din statele creştine; 2⁰ Sinodulŭ naţionalŭ, compusŭ din toţĭ episcopiĭ unuĭ statŭ; 3⁰ Sinodulŭ provincialŭ saŭ diocesianŭ convocatŭ de unŭ episcopŭ.

piscopŭ al Nicomedieĭ, celŭ-l'altŭ din Tèrgovişte care era arhiepiscopŭ, in partibus [1]), al oraşuluĭ Amasie de la Pont. Câteşĭ treĭ aceştĭ episcopĭ românĭ aŭ subscrisŭ în sinodulŭ de la Florenţa unirea cu Latiniĭ.

Mare împotrivitorŭ al unireĭ bisericiĭ Răsărituluĭ cu Apusulŭ în sinodulŭ de la Florenţa a stat Marcu arhiepiscopulŭ de la Efesŭ. Acesta, nevoindŭ să subscrie pentru unirea bisericilorŭ, a fugitŭ din soborŭ şi a revoltatŭ spiritele în tóte ţĕrile de legea grécă. Toţĭ ceĭ ce subscrisese unirea în soborulŭ de la Florenţa eraŭ consideraţĭ ca păgânĭ. Damian mitropolitulŭ Moldoveĭ fu detronatŭ; mitropoliţiĭ Ţĕriĭ-Româneştĭ abia fură toleraţĭ.

Marcu efesénulŭ, pentru a întări în neunire şi pe Româniĭ din stânga Dunăriĭ, a stăruit pe lângă Iliaş şi Ştefan fiiĭ luĭ Alexandru celŭ bunŭ carĭ domneaŭ atuncĭ în Moldova ca să pue mitropolit pe Teoctist, unŭ zelosŭ discipolŭ al sĕŭ de origină bulgară.

Fanaticulŭ Teoctist ajungêndŭ la scaunulŭ de mitropolitŭ al Moldoveĭ, pentru a nu maĭ lăsa românilorŭ nicĭ unŭ mijlocŭ de a se maĭ întórce la unire cu Latiniĭ, a amăgitŭ într'atâtŭ pe Domnitoriĭ Moldoveĭ în câtŭ aŭ datŭ ordinŭ severŭ ca nimenĭ pe viitorŭ, atâtŭ în biserică câtŭ şi în alte afacerĭ să nu se serve de câtŭ

1) Se uumeşte episcopŭ, in partibus, acela care are titlu de episcopŭ asupra uneĭ ţĕrĭ locuite de necredincioşĭ.

cu limba slavonă şi cu literile cirilice. Rĕulŭ nu se opri aci. Se dete ordinŭ de se arseră tóte cărţile carĭ eraŭ scrise cu litere latine. Nicĭ o carte din cele vechĭ scrisă cu literile latine nu maĭ rĕmase. Ba nicĭ hrisóve d'ale Domnilorŭ românĭ scrise cu literile latine înainte de Sinodulŭ de la Florenţa nu se maĭ află, căcĭ tóte s'aŭ prefăcutu în limba slavonă şi originalele s'aŭ arsŭ. Astă urgie s'a transmisŭ şi celorŭ din Ţéra-Românéscă unde tot astŭ-felŭ s'a procedat cu cărţile şi hrisóvele scrise în limba română şi cu literile latine.

Ura devenise atâtŭ de mare în contra a totŭ ce era latinŭ în câtŭ daca unŭ preotŭ latinŭ celebrase liturgia într'unŭ altarŭ românŭ, românii distrugeaŭ îndată altarulŭ, creḑêndu-lŭ maculatŭ, scoteaŭ afară pavagiulŭ bisericiĭ şi zideaŭ unŭ altŭ altarŭ.

Astŭ-felŭ, din causa acestorŭ elemente fatale, limba slavonă şi literile cirilice, introduse la Românĭ prin fanatismulŭ religiosŭ, Românii zăcură maĭ mulţĭ secolĭ în întunereculŭ ignoranţeĭ şi fură împedicaţĭ pe drumulŭ cultureĭ lorŭ intelectuale.

Cu tóte acestea acestŭ mare rĕŭ nu putea să se prelungéscă indefinitŭ. A fostŭ destulŭ Românilorŭ numaĭ o schintee de lumină, venită chiar de la duşmaniĭ lorŭ neîmpăcaţĭ ca să iasă din rătăcirea în care aŭ ḑăcutŭ atâta timpŭ.

Étă-ne dar ajunşĭ la puntulŭ de a spune cum

aŭ lepădatŭ Românii limba slavonă şi literile cirilice, şi cum aŭ revenit la limba şi literile lorŭ strămoşeştĭ.

Unŭ luteranŭ, Kresstel Lukatsch, judecătorŭ în Braşovŭ, a publicatŭ în anulŭ 1580 o carte de rugăciunĭ în limba română.

Peste o jumĕtate secolŭ, pe când domnea în Transilvania principele Gheorghe Racoţi, credulŭ luĭ Luterŭ şi al luĭ Calvinŭ se întinsese în tótă ţéra Ardéluluĭ. Ungurii şi Saxonii din Transilvania îmbrăţişése deja religia evangelică. Românii din Transilvania, credincioşĭ ortodoxismuluĭ lorŭ, se serviaŭ în biserică tot cu limba slavonă, iar în scriere cu literile cirilice. Acésta iĭ făcea cu totulŭ streinĭ de citirea cărţilorŭ latine.

Gheorghe Racoţi, care voia să atragă şi pe Românĭ la luteranismŭ, dete ordine severe ca nicĭ unŭ vlădică, nicĭ uuŭ preotŭ de orĭ-ce rangŭ să nu maĭ facă serviciulŭ divinŭ în bisericele Românilorŭ de câtŭ în limba română. În anulŭ 1643, elŭ făcu să se traducă în limba română biblia şi alte cărţĭ sânte. Spre a'şĭ atinge şi maĭ bine scopulŭ, elŭ stabili şi o tipografie română în Belgrad. Acéstă tipografie însă fiind sub autoritatea luteranilorŭ, eĭ făceaŭ să se imprime maĭ în tóte cărţile Românilorŭ credulŭ luĭ Luterŭ ca cetindu-lŭ Românii, să se plece maĭ lesne la luteranismŭ.

Acéstă procedare dibace nu profită întru nimicŭ luĭ Racoţi pentru planulŭ ce urmărea. Cu

totulŭ din contra, măsurile energice luate de Racoţi în contra slavismuluĭ fură de mare folosŭ românilorŭ, căcĭ eĭ vĕdură scósă din biserică limba slavonă şi înlocuită cu cea română.

Faptulŭ celŭ bunŭ al românilorŭ din Ardélŭ relativŭ la scóterea din biserică a limbeĭ slavone fu imitatŭ şi de Românii din Ţéra-Românéscă şi din Moldova. Abia se publicase biblia şi ea se rĕspândi cu profusiune între toţĭ românii. Dar fiindŭ-că traducţia acesteĭ bibliĭ se făcuse dupe voinţa unuĭ principe luteranŭ şi conţinea maĭ multe maxime anti-ordoxe, clerulŭ romanŭ se reuni şi propuse luĭ Şerban II Cantacuzino (1679—1688) să facă o nuoă traducere a biblieĭ, dupe septanta. Acéstă traducţie se făcu în 1686 sub inspecţiunea Mitropolituluĭ şi a Episcopilorŭ de Rîmnicŭ şi de Buzĕŭ. În anulŭ 1688 apărură maĭ multe foĭ din acéstă traducţiune; dar cartea nu fu terminată de câtŭ în 1689 sub Constantin Bassarabŭ Brâncovénu.

Astŭ-felŭ limba slavonă fu scósă din biserica română şi înlocuită cu limba eĭ natală. Curênd dupe aceea limba slavonă fu alungată şi din afacerile civile şi sociale. Numaĭ literile cirilice aŭ maĭ continuat a exista la noĭ până în secolulŭ în care trăimŭ când cu încetulŭ aŭ dispărutŭ şi ele cu desăvêrşire, înlocuindu-se cu cele străbune latine.

CAP. XIII.

Ducatele saŭ domniatele române formate în diferite părţi ale Daciei-Traiane, mai înainte de fondarea Ţêrii-Româneşti şi a Moldovei.

În cursŭ aprópe de o mie de anĭ (255—1153) câtŭ teritoriulŭ Dacieĭ-Traiane a fostŭ cutreeratŭ şi ocupatŭ de diferitele némurĭ barbare despre care am vorbitŭ până aci, Românii, descendenţiĭ coloniilorŭ romane, aŭ trecutŭ prin o mulţime de fase, când maĭ triste şi maĭ dureróse, când maĭ pacĭnice şi maĭ de repaosŭ, până ce ajunseră a forma cele doă staturĭ libere şi independinte, România şi Moldova, despre care avemŭ a ne ocupa maĭ ântêiŭ în cursulŭ acesteĭ istoriĭ.

Am vĕdutŭ că pe timpulŭ invasiunilorŭ barbare, Românii aŭ fostŭ nevoiţĭ să'şĭ caute azilŭ prin codriĭ şi speluncele munţilorŭ Carpaţĭ, trăindŭ aci în diferite grupe, avêndŭ în capulŭ lorŭ câte o căpetenie alésă dintre dênşiĭ, administrându-se dupe legile şi obiceiurile străbune şi conservându'şĭ intacte limba, religiunea şi moravurile lorŭ. Am vĕdutŭ că relaţiunile lorŭ cu barbariĭ eraŭ când maĭ reservate, când maĭ apropiate, dupe cum barbariĭ carĭ trăiaŭ în apropiere cu dênşiĭ eraŭ maĭ multŭ saŭ maĭ puţinŭ rĕĭ şi sĕlbateciĭ.

Am vĕdutŭ în fine că în urma trecerii Avariilorŭ în Panonia, pămêntulŭ Dacieĭ-Traiane remase liberŭ despre orĭ-ce ocupaţiune de barbarĭ.

Atuncĭ Românii, abandonândŭ întunecósele şi retrasele lorŭ locaşurĭ, aŭ eşitŭ la lumină şi aŭ începutŭ a se întinde în tóte direcţiunile preste plaiurile şi câmpiile cele mănóse ale Patrieĭ, pentru a trăi o viaţă politică şi socială maĭ conformă cu tradiţiunile némuluĭ din care se trăgeaŭ şi cu gradulŭ lorŭ de cultură şi de civilisare.

Fiindŭ-că Românii trăiseră atâţia secolĭ prin munţiĭ Dacieĭ împărţiţĭ în grupurĭ carĭ represintaŭ, maĭ multŭ saŭ maĭ puţinŭ, diferitele coloniĭ aduse de Traian şi de alţĭ imperatorĭ din Italia, era naturalŭ ca şi acumŭ când circumstanţele timpuluĭ le permise a se risipi preste mănósele câmpiĭ ale Ţerĭĭ lorŭ, să se stabilésca totŭ astŭ-felŭ în diferite centrurĭ de populaţiĭ şi să formese nişte state organisate şi administrate conformŭ instituţiunilorŭ şi legilorŭ străbune. Aceste diferite ducate saŭ domniate eraŭ menite a da naştere maĭ târdiŭ la doă state importante, România şi Moldova, carĭ, conduse de virtuţile şi de vitejia străbunilorŭ Romanĭ, aŭ jucatŭ unŭ rolŭ importantŭ în viaţa omenireĭ.

Maĭ înainte dar de a trata despre fondarea şi desvoltarea, în cursulŭ secolilorŭ, a acestorŭ doă staturĭ române, vomŭ vorbi, pe câtŭ sorgintele istorice ne vorŭ permite, despre existenţa diferitelorŭ ducate saŭ domniate carĭ s'aŭ fondatŭ în trecutŭ în diferite locurĭ pe pământulŭ Dacieĭ-Traiane. Apoĭ vomŭ trece îndată la fonda-

rea statuluĭ Ţĕriĭ-Româneştĭ de către Radu Vodă Negru.

Istoria ne arată maĭ multe de asemenea ducate saŭ domniate. Astŭ-felŭ sunt, în Dacia Cisalpină: Ardélulŭ, Crişiania şi Temişiana, în capulŭ cărora domneaŭ, Gellu, Menumorut şi Glad. Maĭ târdiŭ totŭ în Ardélŭ maĭ luară naştere şi ducatele Fogăraşulŭ şi Amlaşulŭ în capulŭ căruia domnea unŭ Bassarabŭ din dinastia Bassarabilorŭ din Oltenia; apoĭ principatulŭ Maramureşuluĭ, ce se guverna de către unŭ voevodŭ românŭ care purta titlu de Comite.

Findŭ-că de la venirea Ungurilorŭ şi stabilirea lorŭ în Europa, sórta Românilorŭ din Transilvania a luatŭ o fasă cu totulŭ alta de câtŭ aceea a Românilorŭ din Muntenia şi din Moldova, astŭ-felŭ că de la acéstă epocă înainte istoria lorŭ urmésă a fi tratată separatŭ de a celorŭ-l'alţĭ Românĭ; fiindŭ-că diferitele ducate ce enumerarămŭ facŭ parte din Dacia Cisalpină, de aceea vomŭ vorbi despre naşterea şi existenţa politică şi socială a acestorŭ diferite ducate, când vomŭ tracta pe largŭ şi în specialŭ istoria Transilvanieĭ.

În Moldova âncă a existatŭ din vechime maĭ multe micĭ state. Cele cunoscute şi despre care istoria ne dă óre-carĭ noţiunĭ sunt: Principatulŭ Bêrladuluĭ, în Moldova de josŭ, peste care domnea Ivancu, fiulŭ luĭ Rotislaŭ. Republica Romanuluĭ, Vranceĭ şi a Câmpulunguluĭ şi maĭ multe

orașe, ca Iașulŭ, Pétra, Sucéva, Seretu, Baia și Némțu. Despre acestea asemenea vomŭ vorbi când vomŭ scrie pe largŭ și în specialŭ istoria Moldoveĭ, care asemenea a avutŭ o existență politică, socială și religiósă, deosebitŭ de aceea a Muntenieĭ.

Vomŭ trata dar de o cam dată despre ducatele saŭ domniatele carĭ aŭ luatŭ nașterе în Țéra-Românéscă și carĭ aŭ fostŭ ca unŭ preludiŭ la fondarea importantuluĭ și gloriosuluĭ statŭ al Muntenieĭ de către mărețulŭ domnŭ Radu-Negru.

Banatulŭ Severinuluĭ.

În Țéra-Românéscă, în Oltenia maĭ cu sémă unde Românii eraŭ încuibațĭ de secolĭ, acolo unde némulŭ românescŭ avusese adevĕratulŭ și imaculatulŭ sĕŭ légănŭ, acolo unde Bassarabiĭ îșĭ plântaseră cuibulŭ lorŭ de vulturĭ și fondaseră o dinastie faimósă și valorósă, o dinastie menită a juca unŭ rolŭ strălucitŭ în istoria lumiĭ, în Oltenia ḑicŭ, înflorea de timpuriŭ Banatulŭ Severinuluĭ.

Acestŭ banatŭ coprindea cele cincĭ județe ale Românieĭ-Micĭ, Mehadia și Amlașulŭ din Temișéna. Numele sĕŭ vine de la orașulŭ numitŭ și până astăḑĭ, Turnu-Severinuluĭ, ridicatŭ pe ruinele vechiĭ cetățĭ romane, *Drubeta*, care se făcuse colonie romană de către imperatorele Septimiu Severu.

Afară de banatulŭ Severinuluĭ, maĭ exista în Oltenia şi voevodatulŭ luĭ Lyrţioiŭ saŭ Lynioiu. Maĭ eraŭ şi alte doă domniate, al luĭ Ión şi Farcaşŭ. Spre răsăritŭ de Oltŭ, în România-Mare maĭ eraŭ şi alte ducate, ca acela al luĭ Seneslaŭ, despre carĭ însă nu avemŭ noţiunĭ istorice.

Âncă de la venirea lorŭ la cóstele banatuluĭ Severinŭ, prin cucerirea ducatuluĭ luĭ Glad, Maghiariĭ, tindeaŭ necontenitŭ a'şĭ întinde autoritatea şi asupra acestuĭ statŭ independinte. Dar departe de a ajunge la vre-unŭ resultatŭ, cu totulŭ din contra, Româniĭ profitaŭ de orĭ-ce ocasiune pentru a le smulge înapoĭ din teritoriulŭ cucerit de dênşiĭ. Astŭ-felŭ la 1170, dupe cum ne încredinţésă bizantinulŭ Cinam, imperatorele Manoilŭ Comnenu, aflându-se în resbelŭ cu regele maghiar Ştefan, Bassarabiĭ din Oltenia se aliară cu Bizantiniĭ. Eĭ, năvălindŭ cu armele în Ardélŭ, aŭ cuceritŭ pe séma lorŭ ducatulŭ Făgăraşuluĭ, în care aŭ aşeḑatŭ ca să domnéscă pe unŭ bassarabŭ din dinastia lorŭ.

Cu tóte astea, Maghiariĭ, ne putêndŭ a'şĭ realisa dorinţa de a'şĭ întinde stăpînirea asupra Banatuluĭ Severinŭ, eĭ îşĭ satisfăceaŭ vanitatea, dispuindŭ prin diplome, rĕmase totŭ-d'a-una literă mórtă, de Banatulŭ Severinuluĭ saŭ de parte dintr'ênsulŭ, pe la aceia pe care voiaŭ să'ĭ favorisese.

Astŭ-felŭ aflămŭ o diplomă din anulŭ 1233 prin care regele Ungarieĭ dăruеşte Loviţa, o

parte din judeţulŭ Vêlcea de astădĭ, Comiteluĭ sasŭ Conrad. În anulŭ 1247, regele maghiar Bela IV, dăruеşte cavalerilorŭ Ioaniţĭ (ordinulŭ cavalerilorŭ germanĭ aĭ sfîntuluĭ Ión din Ierusalimŭ), ţéra Severinuluĭ cu munţiĭ şi cu totŭ ce se ţinea de dênsa până în Oltŭ; elŭ le maĭ dăruеşte şi tótă Cumania, adică Ţéra-Românéscă din Oltŭ până în Marea-Négră, câtŭ vorŭ putea să stăpînéscă.

Dar aceste darurĭ ilusoriĭ nu se realisară nicĭ unŭ momentŭ, căcĭ ordinulŭ Ioaniţilorŭ nicĭ o dată nu puseră piciorulŭ în aceste pămênturĭ. Bassarab Banŭ, dupe ce se luptase vitejeşte în contra unuĭ Kan mongolŭ, numitŭ Orda, în timpulŭ invasiuneĭ Tătarilorŭ (1242), fusese constrînsŭ să se retragă la munţĭ cu Românii sĕĭ. Dar dupe ce Tătariĭ se maĭ risipiră, Românii iar îşĭ ocupară ţéra, ca libera şi adevĕrata lorŭ moşie.

Raporturile politice in care se aflaŭ tóte aceste ducate saŭ voevodate cu coróna Ungarieĭ eraŭ acelea de vasalitate. Ungaria, ne putêndŭ să'şĭ intindă stăpînirea preste aceste state române, pretindea celŭ puţinŭ ca ele să se recunóscă de vasale ale Ungarieĭ, plătindŭ unŭ tributŭ, anualŭ în schimbulŭ căruia, Ungaria se obliga să le apere in contra invasiunilorŭ barbare. Acéstă vasalitate însă era maĭ multŭ cu numele, intermitentă şi ilusorie, dupe imprejurărĭ.

Dar acéstă stare de risipire şi de slăbiciune a

Românilorŭ nu putea dura multŭ timpŭ. Tendinţele de cucerire, din ḑi în ḑi maĭ ameninţătóre ale Ungurilorŭ, aşeḑaţĭ la cóstele lorŭ, temerea de nuoĭ invasiunĭ barbare, căta să adune pe toţĭ Româniĭ într'unŭ singurŭ statŭ puternicŭ care să facă pe asupritoriĭ lorŭ să le respecte drepturile.

Acésta se şi realisă, când vitézulŭ duce al Făgăraşuluĭ şi al Amlaşuluĭ, Radu Vodă Negru, trecu preste munţĭ la Câmpu-Lungŭ, însoţitŭ de curtea şi ostaşiĭ sĕĭ precum şi de o mulţime de popolŭ care a voitŭ să'lŭ urmese, pentru a pune aci basele unuĭ statŭ puternicŭ şi gloriosŭ.

BIBLIOTECA CENTRALA UNIVERSITARA BUCUREŞTI

Finele părţiĭ ântêiŭ.

VERIFICAT 2007

VERIFICAT 1987

VERIFICAT 2017

CASA ŞCOALELOR
BIBLIOTECA PEDAGOGICĂ

VERIFICAT
2017

DE ACELAŞĬ AUTORŬ:

Daciada. Epopeiă în 24 cânturĭ.

Diurpaneŭ, ultimulŭ Decebal alŭ Dacieĭ, tragedie în 5 acte.

Constantin Bassarab Brâncoveanu, tragedie în 5 acte.

Mórtea luĭ Radu VIII de la Afumaţĭ, tragedie în 4 acte.

Domnu B. P. Hâşdeŭ şi **Radu Negru**, fondatorulŭ Ţĕreĭ Româneştĭ. Studiŭ istoricŭ.

Bulgariĭ faţă cu Românii, fragmentŭ istoricŭ